

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Sosyoloji Anabilim Dalı
SOS-YL-2008-0007

YOKSULLUKLA MÜCADELEDE SİVİL TOPLUM
KURULUŞLARININ YERİ VE ÖNEMİ
İzmir'deki Yoksullara Yardım Dernekleri Üzerine Bir
Çalışma

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Süniye ŞEN

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Özlem BALKIZ

AYDIN- 2008

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE
AYDIN

Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Süniye ŞEN (CANTÜRK) 15.12.2008 günü yapılan tez savunma sınavında “*Yoksullukla Mücadelede Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeri ve Önemi: İzmir’deki Yoksullara Yardım Dernekleri Üzerine Bir Çalışma*” başlıklı tezini savunmuş ve aşağıda isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından kabul edilmiştir.

UNVANI-ADI VE SOYADI :

KURUMU :

İMZASI

Yrd. Doç. Dr. Özlem BALKIZ

Adnan Menderes Üniversitesi

Doç. Dr. Ümit TATLİCAN

Adnan Menderes Üniversitesi

Yrd.Doç.Dr. Şansel ÖZPINAR

Adnan Menderes Üniversitesi

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu yüksek lisans tezi, Enstitü Yönetim Kurulu'nun sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Doç. Dr. Aslı SARAÇOĞLU
Enstitü Müdürü

Bu tezde görsel, işitsel ve yazılı biçimde sunulan tüm bilgi ve sonuçların akademik ve etik kurallara uyularak tarafımdan elde edildiğini, tez içinde yer alan ancak bu çalışmaya özgü olmayan tüm sonuç ve bilgileri tezde kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

Adı Soyadı : Süniye ŞEN

İmza :

YAZAR ADI-SOYADI: SÜNİYE ŞEN

BAŞLIK: Yoksullukla Mücadelede Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeri ve Önemi:

İzmir'deki Yoksullara Yardım Dernekleri Üzerine Bir Çalışma

ÖZET

Küreselleşme sürecinde sosyal politika kavramı ve uygulamalarındaki değişim nedeniyle ortaya çıkan boşlukta, sivil toplum kuruluşlarının yeni fonksiyonları üzerine odaklanılmış ve bu alanda ulusal ve uluslararası düzeylerde ortaya çıkan ihtiyacın sivil toplum kuruluşları tarafından karşılanabilirliği araştırılmıştır. Bu tez, küreselleşme sürecinde, yoksulluk kavramını neo-liberal politikaların nasıl etkilediği çerçevesinde incelemiştir.

Türkiye'de kökleri 1940'lara dayanmasına karşın, özellikle 1980'li yıllardan sonra büyük bir gelişim gösteren sivil toplum kuruluşları sosyal yaşamda etkili özne olmaya başlamışlardır. 1980'lerden sonra dünyada yaşanan neo-liberal dönüşümler, Türkiye'yi ciddi anlamda etkilemiştir. Çalışmamızın temel amacı, 1980'lerde güçlenen STK'lerin yoksulluğa bakış açısını değerlendirmektir. Bunun için sivil toplum kavramına, Türkiye'de sivil toplumun gelişimine ve İzmir'de faaliyet gösteren derneklere genel olarak değinilmiştir.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Küreselleşme, neo-liberalizm, STK ve yoksulluk.

NAME and SURNAME: SÜNIYE ŞEN

TITLE: THE ROLE AND IMPORTANCE OF NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS TO STRUGGLE WITH POVERTY: A Study of Help Organizations in İzmir.

ABSTRACT

In the process of globalisation, in the blank which was caused by the changes of civil society concept and practices, is focused on new functions of civil society organisations and the coverability of the necessity which appears in this field at national and international levels by civil society organisations was researched. This thesis, in the process of globalisation, aims to examine how neo-liberal politics affect poverty.

STK founded with the aim of forming a civil society in Turkey, although having roots back in the 1940s, developed to a great extent in the 1980s and began to be an influential subject in social life. The neo-liberal transformations since the 1980s in the world that seriously effected Turkey. The basic purpose of our study is to evaluate the points of view poverty of STKs which to get strong after in 1980. Therefore, the concept of civil society, development of STKs in Turkey and the associations that facilitates in İzmir are being held in general.

KEYWORDS: Globalization, neo-liberalism, NGO and poverty.

ÖNSÖZ

“Yoksulluk” günümüzde çok tartışılan ve tanımlanması hususunda en çok güçlük çekilen kavramlardan biridir. Bunun nedeni yoksulluğun toplumdan topluma ve dönemden döneme değişen görünümlere sahip olmasıdır. Yoksulluk, kapitalizmin karşı karşıya kaldığı zor durumdan kurtulmak için, 1980 sonrasında geliştirdiği neo-liberal politikaların etkisiyle daha da artmış ve ilgi odağı haline gelmiş sosyal bir sorundur. Sadece neo-liberal politikalar değil, uluslar arası oluşumlar ve son dönemlerin ulus-devletin yapısında meydana gelen değişimler de yoksulluğun yaygın bir görünüm almasına neden olmuştur. Hatta bu dönemde yoksulluk sadece az gelişmiş ülkelerin bir sorunu olmaktan çıkmış, gelişmiş ülkeleri bile etkileyen bir hal almıştır. Son dönemlerde neo-liberal politikaların etkisiyle devletin küçüldüğü ve işleyişinde farklılaşmaların meydana geldiği görülür. Devletin, refah devleti dönemindeki gibi güçlü bir sosyal devlet olma özelliğine sahip olamaması, yeni sivil aktörlerin boy göstermesine zemin hazırlar. ‘STK’ adı verilen bu yeni aktörler, yoksullukla mücadele alanında en çok bahsedilen, bazı kesimlerce desteklenen ve bazı kesimlerden de çalışmaları konusunda çok fazla eleştiri alan aktörler konumuna gelmişlerdir.

Bu çalışmada, yukarıda adı geçen etmenlerle yaygınlaşan yoksulluk ve bu alanda mücadele eden araçlar olarak ortaya çıkan STK’ler, küreselleşme ve son dönem ekonomik ve siyasal politikalarla ilişkilendirilerek ele alınacaktır. Buna paralel olarak değişen devlet anlayışı da yoksullukla mücadeledeki bugünkü yeri açısından değerlendirilecektir.

Araştırmamın başlangıcından itibaren çalışmayı yürütmemde ve çalışmamın ortaya çıkmasında bana yol gösteren ve her anlamda yardımını esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Özlem Balkız’a desteğinden dolayı çok teşekkürler.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM YOKSULLUK VE YOKSULLUK YAKLAŞIMLARI

I.1. YOKSULLUK KAVRAMI	4
I.2. YOKSULLUĞA İLİŞKİN KAVRAMLAR	7
I.2.a. Gelir Yoksulluğu	7
I.2.b. Mutlak Yoksulluk.....	7
I.2.c. Göreli Yoksulluk	8
I.2.d. İnsani Yoksulluk	9
I.3. YOKSULLUĞA İLİŞKİN YAKLAŞIMLAR.....	10
I.4. NEOLİBERAL KÜRESELLEŞME SÜRECİ VE YOKSULLUK.....	12
I.4.a. Neoliberal Politikaların Yaygınlaşması.....	12
I.4.b. Küreselleşme Süreci ve Yeni Dönüşümler.....	14
I.4.b.i. Ekonomik Küreselleşme	15
I.4.b.ii. Siyasal Küreselleşme	17
I.4.b.iii. Sosyo-Kültürel Küreselleşme	18
I.5. KÜRESELLEŞME SÜRECİ VE YOKSULLUK İLİŞKİSİ.....	18
I.5.a. IMF Politikaları ve Yoksulluk Üzerindeki Etkileri	21
I.5.b. Ekonomik Bloklaşma ve Yoksulluk.....	23
I.5.c. Çok Uluslu Şirketlerin Yayılma Politikaları	24
I.5.d. Küreselleşmenin İşgücü Piyasaları Üzerindeki Etkileri	26
I.6. ESNEKLİK VE YOKSULLUK	27

İKİNCİ BÖLÜM SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI, YAPI VE İŞLEVLERİ

II.1. SİVİL TOPLUM KAVRAMI.....	35
II.2. SİVİL TOPLUMUN TARİHSEL GELİŞİMİ	39

II.3. YENİ SAĞ POLİTİKALARIN YÜKSELİŞİ.....	46
II.4. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE YOKSULLUK ÇALIŞMALARI.....	51

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ TÜRKİYE'DEKİ GÖRÜNÜMÜ

III.1. TÜRKİYE'DE STK'LARIN GELİŞİMİ	60
III.2. TÜRKİYE'DEKİ STK'LARIN YAPILANMALARI	64
III.3. TÜRKİYE'DE SİVİL ÖRGÜTLENME BİÇİMLERİ.....	68
III.4. TÜRKİYE'DE YOKSULLUKLA MÜCADELE EDEN STK'LARIN ÖZELLİKLERİ.....	69
III.5. DEVLETİN SOSYAL POLİTİKA ÇALIŞMALARI VE SOSYAL YARDIM PROFİLLERİ	72
III.5.a. Fak-Fuk-Fon	73
III.5.b. Yeşil Kart Uygulamaları.....	74
III.5.c. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu	74
III.5.d. İşsizlik Sigortası	75

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE TEKNİĞİ

IV.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU	77
IV.2. ARAŞTIRMANIN AMACI, PROBLEMİ VE SAVLARI.....	77
IV.3. ARAŞTIRMA BİRİMİNİN SEÇİMİ.....	79
IV.4. ÖRNEKLEM SEÇİMİ	80
IV.5. GÖRÜŞMELERİN UYGULANMASI VE GÖRÜŞME FORMUNUN KAPSAMI	81

BEŞİNCİ BÖLÜM

ALAN ARAŞTIRMASI BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

V.1. DERNEK YÖNETİCİLERİNİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ, İŞGEÇMİŞLERİ VE EĞİTİM DURUMLARI.....	82
V.1.a. Yaş Dağılımları	82
V.1.b. Cinsiyet.....	82
V.1.c. Doğum Yeri	82
V.1.d. Yerleşim Yeri ve Süresi.....	82
V.2. DERNEK YÖNETİCİLERİNİN EĞİTİM DURUMU VE ÇALIŞMA YAŞAMI	82
V.2.a. Eğitim Durumu	82
V.2.b. Dernek Yöneticilerinin İş Deneyimleri.....	83
V.2.c. Dernek Yöneticiliğine Yönelme Nedenleri ve Kanalları	83

V.3. SERMAYE KAYNAKLARI VE SPONSORLAR	84
V.3.a. Derneklerin Kurucularının Nitelikleri.....	84
V.3.b. Derneğin Kuruluşunda ve Devamlılığında Etkili Olan Sermayenin Kaynağı	85
V.3.c. Kaynakların Süreklilik Durumu.....	86
V.4. DERNEKLERİN YOKSULLUĞU ALGILAYIŞ BİÇİMLERİ VE DEĞERLENDİRME TARZLARI	88
V.4.a. Derneklerin Yoksulluk Anlayışı ve Yoksulluk Tanımları	88
V.4.b. Dernek Yöneticilerinin Yoksulluğun Nedenlerine İlişkin Değerlendirmeleri.....	88
V.4.c. Dernek Yöneticilerinin ‘Yoksul’ Tanımları ve Kriterleri	89
V.4.d. Dernek Yöneticilerinin Türkiye’deki Yoksulluğa İlişkin Değerlendirmeleri.....	89
V.4.e. Derneklerin Türkiye’deki Yoksulluğu Batı’daki Yoksulluk ile Karşılaştırmasına İlişkin Değerlendirmeler.....	90
V.4.f. Dernek Yöneticilerinin Yoksulluğun Azaltılmasına İlişkin Çözüm Önerilerinin Değerlendirilmesi	90
V.4.g. Dernek Yöneticilerinin “Devlet”in Yoksullukla Mücadeledeki Payına İlişkin Değerlendirmeleri.....	91
V.4.h. Dernek Yöneticilerinin Yoksulluğun Toplumsal Sonuçlarına İlişkin Değerlendirmeleri	91
V.4.i. Dernek Yöneticilerinin, Yoksullukla Mücadele Eden Derneklere İlişkin Değerlendirmeleri.....	92
V.4.j. Derneklerin Sloganları.....	93
V.4.k. Dernek Yöneticilerinin İzmir’deki Yoksulluğun Görünümüne İlişkin Değerlendirmeleri.....	93
V.4.l. Derneklerin İzmir’de Yürüttükleri Çalışmalar	94
V.4.m. Derneklerin Faaliyetlerini Yürüttükleri Merkezlerin Seçimi.....	99
V.5. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ YÜRÜTTÜKLERİ POLİTİKALAR	100
V.5.a. Derneklerin Ulusal ve Uluslararası Bağlantı Durumları.....	100
V.5.b. Derneklerin Yardım Kriterleri	100
V.5.c. Derneğin Yardım Politikalarının Belirlenmesinde Etkili Olan Kişiler	101
V.5.d. Yoksullukla Mücadele Eden Bu Dernekleri Destekleyen Kesim Hakkında Değerlendirmeler.....	102
V.5.e. Derneklerin Yardım Faaliyetlerinin Durumu.....	102
V.6. DERNEKLERİN ÖRGÜT YAPILARI.....	103
V.6.a. Dernekte Çalışan Kişi Sayısı ve Gönüllük Durumları	103
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	104
KAYNAKÇA	109
EK-1.....	113

ÖZGEÇMİŞ..... 116

KISALTMALAR

BM	:	Birleşmiş Milletler
NATO	:	Kuzey Atlantik İttifakı
SYDF	:	Sosyal Yardım ve Dayanışma Fonu
SYDT	:	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşkilatı
İHD	:	İnsan Hakları Derneği
IMF	:	Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
NGO	:	Hükümet Dışı Örgütler (Non-Governmental Organization)
STK	:	Sivil Toplum Kuruluşu
DB	:	Dünya Bankası
AB	:	Avrupa Birliği
AGÜ	:	Az Gelişmiş Ülkeler
GÜ	:	Gelişmiş Ülkeler
MÜSİAD	:	Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
DYP	:	Doğru Yol Partisi
SHP	:	Sosyal Demokrat Halkçı Parti
ÇUI	:	Çokuluslu İşletmeler
DPT	:	Devlet Planlama Teşkilatı
TYSD	:	Türkiye Yardım Sevenler Derneği
KYD	:	Kimse Yok mu Derneği
WTO	:	Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization)
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
DYY	:	Doğrudan Yabancı Yatırım

GİRİŞ

Son yıllarda üzerinde en çok konuşulan, en çok tartışılan konulardan biri yoksulluktur. Yoksulluğun ne olduğu, hangi mekanizmaların yoksulluğu arttırdığı ve yoksulluğu ortadan kaldırmanın mümkün olup olmadığı gibi noktalar üzerinde çeşitli tartışmalar vardır. Bu tartışmalar yoksullukla ilgili olarak toplumsal mücadele stratejilerinin sorgulanmasına kadar uzanmaktadır. Küreselleşme süreci, yoksulluğun artışı ve uluslararası düzeyde yaygınlaşması ile karakterize olur. Özellikle 1980 sonrasında gelişen neo-liberal politikalarla birlikte yoksulluğun yaygınlaştığı ve daha da derinleştiği görülmektedir. Küreselleşme süreciyle birlikte tüm ülkeler, yoksullukla mücadelenin anlamının değiştiğine ve bu alanda faaliyet gösteren yeni araçların ortaya çıktığına tanık olmaktadır.

Küreselleşme ile birlikte güçlenen sivil toplum kuruluşları, neo-liberal politikaların da etkisiyle eskiye göre daha güçlü bir duruma gelmiştir. Bu dönemde devlet küçülmüş/küçültülmüş, refah döneminde sahip olduğu haklardan mahrum bırakılmıştır. Neo-liberal çevreler bir yandan yoksullukla mücadele işini serbest piyasa ekonomisine bırakılmasını savunurken, bir yandan da devletin bu alandaki yerini zayıflatan projelere imza atmışlardır. Neo-liberal politikaların mantığına bağlı olarak da devlet, müdahaleci devlet olma özelliğini yitirmiştir. Devletin yerinin zayıflamasıyla STK'lerin konumu güçlenmiştir. Devletin de desteklediği bu araçlar, günümüzde yoksullukla mücadelede oldukça önemli bir yere sahiptir.

Kapitalizmin yaygınlaşması ile birlikte birçok ülkede uluslar arası kuruluşları ve sivil toplum örgütleri toplumsal kararların alınmasında da önemli aktörler haline gelmiştir.

Bu çalışmada dünyadaki değişimler de göz önüne alınarak neo-liberal politikaların da etkisiyle Türkiye'de STK'lerin, yoksullukla mücadele alanında buldukları yer, yoksulluğu algılayışları, ayrıca sahip oldukları bu yerin uzun süreli olup olmadığı ve yoksullukla mücadele alanında kesin çözümler olup olmadıkları sorularına cevap aranmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın amacı, küreselleşme sürecinde devlet ve sivil toplum kavramlarında meydana gelen dönüşüm ile birlikte, bu iki kavramın karşılıklı etkileşiminin, gerek dünya, gerekse Türkiye ölçeğinde yoksulluk gibi önemli bir sorunla ilişkisini analiz edebilmektir. Bu çerçevede, Türkiye'de, yoksullukla mücadele

derneklerinin “yoksulluk algısı”na dikkat çekebilmek için İzmir’de yapılmış uygulamalı bir çalışmaya yer verilmiştir.

Tez çalışmamız, kuramsal kısım ve uygulama kısmı olmak üzere iki temel bölümden oluşmuştur. Çalışmamızın ilk bölümü olan teorik kısım da kendi içinde bölümlere ayrılır. İlk kısımda yoksulluk tanımlamalarına ve yoksulluk kavramlarına değinilmiştir. Yoksulluğun, küreselleşmenin etkisiyle son 20 yılda yaşadığı dönüşümlerden bahsedilmiştir. Bu kısımda ayrıca yenedünya düzeninin hangi dinamikler sonucunda ortaya çıktığına bakılır ve bu dinamiklerin yoksulluk üzerinde yarattığı etkilerin neler olduğu üzerinde durulur. Küreselleşmenin uluslar arasılaşmasının ve bu doğrultuda yeni ekonomik, politik ve sosyal oluşumların ortaya çıkmasının işgücü, sermaye ve devlet politikaları üzerindeki etkileri irdelenmeye çalışılmıştır. Tüm bu analizlerin bağlanmak istendiği nokta ise, aslında bu süreçlerin tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de yoksulluğun yaygınlaşmasına neden olduğu ve yoksulluk algısını değiştirdiğidir.

Çalışmanın ikinci bölümünde öncelikle “sivil toplum”un kavramsal çerçevesi çizilerek çeşitli tanımlamalara yer verilmiştir. Daha sonra geçmişten günümüze sivil toplum kavramının tarihsel gelişimi incelenmeye çalışılmıştır. Sivil toplum kavramının içinde bulunduğu siyasal, sosyal ve ekonomik dinamiklerden nasıl etkilendiği ve bunları ne yönde etkilediği üzerinde durulmuştur. Sivil toplumun işleyişi, Michael Edwards’ın kamusal alan olarak sivil toplum, örgütsel alan olarak ve demokratik alan olarak sivil toplum kavramsallaştırması çerçevesinde açıklanmaya çalışıldı. Sivil toplum konusunda, kavram kargaşasını aşmak için üç farklı sivil toplum anlayışından bahsedildi. İlk anlayış bireyci bir bakış açısına sahip olup devlet müdahalesine karşıdır. İkinci anlayışın odaklandığı nokta ise, neo-liberal politikalar sonucunda ortaya çıkan olumsuz sonuçlardır. Yoksulluk, işsizlik ve açlık gibi sorunlarla nasıl mücadele edilebileceğine odaklanan bir bakış açısına dayanır. Son olarak da sivil toplumu sosyal üretim ilişkileri bütünlüğü içine yerleştiren anlayışa yer verilmiştir. Bu anlayış sivil topluma sınıfsal bir perspektiften yaklaşır. Bu bölümde yine, batıda felsefi temelleri olan ve belli mücadeleler sonucunda ortaya çıkan STK’lerin, neo-liberal politikaların uygulanmaya başlamasıyla farklı bir güç odağı haline geldiğinden bahsedilmiştir. Öyleki, STK’ler başlangıçta belli kesimlerin devlete karşı ve devletten bağımsız bir mücadele alanı iken, neo-liberal politikaların yaygınlaşmasıyla birlikte devlete karşı olmayan fakat devletten bağımsız aktörler olarak ortaya çıkmışlardır. Küreselleşmenin yaygınlaşmasıyla birlikte, hem siyasal alanda hem de sosyal ve kültürel alanda büyük değişimler yaşanmıştır.

Özellikle de ekonomik alanda yaşanan büyük dönüşümler sivil toplumun devletin müdahale edemediği bazı alanlara girerek devletin ikinci plâna itilmesine neden olmuştur. Neo-liberal politikaların etkisine bağlı olarak ortaya çıkan bu yeni süreçte devlet artık sadece güvenliğin sağlanmasına ve hakların korunmasına müdahale edebilecek konumdayken, STK'ler sosyal politika alanındaki sorunları çözen aktörler olarak görülmeye başlanmıştır.

İkinci bölümde politika alanındaki yeni değişimlerin STK'ler üzerindeki etkisini ortaya koyabilmek amacıyla “Yeni sosyal hareketler”e de yer verilmiştir. Yeni sağ politikaların yükselişi, STK'lerin güçlenmesine zemin hazırlayan bir yapıya sahiptir. Çünkü yeni sağ hareket devletin ekonomik alandaki müdahalesini sınırlamayı öngörür. Refah devleti dönemindeki güçlü ve müdahaleci devlet anlayışının yerine pasif ve müdahale anlamında sınırları olan bir devlet anlayışı görülmeye başlanır. Yeni muhafazakârlığın yükseldiği dönemde, STK'lerin buldukları konuma değinilmiştir. Son olarak da STK'lerin yoksullukla ilgili çalışmalarından bahsedilmiştir.

Üçüncü bölüm Türkiye'yi temel alan bir bölüm olup, sivil toplumun Türkiye'de nasıl ortaya çıktığını ve günümüzde nasıl algılandığını ortaya koymaya çalışmıştır. Türkiye'de geçmişten günümüze sivil toplum kavramı ve sivil toplum kuruluşlarının tarihsel çizgisi Osmanlı tarihi ve Cumhuriyet tarihi içerisinde incelenmiştir. Bu inceleme ile Türkiye'de sivil toplum anlayışının gelişim evreleri ve bu evrelere etki eden sosyal, ekonomik ve siyasi unsurlar ele alınmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu bölüm, 1980 sonrasında Türkiye'de STK'lar ile ilgili meydana gelen değişimleri de içermiştir. Öncelikle STK'lerin Türkiye'de ortaya çıkışına ve yaygınlaşmasına odaklanmıştır. Sivil toplumun belli dönemlerdeki görünümüne değinilerek son dönemde ortaya çıkan yeni politikalarla ilişkilendirilmeye çalışılmıştır. Neo-liberal politikaların Türkiye üzerindeki etkisi ve sonuçları irdelenmeye çalışılmıştır. Yoksullukla ilgili olarak Türkiye'de devlet tarafından ve STK'ler tarafından yapılan çalışmalar, STK'lerin örgütlenme biçimleri ve devletin sosyal politika alanındaki çalışmaları bu bölümde yer almıştır.

Dördüncü bölümde ise, araştırmanın konusu ve amacı ortaya konulmuştur. Araştırmanın dayandığı savlar, araştırma birimi ve örneklemin seçimi ve görüşmelerin uygulanması ile ilgili kısımlarla görüşme formu bu bölümde yer alır.

Beşinci bölümde ise araştırma bulgularının değerlendirmeleri yapılmış ve ortaya çıkan sonuçlar ele alınmıştır.

I. BÖLÜM

YOKSULLUK VE YOKSULLUK YAKLAŞIMLARI

I.1. YOKSULLUK KAVRAMI

Yoksulluğun, ekonomik ve sosyal bir olgu olmasına karşın, üzerinde görüş birliğine varılan objektif bir tanımı yoktur. Yoksulluk tanımları, farklı bakış açılarına göre değişik değer sistemlerine sahip bir toplumsal yapıdan diğerine ve zaman içinde değişiklik göstermektedir. Yoksulluğa ilişkin birçok kavram ve bunlara bağlı olarak da birçok değişik tanım bulunmaktadır. Bu kavramların anlamını açıklamak ve aralarındaki farklılıkları belirlemek gerekli, fakat bir o kadar da güç bir iştir. Yoksulluğa ilişkin uluslararası bir ölçütün olmaması ve yoksulluğun çok boyutlu bir yapıya sahip olması nedeniyle, her ülke kendine özgü değişik kriter ve ölçümlerle yoksulluğu hesap etmektedir (Şenses, 2006; Eren-Bahar, 2004).

Yoksullukla ilgili kaynaklarda genellikle “Yoksulluk, asgari yaşam standardına erişememe durumu, başka bir ifadeyle, maddi nitelikteki mahrumiyetler nedeniyle kaynaklara ve üretim faktörlerine erişememe ve asgari bir yaşam düzeyini sürdürecekt gelirten yoksun olma halidir” tanımına yer verilmiştir (Aktan, 2002a) .

Yoksulluk tanım ve ölçümünde en başta üzerinde durulması gereken nokta, yoksulluk göstergesi olarak salt ekonomik kıstasların mı yoksa bunların ötesinde ve bunlara ek olarak sosyal ve hatta siyasal kıstasların mı dikkate alınacağı sorusuyla ilgilidir. Yoksulluk araştırmalarının yakın bir geçmişe kadar iktisat ağırlıklı bir gelişme göstermiş olmasının bir yansıması olarak ekonomik göstergelerin ön plana çıktığı görülmektedir. Ancak yoksulluk, salt ekonomik açıdan tanımlandığında dahi, başta gelir ve tüketim harcamaları olmak üzere birçok farklı kıstası kapsayan bir göstergeler yelpazesıyla karşılaşılmaktadır (Şenses, 2006: 62).

Dolayısıyla yoksulluk çok boyutlu ve kapsamlı bir niteliğe sahiptir. İşsizlik, sessizlik yani siyasi yaşamda sesini duyuramama, güçsüzlük, yetersiz beslenme, açlık, hastalık, sağlıksız bir çevrede hayatını idame ettirme, eğitim imkânlarından yararlanamama, yol-su-elektrik gibi temel kamusal hizmetlerden yoksun olma, eşitsiz gelir dağılımı ve barınma, altyapı eksikliği vb. yoksulluğun diğer pek çok göstergeleridir (Eren-Bahar, 2004: 37). Bu nedenle de literatürde yoksullukla ilgili değişik tanımlamalar yapılmaktadır. Lipton, yoksulluğu “belirli bir düzeyin altında kişi

başına özel tüketimin söz konusu olduğu durum” olarak tanımlamaktadır. Wilton ise, “yoksulluğu beslenme şartları, para ya da mal ve hizmet konusunda yeterli mal ve imkânlarla sahip olamama durumu” olarak açıklamaktadır. Drewnowski de “kişilerin ve hane halkının kendileri için uygun görecekları bir tatmin düzeyini sağlamaya yetecek bir gelire sahip olmamaları” şeklinde ya da “asgari yaşam standardının gerektirdiği temel gereksinimlerin karşılanabilmesi için yeterli miktarda gelirin elde edilememesi durumu” olarak tanımlamaktadır. Bir başka tanımda ise, yoksulluk; “temel insan ihtiyaçlarının karşılanamaması” şeklinde ifade edilmektedir (Eren- Bahar, 2004: 37-38).

Yoksulluk tanım ve ölçümünde hakim yaklaşım, kökenleri 19. yüzyılın sonlarında İngiltere’de yapılan çalışmalara dayanan gelir/tüketim harcamaları kıstaslarına dayalı mutlak yoksulluk çizgisi yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre, yoksulluk, genellikle önceki tanımlamalara benzer olarak “insanların ihtiyacını karşılamak için yeterli kaynağa sahip olmama durumu” olarak veya çok benzer biçimlerde “mutlak asgari refah düzeyinin altında kalma durumu” ve “hayatta kalabilmek için gerekli mal ve hizmetlere olan ihtiyaçların karşılanamaması durumu” olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlar içinde temel kavramlar arasında yer alan “ihtiyaç”, “refah” ve “kaynaklar” ın tanımının belirsiz veya en azından “yoruma açık” oluşu yoksulluk tanım ve ölçüm çabalarını engelleyen unsurlar olarak hemen ilk başta ortaya çıkmaktadır (Şenses, 2006: 62).

Dünya Bankasının yoksulluk tanımlamasına göre ise, genel anlamıyla yoksulluk, “asgari yaşam standardına erişememiş olma durumu”dur. Yani yoksulluk, maddi nitelikteki mahrumiyetler nedeniyle kaynaklara ve üretim faktörlerine erişememe ve asgari bir yaşam düzeyini sürdürecekt gelirden yoksun olma halidir (Eren-Bahar, 2004). Bu tanım aynı zamanda yaşam standardının nasıl ölçüleceği, “asgari yaşam standardı”nın ne anlam ifade ettiği ve yoksulluğun şiddetinin bir ölçüt veya indeks ile ifadesinin mümkün olup olmadığı sorularını da beraberinde getirmektedir. Bu soruların yanıtları yoksulluk kavramına verilen farklı anlamlarda aranmıştır. Sübjektif yoksulluk kavramı yoksulluğu insanların kendileri için yeterli kabul edebilecekleri tatmin düzeyini sağlamaya yetecek bir gelire sahip olup olmadıklarına ilişkin beyanına bağlı olarak tanımlanmaktadır. Bu yaklaşım, bireylerin gelir, tüketim ve tasarruflarını gözleyen araştırmacının kendi yorumuna da yer vermektedir. Yoksulluğu görelı bir kavram olarak yorumlayan bir diğerk yaklaşım, yoksulluğu bireyin gereksinmelerini karşılama derecesi yönüyle toplumun diğerk bireyleri karşısındaki durumuna göre tanımlamaktadır. Yoksulluğun görelı olarak tanımlanmasında ya nüfusun düşük gelirli bir oranı yoksul

olarak alınmakta ya da ortalama gelir düzeyinde bir sınır saptanarak bu sınırın altında gelire sahip olanlar yoksul olarak tanımlanmaktadır. Her yoksulluk kavramı için ayrı ölçüm yöntemlerinin geliştirilmiş olması yoksulluğu ölçmenin evrensel bir yönteminin olmadığını göstermektedir (Aktan, 2002a).

Uluslararası düzeyde yoksullukla ilgili olarak genelde iki yaklaşımın benimsendiği söylenebilir: Bunlardan birincisi yoksulluğun azaltılmasını uluslararası yardımseverliğin bir gereği olarak görmektedir. İkincisi ise yoksulluğu, toplumsal çatışmaların, uyuşturucu, terör, salgın hastalık gibi toplumsal hastalıkların önlenmesi açısından gerekli görmekte, bu açıdan yoksulluğa fonksiyonel bir bakış açısıyla bakmaktadır. Ancak son yıllarda başta BM olmak üzere bazı çevrelerde yoksulluk konusundaki yaklaşım önemli ölçüde farklılaşmıştır. Örneğin BM, 1997 Kalkınma Raporu'yla birlikte hem yoksulluğun tanımında, hem de yoksulluğa yaklaşımda daha geniş bir perspektif kazanmıştır. Artık yoksulluk tanımı, yalnızca gelir yoksulluğu anlamında değil mahrumiyet anlamında tanımlanmakta ve hayatta kalmaktan mahrumiyet, bilgidен mahrumiyet ve yaşam koşullarından mahrumiyet olmak üzere çeşitli boyutlarda ele alınmaktadır. Bunun gibi mahrumiyetin giderilmesi konusunda da geniş ve tüm insan haklarını içine alan bütünlükçü bir "insan hakları" yaklaşımını benimsemiş ve yoksulluğu, insan haklarının ihlali olarak tanımlamıştır (Koray, 2001: 223).

Yoksulluk kavramı aynı zamanda, insani ihtiyaçlar kavramına dayanır. İnsan toplumsal bir varlıktır ve bu nedenle fiziki varlığını sürdürmesi için gerekli olan beslenme ihtiyacının yanı sıra, giyim, barınma, eğitim, sağlık, kültür, ortak yaşama, dinlenme, estetik ve buna benzer sosyo-kültürel ihtiyaçları olan bir varlıktır. İnsanlar doğal olayları kendi ihtiyaçları doğrultusunda değiştirebilme yeteneğine sahip olduklarından yaratıcı yeteneklerinin gelişimi yeni ihtiyaçların ortaya çıkmasına ve mevcut ihtiyaçların değişime uğramasına yol açmaktadır. Bu nedenle beşeri ihtiyaçlar ve insanların yaratıcı yetenekleri toplumsal ve tarihsel koşullar tarafından belirlenir. İnsani ihtiyaçlar, temelde ekonomik koşullara bağlı olarak karşılanabilen ihtiyaçlar ve ekonomik koşullara bağlı olmayan ihtiyaçlar olarak iki ana grupta toplanabilirler. Yoksulluk tanımının maddi nitelikte olmayan sevgi, katılım, özgürlük, yaratıcılık gibi ihtiyaçların tatminini de içermesi önemli bazı sorunlara da yol açabilir. Örneğin, yalnız olan, ancak çok varlıklı biri yoksul olarak nitelenebilir. Öte yandan, insani ihtiyaçlar zaman içinde değişebilir. Belirli bir gelir miktarı bekar birisinin asgari yaşam standardı içinde yaşaması için yeterli olabilir; aynı kişinin evlenmesi ve çocuk sahibi olması fakat

gelir düzeyinin aynı kalması durumunda bu kişi ve hane halkı yoksulluk riski altına girebilir (Zengingönül, 2004: 108-109).

I.2. YOKSULLUĞA İLİŞKİN KAVRAMLAR

I.2.a. Gelir Yoksulluğu

Gelir yoksulluğu, bireylerin yaşamlarını idame ettirebilmeleri için gerekli olan asgari gelir düzeyi ile ölçülmektedir. Bu anlamda gelir yoksulluğu, satın alma gücünden yoksun olma yani parasızlık anlamına gelmektedir (Eren-Bahar, 2004: 38). Gelir yoksulluğu kavramı, yoksulluk çizgisinin parasal bir sınırla ifade edilmesi durumunda, bu sınırın altında kalan kişilerin karşı karşıya kaldığı bir durumu ifade eder. Gelir yoksulluğu; mutlak, görelî ve öznel yoksulluk olarak incelenebilir (Özpınar, 2006).

I.2.b. Mutlak Yoksulluk

Mutlak yoksulluk kavramı, bir kişinin veya hane halkının yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan asgari temel ihtiyaçlarının tanımlanmasının ardından bu temel ihtiyaçları karşılamak için gerekli gelir belirlenmesiyle ortaya çıkan yoksulluk seviyesinin altındaki aynî ve nakdi geliri olanları içerir (İnsel, 2001: 64).

“Mutlak yoksulluk, zorunlu ihtiyaçların giderilmemesi halidir. Bir bireyin yaşamını sürdürebilmesi için sahip olması gereken minimum düzeyi ifade etmektedir” (Eren-Bahar, 2004). Hane halkı ya da fertlerin biyolojik olarak kendilerini üretebilmeleri için ihtiyaç duydukları asgari gelir ve harcama düzeyini karşılayamamaları sonucu ortaya çıkar. Tanımın, yaşamı sürdürebilmek için gerekli olan asgari besin bileşenlerini veya kaloriyi esas alması, ona mutlaklık niteliği kazandırmaktadır. Ülkelerarası karşılaştırmaların yapılması amacıyla kullanılan bir tanımdır. Yoksulluğun tezahürü açısından en belirgin farklılık biçimi, mutlak manâda yoksulluğa dönüşmüş insanların durumudur. Birinci derecede fakir ve dolayısıyla yardıma muhtaç olarak algılanması gereken bu fakirler, genelde beslenme, barınma ve giyinme gibi temel insanî ihtiyaçlarını kendi güç ve gayretiyle karşılayamamaktadır (Aktan, 2002; Seyyar, 2005).

Ancak Ali Seyyar, bazı insanların kendilerini ve aile fertlerini besleyecek kadar açlık sınırı üzerinde gelir sahibi olsalar dahi, zorunlu sosyal giderlerinin yüksek olmasından dolayı her an yoksulluğa düşebileceklerini de belirtmektedir (Seyyar, 2005).

Mutlak yoksulluk yaklaşımının salt gıda harcamaları üzerinde odaklanan “dar” biçimi yanında gıda dışı harcamaları da hesaba katan “geniş” biçiminden de söz edilebilir. İlk çalışmalarda dahi, barınma ve giyim gibi gıda dışı harcamaları da hesaba katma çabalarına rastlanmıştır. Günümüzde bir çok azgelişmiş ülkede de, yoksulluk çizgisi en az kalori gereksinimini sağlayacak gıda sepetinin maliyeti yanında gıda dışı harcamaları da dikkate alacak biçimde hesaplanmaktadır. 1970’li yılların ilk yarısında Dünya Bankası ve Uluslararası Çalışma Örgütü’nün çalışmalarında ön plana çıkan ve yoksulluğu gıda, sağlık, eğitim, barınma gibi ihtiyaçların karşılanması esasına göre tanımlayan “Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı” da özünde bir mutlak yoksulluk yaklaşımı olarak nitelendirilebilir (Şenses, 2006: 64).

Türkiye’de kentlerde yaşayan nüfusun yaklaşık 7 milyonu mutlak yoksulluk yaşamakta; toplam kent nüfusu düşünülürse yaklaşık 7 kişiden biri yoksulluk çekmektedir. Yine bu araştırmaya göre, kentsel nüfusun yüzde 35’inin yıllık 1000 doların altında kullanılabilir bir gelire sahip olabildiği anlaşılmaktadır. Yıllık 1000 dolarlık bir gelir ise, günde yaklaşık üç doların altında bir gelir anlamına gelmektedir; yani bu Türkiye’de kentlerdeki nüfusun üçte biri, yaklaşık üç insandan biri ancak yoksulluk sınırında yaşayabiliyor demektir (Koray, 2001: 233).

I.2.c. Göreli Yoksulluk

Görelî yoksulluk kavramı, insanın toplumsal bir varlık olmasından yola çıkmaktadır. Görelî yoksulluk kavramına göre yoksulluk sadece kaynaklara erişememe ve yaşamı sürdürme meselesi değildir. Yoksulluk, “kişi ya da hane halkının, içinde yaşadığı toplum tarafından kabul edilen asgari bir yaşam düzeyine sahip olup olmadığı” ile ilgili bir konudur. Temel ihtiyaçlarını kısmen karşılamakla birlikte, sosyal-refah yönünden gelişmiş toplumlarda vazgeçilmesi zor olan ve hayatın kalitesini arttıran veya hayatı kolaylaştıran buzdolabı, çamaşır makinesi, televizyon gibi ev eşyalarını yeterince temin edemeyen insanlar ve aileler de ikinci derecedeki fakirler kategorisine girmektedir. Görelî yoksullar, gelirden tamamen mahrum olan yoksullar olmaktan ziyade, gelir yoksulu olan dar gelirli insanlardır. Sürekli olarak bir gelire sahip olmak ve asgari hayat standardını yakalamış olmakla birlikte bu kesimin gelir düzeyi, çoğu kez ortalama refah seviyesinin altında seyrettiği gibi sosyo-kültürel katılım, eğitim ve

mesken kalitesinden de uzaktırlar. Bir başka ifadeyle, mutlak yoksullar kadar olmasa da bu kesim de *yoksulluk kültüründen* nasibini almaktadır (Seyyar, 2005).

Görelî yoksulluk kavramı, yoksulluğun sadece mutlak bir durum olmadığını, aynı zamanda bireyin toplumdaki görelî durumuna göre de şekillendiğini göstermekte ve gelir dağılımı sorununu öne çıkarmaktadır. Görelî yoksulluk kavramına göre, yoksulluk sadece kaynaklara erişememe ve yaşamı sürdürmede maddî zorluk çekme sorunu değildir. Yoksulluk, kişi ya da hane halkının içinde yaşadığı toplum tarafından kabul edilen asgari bir yaşam düzeyine sahip olup olmadığı ile ilgili bir konudur (Eren-Bahar, 2004: 38).

“Görelî yoksulluk, bir kişinin veya grubun yaşam düzeyini, kendisinden daha yüksek gelire sahip bir referans grubunun geliriyle karşılaştırması sonucunda ortaya çıkan bir olgu olarak tanımlanabilir. Görelî yoksulluk, daha yaygın olarak ‘maddî kaynakların, toplumda âdet haline gelmiş veya en azından özendirilen ve onaylanan normal etkinliklere katılımın ve konfora ve yaşam koşullarına sahip olmanın olanaksız veya son derece kısıtlı hale gelecek kadar yetersiz kalması’ olarak tanımlanmaktadır” (Şenses, 2006: 91).

Mutlak ve görelî yoksulluk oranlarının önemli bir eksiği, yoksullar içinde en yoksul olanlar hakkında, yani yoksulluğun dağılımı konusunda bilgi vermemesidir. Bu eksiğin giderilmesi için, yoksulluk çizgisinin altında kalan nüfusun ortalama gelirinin yoksulluk çizgisi arasındaki farkın, yani yoksulluk açığının hesaplanması gerekir (İleri, 2001: 67).

Yoksulluk ölçümlerinde ilk yapılması gereken seçimin mutlak yoksullukla görelî yoksulluk yaklaşımları arasında olması beklenebilir. Mutlak yoksulluk kavramına göre, bir toplumda hiç kimse yoksul olmayabilir, oysa yoksulluğu bir eşitsizlik olgusu olarak alan ve bazı uygulamalarında gelir dağılımıyla doğrudan ilişkilendiren görelî yoksulluk kavramına göre toplumda her zaman yoksul olan bir kesim olacaktır (Şenses, 2006:92).

I.2.d. İnsanî Yoksulluk

İnsanî yoksulluk “bir kısım bireylerin insanca yaşam imkanlarına sahip olmaması” anlamına gelmektedir. İnsani yoksulluk, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından geliştirilmiş yeni bir yoksulluk ölçütüdür (Aktan, 2002b). Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı geliştirmekte olan ülkelerde insani yoksulluğu üç kriterden yola çıkarak hesaplamaktadır. Bunlar:

1.Yaşam Süresi: Uzun bir yaşamdan yoksun olma insanî yoksulluğun ilk göstergesi olarak kabul ediliyor. UNDP, hesaplamalarında 40 yaşı esas almakta ve bu yaşın altındaki yaşam süresini insanî yoksulluk olarak değerlendirmektedir.

2.Eğitim: Eğitim imkânlarından yoksun olma, insanî yoksulluğun ikinci göstergesini oluşturuyor. Hesaplamalarda yetişkinler arasındaki okuma yazma bilmeme oranı insanî yoksulluğun bir diğer kriterini oluşturmaktadır.

3.Ekonomik ve Sosyal İmkânlar: Bireylerin ekonomik ve sosyal imkanlardan yoksun olması, insanî yoksulluğun bir diğer göstergesini oluşturuyor (Aktan, 2002a).

Tüm bu göstergelerden de anlaşılacağı gibi bu yaklaşıma göre yoksulluk tek bir unsurla ya da sadece ekonomik olarak tanımlanabilecek bir kavram değil, pek çok farklı unsurun göz önüne alınarak tanımlanması gereken bir kavramdır.

I.3. YOKSULLUĞA İLİŞKİN YAKLAŞIMLAR

Yoksulluğun nedenlerine bakıldığında genellikle ulusal boyut ile uluslararası boyut iç içe yürümektedir. Asıl mesele yoksulluğun kaynaklarının ekonomik sistemin bizzat kendinden kaynaklandığını iddia edenler (Marksist düşünürler) ile kötü yönetimden kaynaklandığını iddia edenler (liberaller) arasındaki tartışmadır. “Hangi ölçekte ele alınır alınsın, yoksulluğu yapısal nedenlere dayandıranlar ile kötü yönetimden kaynaklandığını ileri sürenler biçiminde bir ayrışma görülmektedir. Yapısalcılar, ekonomik güç eşitsizlikleri düzeltilmeden, yönetimdeki iyileştirmelerin fazla bir anlamı olmayacağı görüşündedir. Buna karşılık ikinci yaklaşımı savunanlar, iyi bir yönetim sistemi oluşturulmadan yapılacak ekonomik düzenlemelerin ancak kısa vadeli etkisi olacağını ileri sürmektedir” (Şenkal, 2005: 398). Aslında her iki faktör de birbiriyle doğrudan ilişkili olmasına rağmen yapısal sorunlar daha uzun vadeli, yönetim sorunları ise daha kısa vadelidir. Bu noktadan bakıldığında yoksulluğun nedenlerinin ulusal olduğu kadar uluslararası olduğu da görülür. Küreselleşme sürecinde kapitalizmin egemenliğinin tüm dünyaya yayılması, buna paralel olarak devletlerin sosyal politikalarını terk etmeleri ve devam etmekte olan yoksulluk sorunlarını ortadan kaldırmak için hiç bir yapısal değişiklik önerisine sıcak bakmamaları bu tartışmaların asli noktalarını oluşturmaktadır. Yani yoksulluk sorununun kapitalist sistemden kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Diğer bir deyişle sorun sistem sorunudur. Bu bakış açısına göre, kapitalist sistem var olduğu sürece yoksulluğa ilişkin kesin bir çözüm bulmak mümkün görünmemektedir. Küreselleşme sürecinde gündeme gelen yoksullar ve yoksulluk sorunu, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların, kuruluş

mantıkları sebebiyle yoksulluğu önleyici politikalar üretmeyeceklerini de gündeme getirdi.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Bretton Woods kuruluşları tarafından benimsettirilmeye çalışılan istikrar ve uyum politikaları yoksulluk üzerinde önemli bir etki yaratmıştır. Bu kurumlar tarafından uygulamaya sokulan politikaların neden olduğu ekonomik krizler, düşük ücretler, eğitim, istihdam olanaklarının daralması gibi faktörler yoksulluğun artmasında etkili olmuştur (Şenkal, 2005: 398).

Sistemin yaratmış olduğu bu değişimler, yoksulluğu tetikleyen ve yaygınlaşmasına yol açan etkiler oluştururken, uzun vadeli çözümler oluşturulmasını da zorlaştırmaktadır. Uygulamaya sokulan politikalar, bir yandan yoksulluğu arttırırken diğer yandan yeni yoksulluk biçimlerini gündeme getirmiştir. Yoksulluk kavramının içine bazı alt kavramlar da girmeye başlamıştır. “Çalışan yoksullar” buna bir örnektir. Genel bir tanımlamayla, bir işte çalıştığı halde, ücret geliri yoksulluk çizgisinin altında olan ve dolayısıyla hayatını sürdürmede asgari ekonomik ve sosyal faydadan yararlanamayan kişiler çalışan yoksullardır. Ancak düşük ücretle çalışan bütün çalışanlar “çalışan yoksul” kavramına dahil olmayabilir. Bunun sebebi de bu çalışanların ücret geliri haricinde de gelire sahip olabilmeleri veya hane halkını yoksulluk seviyesinden daha yukarıda yaşatmaya yetecek kadar bir gelire sahip başka bir çalışanın varlığıdır” (Zengingönül, 2004: 107).

Yoksulluğun nedenlerini yönetimdeki aksaklıklarla ilişkilendiren yaklaşıma bakıldığında ise, 1980 sonrasında siyasal anlamda meydana gelen dönüşümler göze çarpmaktadır. Bu dönemde yükselişe geçen neo-liberal politikalar, hem batı ülkelerinde hem batılı olmayan ülkelerde etkisini göstermekte ve sosyal devlet anlayışını ortadan kaldırırken yerine daha bireyci siyasal görüşlere yer vermektedir. Neo-liberal politikalar devletin görevlerini aşındırırken, sosyal politika alanında devletin yürüttüğü faaliyetlerin de zayıflamasına ve farklı kesimlerin bu alanda sorumluluk sahibi olmasına zemin hazırlamaktadır.

Yoksulluğun hangi süreçler sonucunda ve hangi etkenlere bağlı olarak geliştiğini, daha doğrusu yoksulluğun 20. yüzyılın sonunda yaşadığı büyük patlamayı, birkaç önemli kavram açıkça ortaya koymaktadır. Bu noktada, küreselleşmenin etkisi ve bu bağlamda işgücü piyasalarında meydana gelen değişimler ve eşzamanlı olarak da neo-liberal politikaların yaygınlaşması devreye girmektedir. Bu kavramlar çerçevesinde ele alınacak olan yoksulluk sorunu salt sosyal bağlamda değil ekonomik ve siyasal bağlamların da harmanlanması ile birlikte ortaya konulabilir. Yoksulluğun 21.

yüzyıldaki durumunu açıkça ortaya koyabilmek için öncelikle yeni dünya düzeni olarak adlandırılan bu döneme bakmakta fayda var. Buradan hareketle bu dönemde ortaya çıkan yeni yoksulluk biçimlerine ve bu yeni yoksulluk biçimleri ile mücadele edecek olan yeni mücadele araçlarına değinilebilir.

I.4. NEO-LİBERAL KÜRESELLEŞME SÜRECİ VE YOKSULLUK

Yeni dünya düzeni, kapitalizmin tüm dünyada egemen hale gelmesi ve buna bağlı olarak ortaya çıkan ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yapılardaki dönüşümü ifade eden çok yönlü bir süreçtir. Bir başka ifadeyle kapitalizmin uluslar arasılaşması ve yeniden yapılanması süreci olarak da ifade edilebilir. 1980’li yıllardan itibaren egemen olan yeni dünya düzeni, içinde bulunulan ekonomik krizin atlatılması konusunda belirli ölçülerde başarı sağlarken, diğer taraftan özellikle çalışan kesimi ve onun bileşenlerini içine alan sosyal bir krizin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bir anlamda ekonomik kriz, sosyal krize dönüştürülerek çözümlenmeye çalışılmıştır. Bu süreçte işsizlik, eşitsizlik, dışlanma ve yoksulluk kavramları en çok tartışılan konular arasında ilk sırada yer almaya başlamıştır. Özellikle hem gelişmiş hem de az gelişmiş ülkeler için yapısal bir sorun haline gelen yoksulluk, bölgesel olmanın ötesinde küresel bir sorun haline gelmiştir. Yeni dünya düzeninin ortaya çıkışı, gelişimi ve dinamikleri incelendiğinde üç önemli unsurun öne çıktığı görülmektedir. Bu unsurlar, neo-liberalizm, küreselleşme ve esnekleşmedir (Sapancalı, 2001: 116).

I.4.a. Neo-liberal Politikaların Yaygınlaşması

Soğuk savaşın son bulması ile birlikte liberal projenin dünyayı yeniden örgütlemesi için yeni fırsatlar ortaya çıktı. Soğuk savaşın son bulması ile artık dünyada hiçbir dengeleyici güç kalmamıştı. Buna rağmen, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra dünyada hakim ekonomik modellerin tümünün çöküşü çok daha derin bir etki yarattı. Doğu Avrupa ülkelerinde uygulandığı biçimiyle sosyalizm, kapitalist dünyanın çıkarıcı politikaları ile komünist rejimlerin iç çelişkileri sonucunda çökmüştü. Batı sermayesinin Üçüncü Dünya’ya artan oranda yerleşmesi ile dış borçtaki büyüme Bandung projesini etkisiz hale getirmişti. Batı toplumlarındaki, özelliklede Avrupa’daki Keynesçi Modele gelince, o da hızla etkisini yitirmeye başladı. Giderek daha da tekelleşen sermayenin yeniden yapılanma gereklerine bağlı olarak rekabet ortamının çöküşü, aşırı üretim krizinin bedelini halk kitlelerine ödetti. Dolayısıyla, ayakta kalan tek model neo-liberal model oldu (Ergüden, 2001).

Uluslar arası finans kuruluşlarının teşvik ettiği, Avrupa birliği ile hem Kuzey'deki hem de Güney'deki devletlerin çoğunun benimsediği, henüz ayakta kalabilmiş sosyalist toplumlara da kabul ettirilen ve “tekil düşünce” olarak adlandırılan her şeyin ürünü olan bu ekonomik proje, tek kutupluluk ortamı yarattı. Bu durum iç düzlemde, mali sermayenin hâkimiyeti sisteminin dengesini tehdit etmektedir. Mali akışın düzenlenmesi yönünde öneriler ortaya atılmaktadır, hatta pazar ekonomisini kurtarmak için neo-liberalizmle mücadele etmeyi önerenler vardır. Öte yandan, neo-liberalizme karşı direnişler Güney toplumlarında olduğu gibi, Kuzey'deki halk katmanları ve orta sınıflar arasında da giderek büyüdü. Kuzey'de olduğu gibi Güney'de de kemer sıkma politikalarıyla devletleri ve ekonomileri yeni modele uyarlamaya yönelik Yapısal Uyum Programları'nın olumsuz toplumsal etkileri vardır. Bunlardan en fazla zarar gören kesim en zayıf toplum ve gruplar olmuştur. Kalkınma için işbirliği içinde olmak da bu politikanın bir çarkı haline gelmiştir. Dünya Bankası ve IMF'nin kredi vermek için koyduğu koşul ise, yapısal uyum programlarının ilkelerini kabul etmektir. Bunlar, makro ekonomik dengelerin kurulması, borçların ödenmesi, özelleştirme yapılması, pazarların serbestleştirilmesi, devlet harcamalarının azaltılması, muhtaç durumdaki toplumsal grupların kullanımına yönelik desteklerin kaldırılması gibi koşullardır (Ergüden, 2001: 23).

Neo-klasik ekonomi, neo-liberalizm ve yeni-modernleşme dünya çapında kabul görmüştür. Merkez kapitalist ülkelerden ABD, 1981'de Reaganomi adı verilen neo-liberal bir siyasetle karşı karşıya gelmiştir. Reagan siyaseti, devletçi ekonominin yönlendirdiği etkinlikleri azaltmayı, refaha yönelik politikaları kısıtlamayı amaçlıyordu. İngiltere'de, neo-liberal yönelimli siyaset yahut yeni sağ, Thatcherizm, özelleştirmeye ve daha esnek emek pazarı yaratmaya önem vermiş, özellikle daha alt düzeydeki grupları oldukça fazla etkileyecek yeni vergiler koymuştur. Gelişmekte olan ülkelerde neo-liberal gelişme stratejileri ve gelişme politikaları uygulamaya konulmuştur. Neo-liberalizm hem batı dünyasında hem de batılı olmayan dünyada etkili olmaya başlamış, sermayeye esnek koşullar sağlamak için kontrolleri ve korumacı siyasetleri kaldırmak, kamu harcamalarını kısmak, sıkı para politikası sürdürmek gibi bir dizi uygulama makro ölçekte hayata geçirilmiştir (Ercan, 1997: 679).

Bu yeni modellerde birlikte devletin yapısında, daha doğrusu devlet anlayışında büyük bir değişiklik meydana gelmiştir. “Neo-liberal yaklaşıma göre devletin başlıca işlevi, özgürlükleri korumak, adaletin ve iç düzenin sürekliliğini sağlamak ve rekabetçi

piyasaları güçlendirmektir. Bunun dışında devletin hedeflerinin ve etkinlik alanlarının sınırlandırılması gerekmektedir” (Sapançalı, 2001: 117).

Neo-liberal politikalar devletin aşınmasına neden olmuştur. Devletin aşınmasıyla birlikte sosyal politikalar alanında bir zayıflama olmuştur. Refah devleti dönemindeki devlet yardımları, devlet müdahaleleri zayıflayınca da yeni olmayan fakat boyut değiştiren bir durum ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak, pazarın görünmez eline inananların geçici olduğunu düşündüğü, geniş çaplı bir yoksulluk gerçek anlamda bir artış göstermeye başlamıştır. Yoksulluğa karşı mücadele programları artık bu nedenle yürürlüğe sokulmaya başlanmıştır. 1980’li yılların ikinci yarısından itibaren, bu mücadele uluslar arası düzeyde gerçek bir kaygı halini almıştır. Mikro boyutun önemi abartılarak, devleti ademi merkezileştirmek ve toplumsal yardımı özelleştirmek gerektiği gündeme getirilmiştir. Buna bağlı olarak da STK’lerin bu görevi yerine getirmeye çok elverişli oldukları fark edilmiştir. Bu ilginin nedeni, STK’lerin genel olarak yoksullara daha yakın ve hükümet organlarından daha az bürokratik olması değildi. Amaç, neo-liberal devlet anlayışının bir gereği olarak devletin işlevlerini azaltmaktır. Aslında STK’ler de tam olarak bu boşluğu dolduracak özel bir sektörün bulunduğu yerdin (Ergüden, 2001: 23-24).

1980’lerin başından bu yana IMF ve DB tarafından gelişmekte olan ülkelere dayatılan “makro-ekonomik istikrar” ve “yapısal uyum programları” milyonlarca insanın yoksullaşmasına yol açmıştır. Zorlama mekanizması farklı olmasına karşın yapısal uyum programı 1990’lardan bu yana gelişmiş ülkelerde de uygulanıyor. Güney’e ve Doğu’ya uygulanan makro-ekonomik iyileştirme çalışmalarıyla benzerlik gösteriyor. Neo-liberalizm dünya ölçeğinde uygulanıyor ve küresel yeniden yapılanma süreci zengin ülkeleri de etkiliyor. Neo-liberalizm sonuç olarak işsizlik, düşük ücretler, nüfusun büyük kesiminin marjinalleşmesi, sosyal harcamaların kısıtlanması, refah devletinin pek çok kazanımlarının ortadan kaldırılması, kötü beslenme, kent yoksulluğu şeklinde kendini gösteriyor (Chossudovsky, 1999: 37-38).

I.4.b. Küreselleşme Süreci ve Yeni Dönüşümler

Yeni dünya düzeninin en önemli dinamiği küreselleşme sürecidir. Küreselleşme geçmişten bir kopuş değil, kapitalizmin genel varoluş süreci içinde, kriz döneminde ortaya çıkan eğilimlerin günümüzde aldığı bir biçimdir. Küreselleşme kapitalizmin tarihi içinde tam bir sürekliliğe karşılık gelir (Petrol-iş yıllığı, 1997-99: 70). 21. yüzyılın ekonomi ve politik sistemi olarak kabul edilen küreselleşme tek yönlü olmayıp hem

politik, hem ekonomik hem de sosyo-kültürel değişimleri içeren karmaşık bir süreçtir (Sapançalı, 2001: 118).

I.4.b.i. Ekonomik Küreselleşme

Ekonomik küreselleşme, ülkeler arasında mal, sermaye ve emek akışkanlığının artması sonucu, ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin yoğunlaşması ve ülkelerin birbirine yakınlaşması demektir. Ekonomik küreselleşme kendisini, üretim ve finansal maliyetlerin küreselleşmesi olmak üzere iki farklı alanda göstermektedir. Üretimin küreselleşmesi, ülke bazında faaliyet gösteren firmaların üretim faaliyetlerini diğer ülkelere ve kıtalara yaymalarını ifade etmektedir. Üretim alanı olarak bütün dünyayı hedefleyen bu firmalar, üretim faaliyetlerini maliyet avantajı sağlayacak ülkelere kaydırmanın yollarını aramakta ve faaliyetlerini hammadde maliyeti, ara mal maliyeti, işgücü maliyeti ve dışsal maliyetler açısından daha cazip gördükleri ülkelere kaydırmaktadır. Bu yöneltte özellikle işgücü maliyetinin düşüklüğü ve dışsal maliyetler önemli rol oynamaktadır. Küresel firmalar, ücret artışlarının işgücü verimliliğini aştığı ülkeleri hemen terk etmekte ve düşük işgücü maliyeti sağlayacak ülkelere ya da bölgelere yönelmektedir. Ayrıca, bu firmalar kendilerini çevre koruma maliyetlerinin etkisinden kurtarmak ve böylece rekabet avantajı sağlamak amacıyla faaliyetlerini çevre koruma mevzuatları görece gevşek olan ülkelere kaydırmaktadırlar (Aktan, 2002b).

Küreselleşmenin işgücü piyasaları üzerindeki etkisini ölçmek için de halâ birçok araştırma yapılmaktadır. Konuyla ilgili tezler, ikili bir yapı sergilemektedir. Küreselleşmenin, işgücü piyasalarının dinamik hale getirilmesi, istihdamın artırılması ve işsizliğin azaltılması yolunda olumlu katkılarının olduğunu savunan tezlere rastlanır. Buna karşılık küreselleşmenin, işgücü piyasalarını kuralsızlaştıran, ucuz işgücü kullanımını destekleyen, işsizliğin azaltılması yolunda yaratılan yeni işlerin amacının, ucuz işgücü kullanımını arttırmak olduğunu ileri süren ve sonuçta yığın halde çalışan yoksullar oluştuğunu savunan tezler bulunmaktadır (Zengingönül, 2004: 138). Bu tezler son dönemlerde yaşanan yoksulluğu haklı tanımlar niteliktedir. İnsanlar çalıştıkları halde buldukları yoksulluk ortamından kurtulamamaktadır.

Son dönemlerde üretimin ve finansal maliyetlerin küreselleşmesi ile birlikte ucuz işgücü bulma ve ucuza iş yaptırma anlayışı gittikçe yaygınlaşmış görünmektedir. Bu durum işgücü maliyetlerini düşürürken, yeni üretim biçimlerini gündeme getirmiştir. Bunlardan biri olan fason üretim biçimi, işçinin çok uzun süre ve düzensiz çalıştığı

buna karşılık çok az gelire sahip olduğu biçimlerden biridir. Fason üretim gibi istihdam biçimleri, tüm işyerlerinde kayıt dışı istihdam kabul edilmektedir. Bu sayede işçiler asgari ücretin de altında çalıştırılabilmektedir. Ayrıca fason üretim işçileri, çoğunlukla sigortasız ve geçici olarak çalıştırılmaktadır. Tüm bu olumsuz özellikler işgücünü daha yoksul bir yapıya doğru sürüklemiştir. Ne zaman işsiz kalacağı belli olmayan ve güvencesiz yaşamak zorunda kalan işgücü “çalışan yoksullar” kavramına işaret etmektedir. Oysa bir toplumun gelişmişliğini ve o toplumda yaşayan insanların yaşam standardını belirleyen şey, eğitim, sağlık ve barınma ile ilgili durumlarıdır. Ekonomik anlamda yaşanan küreselleşmenin yarattığı bu değişimler yaşam standartlarının olumsuz yönde değişmesine neden olmuştur. Özellikle az gelişmiş ülkelerde gittikçe yoksullaşan bir kesim bulunmaktadır. Bu durum küreselleşmenin işgücü piyasalarını kuralsızlaştıran, ucuz işgücü kullanımını destekleyen, işsizliğin azaltılması yolunda yaratılan yeni işlerin amacının, ucuz işgücü kullanımını arttırmak olduğunu ileri süren tezleri destekler gibi görünmektedir.

1980 sonrasında çalışmanın doğasında meydana gelen değişimlerle birlikte full-time çalışmadan part-time çalışma anlayışına doğru bir yönelme olmuştur. Esnek çalışma başta gelişmiş ülkeler olmak üzere dünya genelinde artmıştır. Çalışma süresinin ve yerinin değişime uğraması, gittikçe artan bir eğilim göstermiştir. ABD’de iş kategorilerinin sayısı, 1940’larda seksen iken günümüzde sekiz yüz civarındadır. Çalışmanın değişen doğası tipik olmayan işlerde büyük artışa dahil edilen part-time, geçici ve esnek çalışmaya ve kısa vadeli sözleşmelere neden oldu. Avrupa’da yaratılan işlerin neredeyse tamamı part-time idi (Şenkal, 2005). Part-time çalışma daha az ücret anlamına geldiğinden çalışanların iyi standartlarda yaşamasını zorlaştırmıştır.

Buna bağlı olarak “Küreselleşme ile birlikte sendikaların ücret pazarlığındaki gücü azalma göstermiştir ve sermayenin uluslararası piyasalardaki çok hızlı geçişkenliği, işçi sendikalarının ücret belirleme veya ücret pazarlığındaki taleplerinin önünü kapatmıştır” (Zengingönül, 2004: 135). Bu durum işgücünün örgütsüzleşmesine ve haklarını arama konusunda yetersiz kalmasına neden olmuştur. Daha rahat işten çıkarılan çalışanlar az ücretle geçinmenin dışında bir de sürekli işten çıkarılma korkusuyla baş etmek zorunda kalmışlardır. Örgütlü bir güç olmaktan uzaklaştıkları için de haklarını arayamamakta ve durumlarını iyileştirememektedirler.

Üretimin ucuz emeğin olduğu alanlara kaydırılması, rekabetin artması ile birlikte ücretlerin düşürülmesi, maliyetlerin azaltılması adına az gelişmiş ülkelere yapılan yatırımlardaki artışlar işgücünü olumsuz etkilemiştir. Daha az ücretle ve güvencesiz

olarak yaşamak zorunda kalan bu kesim, yoksul sayısının gün geçtikçe artmasına yol açmıştır

İşgücü, maliyetlere ve örgütlenmeye ilişkin bu değerlendirmeler ışığında, yoksulluğun 20. yüzyılın sonlarındaki küreselleşmesinin bir benzerinin daha bulunmadığı söylenebilir. Ancak bu yoksulluğun nedeni, insan kaynaklarının ya da maddi kaynakların kıt olması değildir. Asıl olarak, işsizliğe ve emek maliyetlerinin dünya ölçeğinde minimize edilmesine dayanan küresel aşırı arz sisteminin bir sonucudur (Chossudovsky, 1999: 29).

I.4.b.ii. Siyasal Küreselleşme

Siyasal küreselleşme, eskiden uluslararası sistemin temel aktörü olan ulus-devletin üstünlüğünü sarsmış ve ulus-devleti, yetkilerini başkalarıyla paylaşmaya mecbur bırakmıştır. Ulus devlet, küreselleşme ile yetki ve otoritesini uluslararası ve uluslar-üstü kuruluşlara devretmeye başlamıştır (Aktan, 2002b).

1945 sonrası dünya, üç kutuplu, parçalanmış bir haldedir. Birinci Dünya ülkeleri, Komünist olan İkinci Dünya Ülkeleri, dışlanan, gelişmekte olan ülkeler olarak tanımlanan Üçüncü Dünya Ülkelerinin çoğu sömürge durumundaydı. Fakat 1980'li yılların sonlarında soğuk savaşın sona ermesi ile İkinci Dünya Ülkelerinin ortadan kalkması ve buna hemen hemen eş zamanlı olarak dışlanmış olan ülkelere özellikle Asya-Pasifik ülkelerinin göstermiş olduğu başarı sonucunda dünyanın üç kutuplu parçalanmış hali çözülmüş ve birçok ülke piyasa ve demokrasinin bileşimi olan bir sistem seçmiştir. ABD ekonomik anlamda hemen hemen tek hâkim duruma gelmiştir (Sapançalı, 2001: 120). Tek hâkim güç olan bu ülke kapitalist sistemin dünya çapında yayılmasına neden olarak ulus devletin gücünü sarsmıştır. Devletin etkili bir araç olmaktan çıkması, eşitsizliklerin artmasına zemin hazırlar.

II. Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde ekonomik politikaların, sosyal politikaların ve işgücü piyasası düzenlemelerinin temelini oluşturan siyasi iktidar; ekonomik büyüme, tam istihdam ve güçlü sosyal güvenceler ile özdeşleşmiştir. 1970 sonrasında bu siyasi iktidar, köklü bir değişim geçirmiştir. Sermaye ile işgücü arasındaki anlaşmazlıklarla birlikte, tam istihdam, sosyal koruma ve eşitsizliğin azaltılması konularında işçilerin hedeflerini gerçekleştirilmesi zorlaşmıştır. Küreselleşme süreci birçok ülkede değişik derecelerde ve değişik yöntemlerle uygulanan neo-liberal politikaların tanımlayıcı dinamiği olmuştur (Selamoğlu, 2003).

Devlet, sosyal devlet özelliğine sahip olduğu dönemde düzeni sağlama, istihdam yaratma ve sosyal hakları eşit şekilde dağıtma gibi bazı görevleri yerine getirmekteydi. Eğitim ve sağlık hizmetlerinin devlet tarafında düzenlenmesi ve eşit şekilde dağıtılması devletin düzenleyici görevleri arasındaydı. 1980'lerde yükselen neo-liberal politikalar ile birlikte ekonomik olduğu kadar siyasal anlamda da değişimler yaşanmıştır. Devletin 1940'larda sahip olduğu bahsedilen sosyal devlet olma özelliği yitirilirken, 1980'lerde farklı bir devlet anlayışıyla karşılaşmıştır. Devlet eski görev ve yükümlülüklerinden uzaklaşmıştır. Neo-liberal politikalar devletin küçülmesine yol açarken, yerine farklı aktörlerin geçmesine de ortam hazırlamıştır. Ulus devlet anlayışının yerini bireyselliğe vurgu yapan liberal devlet anlayışı almıştır. Liberal devlet anlayışında önemli olan işleyişin piyasanın eline bırakılmasıdır. Piyasanın işleyişine devletin karışması kesinlikle tercih edilmez iken özelleştirme politikasının yaygınlaştırılması desteklenmektedir. Oysa “refah devleti yaşlılık, işsizlik, hastalık gibi belli sosyal gerçekler karşısında aile ve bireyleri destekleyerek riskleri minimize etmektedir. Böylece refah devleti, sınıflar ve statüler arasında ayırım olmaksızın tüm halkın eşit haklara sahip olmasını hizmetleri düzenleyen anlaşmalarla sağlamaktadır. Yoksulluğa ve işsizliğe karşı mücadele, asgari bir geçim düzeyinin sağlanması, sosyal güvenlik sistemi ve sosyal yardımlar, eğitim, sağlık, konut politikaları gibi uygulamalar günümüzde sosyal politikaların temelini oluşturmaktadır”(Şenkal, 2005).

I.4.b.iii. Sosyo-Kültürel Küreselleşme

Yeni dünya düzeni kapitalizmin yeniden yapılanmasıyla ortaya çıkan çelişkili bir süreci ifade etmektedir. Burada kast edilen çelişki ekonomik yapı ile sosyal yapı arasındaki eşitsiz gelişmedir. Yeni dünya düzeninde sosyal boyut ekonomik boyutun gerisinde kalmıştır. Bu bağlamda sosyal devlet kavramının önemli ölçüde geriletildiği görülür. Sosyal adalet, eşitlik ve dayanışma konusunda önemli geri adımların atıldığı belirtilir. Yeni dünya düzeninde küreselleşme ve esneklik uygulamaları beraberinde işgücü maliyetlerin düşürülmesini getirirken, sosyal harcamaların da pahalı veya fazla bulunmasına yol açmaktadır. Buna bağlı olarak devletin rolü, devletin sosyal niteliği zayıflatılmaktadır (Sapançalı, 2001: 124).

I.5. KÜRESELLEŞME SÜRECİ VE YOKSULLUK İLİŞKİSİ

Teknoloji ve iletişimde meydana gelen büyük ilerlemelerin etkileyip yönlendirdiği süreçler küreselleşme kavramı ile açıklanmaya çalışılmaktadır. Bilginin, hammaddenin, mal ve hizmetlerin artan bir şekilde uluslararası dolaşım ve paylaşımına girmesi 20. yüzyılda görülen bir gelişmedir. Özellikle 1980'li yıllardan sonra ekonomik ilişkiler yaygınlaşmış, ideolojik farklılıkları temel alan kutuplaşmalar çözülmüş, dünya çapında bir liberalleşme sürecine girilmiş, kültürler, inanç ve idealler sınırları aşarak daha benzer bir hale dönüşmeye başlamıştır (Tağraf, 2002).

Küreselleşmeye farklı anlam yüklemelerin temelinde yatan farklı algılamaları ve yorumlamaları, yeni dünya düzeninden hoşnut olanlar ile olmayanlar olarak ikiye ayırmak mümkündür. Birbirine zıt bu iki yorumdan birisi, küreselleşmeyi liberalizmin bir sonucu olarak görmektedir. Bir diğer yorum ise Marksist kuramı devam ettirenler tarafından yapılmaktadır. Yeni dünya düzeninden hoşnut olmayan bu kesim küreselleşme kavramını, kapitalizmin sonuçlarını destekleyen bir araç olarak değerlendirmektedir (Aydın, 2000).

1970 sonrasındaki küreselleşme sürecinin kapitalizmin 19. yüzyıl boyunca içinde bulunduğu genel küreselleşme dalgasının bir devamı niteliğinde olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Dünya kapitalizminin son iki yüzyıllık tarihi, iki ayrı uzun salınım altında, iki adet küreselleşme evresinin gerçekleşmiş olduğunu göstermektedir. Bu evrelerden ilkinin 18. yy. sanayi devriminin teknolojik gelişmelerini takiben, 1870-1914 arasında dünya mal ve finans piyasalarında hükmünü sürdürdüğü görülür. Söz konusu yıllara damgasını vuran bu ilk küreselleşme dalgasının temel özelliği, para piyasalarında ve ticaret ilişkilerinde altın standardının norm kabul edilmiş olmasıdır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları ve ulus devletlerin görece bağımsız kalkınma ve ticaret politikaları ile şekillenen 1914-1970 ara döneminden sonra dünya ölçeğinde yeni bir küreselleşme dönemine girildiği görülmektedir (Yeldan, 2007). Küreselleşme, İkinci Dünya Savaşından sonra yeniden toparlanmıştır. Bu küreselleşme 1914 yılından önce yaşananla birçok yönden farklılık göstermektedir. Bu temel farklılıklardan biri olarak, ikinci akım küreselleşmede iktisadi olguların içeriğindeki değişim çok daha belirgin ve önemlidir. Sermaye akışının yapısı değişmiştir. Kontrolsüz bir hızla ilerleyen bilgi transferinin yol açtığı çok büyük miktarda kısa dönemli sermaye akışı ve bilgi teknolojilerindeki önemli ilerlemeye karşılık ilk dönem küreselleşmede uzun dönemli sermaye akışı görülmektedir. Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY) ve Çokuluslu İşletmelerin (ÇÜİ) faaliyetlerinin yapısı değişmiştir. Benzer uluslararası endüstriler

arası DYY artmış ve yatırımlar genellikle imalat, hizmetler ve dış yardım üzerine odaklanmıştır. İlk dönem küreselleşme akımında ise DYY geleneksel olarak kuzeyden güneye, birincil ürün sektörlerinde ve demiryolu yatırımları üzerinde yoğunlaşmıştır. İkinci dönem küreselleşmede ticaretin yapısı farklılaşmıştır. Hacim ve teknoloji kullanımında farklılaşmalar vardır. Gelir yaklaşması ve farklılaşması ile endüstrileşme ve endüstrileşmeden uzaklaşma yapısal olarak farklılaşmıştır. İkinci dönem küreselleşme, gelişmiş ülkelerin (GÜ) gelirleri arasında hızlı bir yakınlaşmaya tanıklık etmiştir, aynı zamanda bu ülkeler hantal endüstrileşmeden gittikçe uzaklaşmaya başlamışlardır. Bazı gelişmekte olan ülkelerde (GOÜ) de son derece hızlı endüstrileşme gözlenmiştir (Zengingönül, 2004: 27). En önemli farklılaşmalardan biri de, tüm bu süreçle birlikte temelleri oluşturulan yoksulluğun günümüze dek taşınması olmuştur. 20. yüzyılda küreselleşmedeki ekonomik, siyasal ve sosyal değişimler, yoksulluk anlayışını tekrar gözden geçirilmesi gereken bir konu haline getirmiştir.

Ulaşım, enformasyon, mikro-elektronik ve iletişim alanındaki teknolojik gelişmeler, dünyayı küçülterek ülkeleri hızla birbirine yaklaştırmıştır. Özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler sonucu ulaşım ve iletişim maliyetleri düşmüş ve ülkeleri, insanları ve piyasaları birbirinden ayıran zaman ve mekân gibi doğal engeller büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Küreselleşmeyi ortaya çıkaran bir diğer husus, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında hızlanan ticari ve finansal liberalleşme hareketleridir. Liberalleşme hareketlerinin artmasında uluslararası kuruluşlar kadar, hükümet politikaları da önemli rol oynamıştır. Devlet anlayışındaki değişimler ve piyasa ekonomisinin ülkeler arasında giderek artan ölçüde benimsenme eğilimi dış ticaret ve sermaye hareketleri üzerinde kısıtlamaların ve kontrollerin kaldırılmasına ortam hazırlamıştır. Küreselleşmeyi ortaya çıkaran diğer bir husus ise, firma stratejilerindeki değişimlerdir. Gerek hükümetlerin deregulasyon politikaları, gerekse teknolojik gelişmeler sonucu firmaların faaliyetleri küresel bir boyut kazanmıştır. Bu firmalar, üretim alanı olarak tek bir ülkeyi değil; bütün dünyayı hedeflemektedir. Firma faaliyetlerinin küreselleşmesi, bir taraftan yatay ve dikey birleşmeler yoluyla firmalar arasındaki işbirliğini arttırmış; diğer taraftan da, küresel rekabetin artmasına yol açmıştır. Küreselleşmenin ortaya çıkmasında soğuk savaş döneminin sona ermesi de önemli ölçüde etkili olmuştur. Daha öncede belirttiğimiz gibi 1990'ların başında komünizmin çökmesiyle soğuk savaş dönemi ve ülkeler arasındaki ideolojik kutuplaşmalar sona ermiştir. Soğuk savaş döneminin sona ermesi ile, küreselleşmenin önündeki engeller ortadan kaldırılmış ve Eski Doğu Bloğu ülkelerinin batı ile yakın

ekonomik ve siyasi entegrasyon içinde girmelerine ortam hazırlamıştır. Sonunda bu ülkeler, siyasi açıdan demokrasiyi; ekonomik açıdan da serbest piyasa ekonomisini benimsemeye başlamışlardır (Aktan, 2002b).

Bu yeni oluşumlar ve yeni ilişki biçimleri özellikle azgelişmiş ülkeleri yoğun olarak ve olumsuz bir biçimde etkilerken, sermaye kesimi de bu dönüşümlerden olumlu bir biçimde etkilenmiş ve oldukça kârlı çıkmıştır. Tek kutupluluk gerçekten de tek kutuplu, güçlü bir kesim ortaya çıkarmıştır. Sermaye her zamankinden daha güçlü hale gelmiştir. Önceki dönemlerde sınırların var olması, iletişimin bu kadar yaygın olmaması ve pazar alanlarının darlığı bu gücü biraz dizginlerken artık tüm bu engeller ortadan kalkmış ve sınırların ötesinde yeni yatırımlara gidilmiştir. Bu ilişki biçimleri eşitsizliği arttırıcı bir rolü de üstlenmiş durumdadır.

Küreselleşme sürecinde ulus devlet, yetkilerinin birçoğunu bir taraftan uluslararası kuruluşlarla diğer taraftan da yerel otoritelerle paylaşmak durumunda kalmıştır. Önceleri ulus devletin sorumluluk alanı içinde yer alan savunma, ekonomik yönetim gibi pek çok alan artık büyük ölçüde IMF, Dünya Bankası, WTO, NATO ve BM gibi uluslar arası kuruluşlar ya da bölgesel düzeydeki siyasi ve ekonomik birlikler temelinde koordine edilmektedir. Küreselleşme, bu bağlamda bir paradoksu ortaya koymaktadır. Şöyle ki; bir taraftan küreselleşme ile tüm ülkelerde demokrasinin gelişmesi amaçlanırken diğer taraftan da gücün uluslararası kuruluşlara devredilmesiyle ülkeler kendi gelecekleriyle ilgili temel kararları almaktan yoksun bırakılmaktadır (Aktan, 2002b).

Ülkelerin içinde bulunduğu bu zor durum, küreselleşmenin artık sadece azgelişmiş ülkeleri değil, gelişmiş ülkeleri de etkilediğini göstermektedir. Küreselleşme ile ülkelerin yaşadığı tüm bu değişimler yoksulluk, eşitsizlik gibi sorunlara çözüm ve krizden kurtulmak için tek çare olarak gösterilirken, daha yoksul kitlelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Küreselleşme ile güç kazanan neo-liberal politikaların etkisiyle zayıflayan ulus devlet anlayışı ülkelerin kendileri ile ilgili kararları piyasa ekonomisine bırakmasına neden olmuştur. Piyasanın bu yönlendirici gücü, devlet anlayışının değişmesine neden olmuştur. Devlet sosyal devlet olma özelliğini yitirirken, eşitsizliğin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Devletin herkesin aynı haklardan yararlanmasını ve eşit hizmet görmesini sağlayamaması bazı kesimlerin daha yoksul hale gelmesine neden olmuştur.

I.5.a. IMF Politikaları ve Yoksulluk Üzerindeki Etkileri

IMF, DB ile birlikte, 1944'de Bretton Woods konferansında, 1930 krizinden sonra günün ekonomik dengeleri altında kuruldu (Petrol-iş Yıllığı, 1997-99: 51). IMF'nin başlangıçtaki kuruluş amacı, uluslararası parasal işbirliğinin geliştirilmesini sağlamak; uluslararası ticaretin dengeli bir şekilde gelişmesine yardımcı olmak; çok taraflı ödemeler sisteminin kurulmasına destek olmak; ödemeler dengesi sıkıntısı çeken üye ülkelere gerekli geri dönüş önlemlerini almak kaydıyla yeteri kadar maddi destekte bulunmak; üye ülkelerin ödemeler dengesi sorunlarının derecesini ve süresini düşürmektir (Eğilmez, 2002).

IMF, güçlü konumuna 1980 yılında yaşanan borç kriziyle ulaşır. Büyük mali kuruluşların verdikleri kredilerin servisini ve geri ödemesini tehlikeye sokan borç krizi, merkez ülkeler açısından pek çok sorun yaratır. Öncelikle, gelişmekte olan ülkelere yönelik borç piyasası sona erince, sermayenin yatırım alanı daraldı. Borçlu ülkelere yatırım yapmış olan çok uluslu şirketler, yerel pazarların daraldığını gördüler. Borçlu ülkelerin, ithalat finansmanlarının daralmaya başlaması, merkez ülkelerin bu piyasalara ihracatını kısıtladı. Aşırı üretim, sorunu daha da ağır hale getirdi. Diğer taraftan 1980 yılı ABD ve İngiltere başta olmak üzere gelişmiş ülkelerde emek pazarını esnekleştirme çabalarının hızlandığı, şirketlerin düşük ücret talebinin arttığı dönemdir. Bu gelişmelerin bir parçası da üretim birimlerinin az gelişmiş ülkelere taşınmasıdır. Az gelişmiş ülkelerde istikrarlı yatırım ortamlarının sağlanması, giriş çıkış kolaylığı ve ucuz işgücü çok uluslu şirketler açısından giderek önem kazandı. Ancak bu süreç ilerledikçe kapasite fazlası sorunu, özellikle Asya Ülkelerinde başlayarak küresel hale geldi. IMF'nin görevi, bu sorunları çözmek ve gereksinimlere yanıt vermektir. Bu görev yapısal uyum programlarının da içeriğini belirler. Bu yeni ekonomik politika yönelimi, merkez ülkelerde emek piyasalarının esnekleştirilmesi, olarak yaşandı. Az gelişmiş ülkelerde ülke ekonomileri, özelleştirme politikaları, serbestleştirme çalışmaları gibi, denetimlerin kaldırılmasıyla dışa açılıyor, ülkelerin tüm kaynakları borç ödemeye ayrılıyordu. Az gelişmiş ülkeler gittikçe artan borç bağımlılığı altında, kendi ekonomileri üzerindeki demokratik ve ekonomik kontrollerini kaybettiler. Ağırlıklı olarak tarıma dayalı ülkelerde ise IMF'nin uyum politikaları oldukça olumsuz sonuçlara yol açtı. Bu durum insanları gittikçe büyüyen bir borç batağına ve genişleyen bir yoksul kitlesine doğru sürükledi. Bir çok araştırmacı, 1980-90'larda kronik hale gelen açlık sorununa doğal nedenlerden daha çok bu politikaların yol açtığını belirtmiştir (Petrol-iş Yıllığı, 1997-99: 53)

IMF politikaları borçlu ülkeleri borç batağından kurtarmak amacıyla oluşturulmuş olmasına rağmen, bu ülkeleri istenilen sonuca götürmedi. IMF'nin uyguladığı bu politikalar, zaten zor şartlarda çalışmaya ve yaşamaya çalışan ülkelere ağır geldi. Bu ağır koşullarla mücadele edemeyen kesimler yoksullukla karşı karşıya kaldı. Yoksul ülkeler, IMF politikalarının etkisiyle durumlarının düzeleceğini düşünürken, daha büyük bir borç batağına girdi. Gittikçe yoksullaşan ülkeler uluslararası kuruluşlardan yardım isterken, onlara bağımlı hale geldi. Diğer bir deyişle uluslar kendi siyasal ve ekonomik anlamda sahip oldukları güçlerini uluslararası kuruluşlara kaptırdı. Ülkeler kendileri ile ilgili kararları almaktan yoksun bırakıldı.

IMF ve DB gibi uluslararası kuruluşların dayattığı politikalar ulus-devletin yapısını da zayıflattı. Devletin karar alma gücünün zayıflaması ile birlikte, piyasa ekonomisi ülkelerin kendileri ile ilgili kararları alma görevini üstlendi. Ulus-devlet başlangıçta sosyal hak ve güvencelerin eşit bir şekilde dağıtılmasından sorumlu iken artık bu görevini yerine getiremez hale geldi. Sosyal hak ve güvencelerin eşit bir şekilde dağıtılmaması eşitsizliği arttırırken gittikçe artan yoksul kitesinin yaygınlaşması neden oldu.

Az gelişmiş ülkelerin işgücü piyasalarında yaşanan yeniden yapılanma sürecinin en önemli etkilerinden birisi, özelleştirme ve devletin küçültülmesi politikaları sonucunda kamu kesiminde; ekonomik daralma ve sanayisizleşme sonucunda da özel kesimde, başta düşük ücretle çalışanlar olmak üzere çok sayıda kişinin işini kaybetmesi ve açık işsizliğin alışılmadık boyutlarda artması olmuştur. Örneğin Zambiya'da yapısal uyum programının uygulamaya konulmasından kısa bir süre sonra, kamu istihdamı önemli ölçüde azaltılırken, özel kesimde de çok sayıda işçi işten çıkartılmıştır (Şenses, 2001: 191).

I.5.b. Ekonomik Bloklama

Her biri kendi bölgesinde en güçlü ekonomilere sahip olan Japonya, Almanya ve ABD, doğrudan kendi etkinlik alanları içinde yer alarak oluşumlar kurdular. Bu oluşumlar; temelleri 1950'lerde atılan bugünkü Avrupa Birliği, 1 Ocak 1994 tarihinde yürürlüğe giren ve ABD, Kanada ile Meksika'dan oluşan NAFTA¹ ve son olarak Uzakdoğu'da, başını Japonya'nın çektiği 1989'da kurulan üçüncü blok APEC²'tir. Bu

¹ Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması

² Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği

ülkeler kendilerini diğer ülkelerden ayırma gayreti içindedir (Petrol-iş yıllığı, 1997-99 : 142).

1990'lı yıllardan sonra bölgesel bütünleşmelerdeki yoğunluk, hem bütünleşmeyi oluşturan ülkelerin kendi aralarındaki rekabeti çözecek, hem sermayenin kâr haddini arttıracak, hem de SSCB'nin dağılmasıyla çevreyi kendi istekleri doğrultusunda yönlendirecek bir sistem oluşturmaya çalışıyorlardı. Burada en önemli yeni nokta bölgeselleşmenin ne olduğudur. Bölgeselleşme yeniden canlanma duygusu veya yeni bir anlam değildir. 1980'lerden beri iyi bilinen eski bir fenomenin dönüşüdür. Yoğunlukla dünya savaşı sonrası karakterize edilen yerleşmiş liberalizm olarak söylenen korumacılığın sağlanması sürecindeki eski fenomenin yeniden ortaya çıkmasıdır (Şenkal, 2005).

Günümüzdeki çok uluslu işletmelerin en az %89'u AB, ABD ve Japonya merkezlidir. 1990 yılından beri de bu oran %85-87 arasında kalmıştır. En büyük 500 şirketin 162'si ABD, 126'sı ise Japonya merkezlidir. Küresel düzeyde rekabette avantajlı olmak ve adeta dünya ekonomisini yönlendirme gücüne sahip olabilmeyi gerçekleştirebilmek için de kendi aralarında birleşmelere gitmektedirler. Petrol şirketlerinden Mobil ile Exxon, otomotivde Ford- Volvo- ve Renault – Nissan, havacılıkta British Aerospace ile Marconi bu birleşmelere örnek olarak gösterilebilir (Zengingönül, 2004: 70).

Bu ekonomik kutuplaşmalar ülkeler arasındaki güç dengesinin dağılımını gösterirken aynı zamanda ülkeler arasındaki eşitsizliğine de işaret etmektedir. Dünya ekonomisini de yönlendiren bu güçlü ekonomiler, yoksulluğun yaygınlaşmasında izleyeceği seyri de etkilemektedir.

I.5.c. Çokuluslu İşletmelerin Yayılma Politikaları

Çokuluslu işletmeler küreselleşme sürecinin hızlanması ile daha fazla ön plana çıkmıştır. Güçlü sermaye yapıları, gelişmiş teknolojiye sahip alt yapıları ve faaliyet gösterdikleri alanın genişliği sebebiyle, küresel alanda faaliyetlerini ve rekabet güçlerini kolaylıkla yürütebilmektedirler. Mevcut rekabet ortamında güçlü bir rekabetçi yapı sergileyen çokuluslu işletmeler, küreselleşme sürecinin hızlanmasıyla yakından ilgilidirler (Yavuz, 2006).

Çokuluslu işletmelerin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaptıkları yatırımların bu ülkelerdeki istihdam ve ekonomik kalkınma üzerinde olumlu katkılarının olduğu kabul edilir. Ancak, bunun yanı sıra küreselleşme ve serbest ticaret

neticesinde çok uluslu şirketlerin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ucuz işgücünü kullanarak emeği sömürdükleri ve aynı zamanda doğa ve çevre üzerinde tahrip edici sonuçlara sebebiyet verdikleri iddia edilmektedir (Aktan, 2002b).

ÇUI'nin temel hedefi, küresel iletişim ile üretim ve dağılımında, rekabette avantaj elde etmektir. Rekabette avantajlar ise dış faaliyetlerin yatay ve dikey alanlarda artması ile mümkün olmaktadır. ÇUI hedefi, dikey entegrasyon ile yabancı piyasalarda sıkça olan kusurları önlemek ve yabancı ülkeden hammadde ile anamal üretimlerinin tedariklerinde başarı sağlayabilmektir. Böylece, ÇUI daha iyi dağıtım ve hizmet için iletişimi gerçekleştirmektedir. Yatay entegrasyon ile ÇUI, tekelci güçlerini koruyarak, üretimlerinin yerel koşullarda beğenilmesini sağlamak ve üretim kalitesinde daha tutarlı olmayı hedeflemektedir. ÇUI'in faaliyetlerini ülke dışına kaydırmalarının genel ve özel olmak üzere ilgi alanına göre değişmesi mümkündür. Ancak çok uluslu işletme niteliğine sahip bir işletmenin üretim faaliyetlerini yabancı ülkelere yönlendirmesinin başka nedenleri de bulunmaktadır. Örneğin, büyük ölçekte üretim kapasitesine sahip ve bunu da uluslararası alanda gerçekleştirebilmek için rekabette avantajlı olabileceği yerlerde üretimde bulunarak pazarı büyütme ve diğer pazarlara girişte üstünlük sağlamayı istemesi bu nedenlerden bir tanesidir. Kendi ülkelerinde vergi, ücret, sosyal haklar gibi maliyet artırıcı faktörlerin rekabette dezavantaj oluşturması nedeniyle avantaj sağlayacak ve işgücünün ucuz olduğu yerlerin arayışı içinde olmaları da bu nedenler arasındadır (Zengingönül, 2004).

Gelişmiş ülkelerde 1960'lı yıllarda başlayan sanayileşme süreci ve özellikle dayanıksız tüketim malı üreten sanayilerdeki gerileme, istihdam yapısında önemli değişikliklere neden oldu. İstihdamın bileşimi, imalat sanayi gibi yüksek ortalama ücret ödeyen kesimlerden, hizmetler gibi genellikle düşük ücret yapısına sahip sektörlerle doğru bir değişim gösterdi. Bu gelişmelere koşut olarak, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde yaşanan sendikal mücadeleler sonucunda ulaşılan emek standartlarının önemli ölçüde aşıldığı görüldü. Bu süreçte önemli bir rol oynayan çokuluslu şirketlerin istihdam politikası giderek nitelikli ve yüksek ücretli bir çekirdek işgücü yanında, iş güvenliği olmayan, rutin işler yapan, düşük ücretli ve yarı zamanlı ve geçici işçi konumundaki bir kitlenin varlığına dayanmaya başladı. AGÜ'de, işgücü piyasalarının esnekleşmesi politikası da, bu süreç içinde etkili oldu ve sendikaların güç ve etkinliklerini ve devletin bu sürece sosyal devlet anlayışı içinde müdahalesini de önemli ölçüde kısıtlayarak bu ülkeler arasında, ücret ve çalışma koşulları temeline dayalı emek

standartlarının arka plana atıldığı bir rekabetin yaygınlaşmasına yol açtı (Şenses, 2006: 165-166).

Sendikaların güç kaybetmesi işgücünün kendisi ile ilgili kararları alıp haklarını savunmasına engel oldu. Böylece kendi haklarını savunmaktan yoksun bir işgücü kitlesi ortaya çıktı. Kendi haklarını savunmaktan yoksun bu kitle, sermayenin isteklerine boyun eğmek zorunda kaldı. Dolayısıyla daha düşük ücret, düzensiz çalışma saatleri ve güvencesizlik bu işgücünü tanımlayan nitelikler haline geldi. ÇUİ'nin düşük ücret politikaları yayıldıkları ülkelerde yoksulluğun yaygınlaşmasına neden oldu.

I.5.d. Küreselleşmenin İşgücü Piyasaları Üzerindeki Etkileri

Küreselleşmenin işgücü piyasalarında yoksullaşmaya dönük ne gibi etkiler yarattığı sorgulandığında iki önemli faktörün ön plana çıktığı görülür. Bunlardan birincisi 1980 sonrasında yaygınlaşan neo-liberal politikalar ve ikincisi de işgünün esnekleşmesiyle meydana gelen değişimlerdir. İşgücü piyasalarında küreselleşme sürecine paralel olarak yaşanan değişimler, dünya genelindeki yoksulluk artışında önemli bir etkidir. Küreselleşmenin işgücü piyasalarında yarattığı değişiklikler çerçevesinde istihdam daha çok enformel olmaya başlamış, ücret payları düşmüş, nitelikli ve niteliksiz işgücü arasındaki ücret farklılıkları pek çok ülkede artmıştır. Uluslararası rekabetin olumsuz etkilerinin başında emeğin yeterince korunamaması gelmekte, vasıfsız emeğin ekonomik değeri teknolojik gelişmeler nedeniyle azalmakta ve pazarlık gücü görece düşmektedir. Toplu sözleşme düzeni gücünü yitirirken, yüksek vasıflı işçilerde bireysel sözleşmelerle hakları koruma ve geliştirme arayışı yoğunlaşmaktadır (Özpınar, 2007).

Küreselleşme sürecinin gelişmiş ülkelerde yoğun işsizliğe neden olduğu ve özellikle niteliksiz işgücünün rekabete maruz kaldığı kabul edilmektedir. Küreselleşmenin ortaya koyduğu şiddetli rekabet ortamı, düşük işgücü maliyetine sahip gelişmekte olan ülkelere emek yoğun üretime dayalı mallarda karşılaştırmalı üstünlük sağlamaktadır. Bu durum gelişmiş ülkelerin tekstil, demir-çelik, gıda gibi daha çok emek yoğun ve niteliksiz işgücünün istihdam edildiği endüstrilerdeki rekabet gücünü zorlamaktadır. Hızla artan rekabet, gelişmiş ülkeleri daha düşük ücretli işgücü kullanımına ya da arayışlarına yöneltmekte; bu durum ise söz konusu ülkelerde hem işsizliği arttırmakta, hem de işgücünün işveren karşısında pazarlık gücünü zayıflamakta ve böylece ücretlerin gerilemesine neden olmaktadır. Bundan da özellikle bu ülkelerdeki niteliksiz işgücü zarar görmekte ve bu işgücünün yaşam standartları

düşmektedir. Ayrıca endüstri toplumundan bilgi toplumuna geçiş, iş alanlarını imalat sektöründen hizmet sektörüne kaydırarak gelişmiş ülkelerin istihdam yapısını değiştirmekte ve böylece sendikalı olarak çalışan kesim için iş olanaklarını hızla azaltmaktadır (Aktan, 2002b).

Küreselleşme ile birlikte sendikaların siyasal, toplumsal gücü ve etkinliği de azalmaktadır. 1980 sonrasında gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ekonomide benimsenen neo-liberal ekonomik anlayış, sendikaların pazarlık güçlerini olduğu gibi, toplumsal güçlerini de olumsuz yönde etkilemiştir. Sendikaların, pazarlık güçleri kadar toplumsal taraf olma rollerini de azaltan bu gelişmeler, işgücü yapısının ve sendika üyeliğinin değişmesiyle de ilgilidir. Örneğin, işgücünde kutuplaşma ve esneklik uygulamaları, hem işgücünün çıkarlarını birbirinden oldukça farklı gruplara bölmekte ve onların birbirine karşı kullanılmalarını getirmekte, hem de bunun görülmesini önleyecek bir karşıtlık yaratılarak aralarında bir dayanışma yaşanması önlenmektedir (Koray, 1997: 767).

Örgütlü işçi hareketlerinin zayıflaması, emeğin pazarlık gücünün kırılması ve sınıf dayanışmasının maddi temellerinin zayıflaması anlamına gelmektedir. Bunun yanı sıra yedek emek ordusunun büyümesi, başka bir deyişle daha düşük ücret düzeylerinde çalışmaya hazır bir işgücü rezervinin bulunması, hem sınıf içi dayanışmayı azaltan ve başta ücret olmak üzere işçi sınıfının kazanılmış haklarından önemli ödünlere verilmesini kolaylaştıran, hem de sendikasızlaşma eğilimini destekleyen başka bir olgudur (Özveri, 1996-97: 803).

İşgücü piyasalarının küreselleşme ile birlikte yaşadığı dönüşümlerde devletin yapısında meydana gelen değişimler de etkili olmuştur. Küreselleşen piyasa içinde emek açısından olumsuz koşullar devletin emeği koruyucu gücünün azalmasıyla bir kez daha pekişmektedir. Ulus devlet, küreselleşen piyasa ve sermaye karşısında sürekli gerileme gösterirken, bölgesel ekonomik güçlerin ortaya çıkışı bile bir anlamda siyasetin ekonomi karşısında gerilemesi anlamına gelmektedir. Ulusal siyaset, bölüşüm açısından toplumun çeşitli çıkarları arasında oynadığı rolü atık bugün, en azından önemli ölçüde, kaybetmiş görünmektedir (Koray, 1997: 765).

Bu kısımda bahsedilen işgücü, işgücü maliyetlerindeki azalma, hizmet sektöründeki artışlar aslında yeni bir yapılanmaya işaret etmektedir. Esneklik adı verilen bu yeni üretim biçimi de işgücü üzerinde yarattığı yıpratıcı etkilerle yoksul kesimin daha da artmasına neden olmuştur. Önce kavram olarak ne ifade ettiğine ve daha

sonrada işgücü üzerindeki etkilerine değinilecek olan esneklik anlayışının konumuz açısından en önemli kısmı da işgücünü parçalaması ve güvencesizleştirmesidir.

I.6. ESNEKLİK VE YOKSULLUK

Neo-liberalizm ve küreselleşme yeni dünya düzeninin makro mekanizmalarını oluştururken, esneklik ise yeni dünya düzeninin mikro mekanizmalarını oluşturmaktadır. Makro mekanizmalar zorunlu olarak üretim sürecinde de değişikliklerin yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda yeni dünya düzeninin en önemli unsurlarından biri olan esneklik üretim sistemindeki yapısal değişimi ifade etmektedir (Sapancalı, 2001: 121).

Kapitalizmin, 1970'lerle birlikte dünya çapında içine düştüğü iddia edilen krizden, hangi araçları kullanarak çıkabileceği üzerinde odaklanan tartışmalarda, “esneklik” kavramı giderek öne çıkmıştır. Bu tartışmalarda esneklik kavramı, *işgücü piyasaları* ve *yeni üretim teknikleri* olmak üzere ikili bir alanda ve anlamda kullanılmaktadır. Özellikle mikro elektronik bazlı teknolojik gelişmelerle beraber üretim yapısının ve organizasyonunun farklılaştığı; konjonktürel dalgalanmalar nedeniyle ekonomide arz talep dengesinin sürekli değiştiği; rekabet şartlarının giderek arttığı ifade edilerek, bu yeni döneme uyumun temel kavramının esneklik ve esnek çalışma olduğu iddia edilmektedir (Hatman, 2007). Pazar koşullarına uyabilme, rekabete yenik düşmeme arayışları üretim organizasyonlarındaki değişimleri zorunlu kılmıştır. Üretim maliyetlerinin düşürülmesi ön plandadır ve dahası işçiden en üst düzeyde yararlanma yollarının arayışı belirleyici bir öneme sahiptir (Köstekli, 1999: 823).

Emek sürecinin, üretici insanın yaratıcılığını, potansiyel olarak ortaya çıkarabileceği bir alan olmaktan çıkması kapitalizmin gelişmesi ile birlikte olmuştur. Çünkü kapitalizmde üretimin amacı, üretici insanın kullanım değerlerini üretmek değil, sermayedarın pazarda kârla satması için mübadele değerleri üretmektir. Yani, üretim doğrudan doğruya sermayenin büyümesi, artı değer elde etmesi amacı ile yapılır. Sermeyedar emek sürecinin çeşitli öğelerini satın alır, bir araya getirir ve işçileri belirli bir üretim organizasyonu ile öbür öğeler üzerinde çalıştırır (Ansal, 1996).

Krize karşı sermayenin geliştirdiği çözümler kapitalizmin temel mantığının ürünü olan kârlılığa yönelik çözümlerdir. Kârlılık yönündeki her çözüm, öncelikle üretim sürecinde işçilerin daha fazla ve daha yoğun çalışması anlamına gelirken, tüketim açısından ise yaşamın her geçen gün sermayenin belirleyiciliği altına girmesine

yol açmaktadır. Üretim ve tüketim koşullarının sermaye birikim koşullarınca belirlenmesi yönündeki eğilim, kapitalizmin bir toplumsal ilişki biçimi olarak geliştiği andan itibaren süregelen öze ilişkin bir süreçtir (Ercan, 1995: 663).

Esneklik yaklaşımı “fordizmin krizi” olarak adlandırılan süreçte biçimlenen paradigma dönüşümüdür ve bir çeşit uyarlanma mekanizması olma niteliği taşımaktadır (Ongan, 2004: 123).

İkinci endüstri devriminin ürünü olan ve “endüstrileşmenin klasik paradigmasını” temsil eden Fordizm sermayenin yoğun birikim süreçlerinin en üst noktasıdır. Toplumsal işbölümü ve teknik işbölümü süreçlerinin gelişmesine bağlı olarak ortaya çıkan Fordist model gerçekte Taylorizmin daha gelişkin bir türüdür. Böylece, başta üretimle toplumsal tüketim normlarının birbirine eklenmesi olmak üzere toplumsal ve ekonomik yaşam birbirine sıkıca bağlanmıştır. Keynesci ekonomilerle bir arada gelişen Fordist emek süreçleri, refah devleti kurumları aracılığıyla sınıf mücadelesinin kurumsallaşmasını kolaylaştırmıştır. Böylece ücretli emek yalnızca üretim ve emek süreçleri içinde değil tüketim alanı başta olmak üzere yaşamın her alanında sermayenin yönetimi altına girmiştir (Öngen, 1996: 124).

Ford’un mekanik montaj hattı emek sürecinin örgütlenme biçimidir ve sürekli olarak emek gücünün verimliliğini arttırarak görece artık değeri arttırmak esastır. Emek sürecinde üretim ilişkilerinin dönüştürülüp verimlilik artışı sağlamak üzere verilen mücadele ile, dolaşım sürecinde diğer sermayelere karşı kâr oranını düşürmemek için verilen mücadele yoğun birikimin birbirinden ayrılmaz parçalarıdır. Bu süreç büyük tekellerin ortaya çıkmasına ve tekelleşmenin giderek güçlenmesine neden olur (Ansal, 1995: 648-649).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında sermaye, tüketim malları kısmındaki verimlilik artışı ile kitlesel satın alma gücünü 20 yıl kadar dengeleyebilmiş, diğer bir deyişle, verimlilik artışı ile ücret artışları arasında bir denge sağlayabilmiştir. Bu dengenin sağlanmasında sendikaların merkezi bir rolü olmuştur. Ücretler ve çalışma koşulları toplu pazarlık ve toplu sözleşmelerle düzenlenmektedir. Fordizmde, çalışanların örgütlü mücadelesi tamamen bastırılmak yerine yasal kurullarla düzenlenmiş, kurumsallaşmış, sendikal mücadele bir toplu pazarlık biçimini almıştır. Buna ek olarak, çalışanlar sosyal güvenlik kurumları aracılığıyla işsizlik, hastalık, sakatlık, emeklilik gibi çalışamayacakları durumlarda da gelir sağlayabilmekte ve tüketim normlarını kısmen de olsa sürdürebilmektedir. Devlet, fordist birikim rejiminin çelişkilerini hafifletmeye yönelik bir “refah ve güvenlik” devletidir (Ansal, 1995: 648-649).

Yapısal dönüşüm ve ekonomik kriz, kapitalist sistemde devletin de yeniden yapılanmasını, dolayısıyla devletin ekonomik, toplumsal, siyasal ve ideolojik rolünün yeniden tanımlanmasını gerektirmektedir. Kitle üretimin ve yığın pazarlarına yönelik Fordist üretim biçimleri, büyük ölçüde devletin düzenleyici rolüne ve çalışma ilişkilerinin etkin bir öznesi olması gerçeğine dayanmaktadır. Devletin düzenleyici rolü, refah devleti paradigması ve sosyal devlet kurumları ile kendini dile getirmekteydi. Buna karşılık Fordizm sonrası üretim süreçleri, büyük ölçüde devletin düzenlememe rolüne dayanmakta; başka bir deyişle, devletin ekonomiye ve emek pazarına yönelik müdahalelerinden vazgeçmesini gerektirmektedir (Öngen, 1995: 843).

1970'lerde başlayan kriz ve Keynesçi ekonomik modeller terk edilirken, yeni liberalizm tartışmasız bir biçimde kendi modellerini yerleştirmeye başladı. Bu süreç içinde üretime ilişkin değişmelerin yanı sıra, özelleştirme, finansal serbestleşme gibi olgular ortaya çıktı (Köstekli, 1999: 819).

Esneklik paradigması, üretimi ve yönetimi yerelleştiren; emeği kendi içinde bölen, bilgiyi ve teknoloji kullanımını gücün kaynağı durumuna getiren; yığınsal üretim yerine müşteriye göre üretimi geçiren; kitlesel pazarlamadan ve dağıtımdan mikro pazarlamaya geçen; ulus devletten hem yerel hem de küresel olan operasyonlara yönelen bir toplumsal yapılanmayı nitelemektedir (Öngen, 1995: 831). Esneklik tartışmaları ekonomilerin istihdam kapasitesi ekseninde yoğunlaşmaktadır. İşgücüne duyulan ihtiyacın değişmesi beraberinde istihdam yapısının da değişmesine neden olmuştur. Sanayi istihdamı daralmakta, yerine hizmetler sektörü oluşmaktadır. Hizmetler sektörü içindeki çalışmalarda kısmi süreli çalışma modellerine daha fazla rastlanmaktadır. Kısmi süreli çalışmalarda ve de hizmet sektöründe kadın işgücünün daha fazla olduğu görülür. Kısmi süreli çalışmanın dışında farklı çalışma biçimleri de yaygınlaşmaktadır. Bunlar, part time çalışma, düşük ücretli, güvencesiz, geçici ve düzensiz çalışma saatleri gibi biçimlerdir. İşsizliğin yaygınlaşması enformel sektörün ve göçmen işçiliğinin artışı da beraberinde getirmektedir (Lordoğlu, 1999: 867). Dolayısıyla bu tarz uygulamaların işgücünün yoksullaşmasına neden olduğu söylenebilir. Özellikle ücretlerin düşük olması ve güvencesiz çalışma, toplumsal bir sorun olan yoksulluğun önemli göstergeleridir.

Esneklik düşüncesinin en kritik yönü, bu paradigmanın telkin ettiği ideolojik bakış yani, sınıf temelli toplumsal kutuplaşmaya ve sınıflar arasındaki çatışmaya dayalı yeni bir ekonomik ve siyasal yaşam biçiminin gelişmekte olduğudur. Esnek üretim sistemleri emek sürecini yeniden düzenleyerek, bazı işler için yeni nitelikli işgücü

türleri talep etmekle birlikte, pek çok işin değersizleşmesine, dolayısıyla bu alanlarda işgücü türlerinin niteliksizleşmesine neden olmuştur. Böylece, emek gücü içinde, nitelikli ve beceri düzeyi yükselen ve sürekli istihdam olanağı bulabilen bir çekirdek işgücü gelişirken, öte yandan iş süreçlerinden ve var olan işgücü niteliklerinden hızla uzaklaşan ve zaman zaman iş bulabilen bir yedek işgücü rezervi oluşmaktadır (Öngen, 1995: 833-834). Sistemin bu yüzü, yoksul insanların sayısının gündün güne artmasına neden olurken, yoksulluğun da esneklik adı altında haklı bir durum haline gelmesine neden olmaktadır. Esnekliğin en çok etkilediği alan işgücü olmuştur ve işgücünün yoksullaşması ön plana çıkmıştır. Bu sistem çalışan yoksul sayısını da arttırmıştır. “Çalışanın işten mahrum kalma korkusu, güvencesiz ve düşük ücretli çalışmaya razı olmasını gerektirir” (Özpınar, 2007).

Esneklikle birlikte ortaya çıkan ve yoksulluğu tetikleyen noktalardan biri, esnek çalışma rejiminin, endüstriyel ilişkilerin daha küçük ölçeklerde ve daha alt düzeylerde gerçekleşmesi yönünde bir etki yapmasıdır. Böylece standart çalışma biçimleri dışında parça başı çalışma, geçici çalışma gibi yeni çalışma türleri ortaya çıkmakta; takım çalışması ya da tam zamanlı çalışma gibi yeni iş örgütlenmeleri gelişmekte, dolayısıyla bireysel ödeme biçimleri gündeme gelmektedir (Öngen, 1995: 835).

Esnekliğin yoksulluğu ne şekilde etkilediği taşeronluk, esnek çalışma biçimleri, ücretlendirme, örgütlülük konularıyla da ilişkilidir.

Esnek üretim sistemi, üretim organizasyonu, sendikasılaştırma veya sendikaları etkisizleştirme yönünde, Keynesçi modelden farklı olarak nitelenecek biçimde çok daha baskıcı bir tutum ortaya çıkarmıştır. Bu sistemde tam zamanlı üretim, sıfır hata, pazara en uygun kalite esas olduğundan, işçiler de bu hedeflere uygun, tam işverenin istediği gibi bir performans göstermelidir. Bu durum uzun süreli ve düzensiz çalışma saatleri anlamına gelmektedir (Köstekli, 1999: 823).

İşgücü piyasaları açısından yaygın olarak kullanılan bir sınıflandırmaya göre esneklik; sayısal, fonksiyonel, ücret, çalışma süresi esnekliği ve uzaklaştırma stratejileri olmak üzere ayrılmaktadır. Emek piyasalarının esnekleştirilmesi konusundaki eleştiriler, sayısal esneklik uygulamaları üzerinde yoğunlaşmakta ancak az gelişmiş ülkelerin yapısal koşulları göz önünde tutulduğunda esnekliğin kaçınılmaz olarak sayısal boyutu ön plana çıkmaktadır. Sayısal esneklik firmaların, ekonomik ve teknolojik koşullara, piyasalardaki talep değişimine göre işgücü miktarını ve niteliğini kolayca ve hızla belirleyebilmeleridir. Geçici süreli veya belirli süreli işe almalar gibi, taşeronlaştırma ve fason iş yaptırma ile gerçekleştirilen sayısal esneklik uygulamaları yeni olmamakla

birlikte hızla yaygınlık kazanmaktadır. Bir firma işçi alım ve çıkarımında yasal ve sendikal engellerle ne kadar az karşılaşır o kadar sayısal esnekliği uygulayabiliyor demektir. Sayısal esneklik çekirdek işgücü için başvurulabileceği gibi, esas olarak çevre işgücü için kullanılmaktadır (Hatman, 2007). Zira az gelişmiş ülke gruplarının dünya pazarları ile entegrasyonu emek-yoğun üretilen mallar üzerinden sağlanmakta bu çerçevede, ucuz emek ve azalan emek maliyetleri rekabet gücünü arttıran en temel unsurlar olmaktadır (Ongan, 2004: 135).

Rekabetin artması ile birlikte düşük ücretle çalışanların sayısının arttığı görülür. Esnekliğin ücretler üzerindeki bu olumsuz etkisi şüphesiz kapitalist sistemin kâr mantığına dayanır. Özellikle az gelişmiş ülkelerde yaygın olarak görülen bu durum, eşitsizliğin, yoksulluğun ve açlığın bu ülkelerde daha derinden hissedilmesine neden olur.

Fonksiyonel esneklikte ise, çekirdek işgücünün yetenek ve verimliliğinin artırılması ve daha geniş bir sorumluluk içinde ve daha etkin iş görmesi amaçlanmaktadır. Bir yandan rekabet gereği, öte yandan teknolojik zorunluluklar işletmeleri görev ve sorumluluk açısından daha esnek bir işgücü kullanımına itmektedir. Böylece karşılaşılan değişimlere daha kolay uyum sağlanabilmektedir (Koray, 1995-96: 747).

“Ücret esnekliği” ücretlerin hem bireysel hem de kurumsal performansa bağlı olarak belirlenmesidir. İşveren ücret esnekliği ile yalnızca işgücü maliyetini düşürmekle kalmayıp aynı zamanda ücreti bir motivasyon aracı olarak kullanmaktadır. İşletme içindeki işçiler arasında rekabet ortamı yaratılıp, performansa ve bireysel becerilere göre ücretler farklılaştırılmaktadır. Ücret esnekliği ile işveren istediği gibi ücretlendirme yapabilmektedir (Hatman, 2007). Esnekliğin bu unsurları her açıdan, işgücünü olumsuz yönden etkileyen bir etki yaratır.

Yine bu çerçevede bir yandan taşeronlaşma ve fason üretim artarken, diğer yandan sermaye ülke içi ve dışında ucuz işgücüne yöneldi. Üretim sürecinin parçalanması ve taşeronlaşması sonucu endüstriyel ilişkilerin kapsamının daralması ve emek ile sermaye arasındaki ilişkilerin atomlaşması kaçınılmaz duruma geldi. Esnek üretim sisteminin temel unsuru olan taşeronlaşma, örgütlü emeği istediği gibi çalıştırmak için sermayenin en önemli aracı durumundadır. Taşeron üretim sisteminde işverenler kriz anında kolaylıkla işçi çıkarabilmekte ya da örgütsüz ve daha ucuz emeğe ulaşabilmektedir. Taşeron üretim yapan bir iş yerine sendikaların girmesi kadar girdikten sonra çalışanları örgütlemesi de son derece güç olmaktadır. İşçi sendikaları,

karşılarında hem taşeron işvereni, hem de ana şirketin işverenini ve işveren sendikasını bulmaktadır. Bu yüzden, taşeron üretim biçimlerinin yaygın olarak uygulandığı yerlerde örgütlü işçi hareketleri zaman içinde hızla gerilemektedir (Öngen, 1995: 841).

Esneklik, az gelişmiş, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklı açılardan yoksulluğu/yoksullaşmayı tetikleyen özelliklere sahiptir. Az gelişmiş ülkeler açısından değerlendirildiğinde, emek piyasalarının esnekleştirilmesi olgusu, kendi doğal dinamikleri içinde gerçekleşmeyen bir süreci ifade etmektedir. Esnekliğin işçi sınıfını geliştireceği öne sürülen unsurlardan hiçbiri az gelişmiş ülkeler için gündemde değildir. Avantajların ön plana çıkabilmesi; öncelikle emeğin marjinal verimliliğinin yüksek olmasını gerektirmekte ve bu doğrultuda, reel ücretlerin gerilemesi önlenmektedir (Ongan, 2004: 135). Bununla birlikte, reel ücret dalgalanmalarının sınırlandırılması yolunda makroekonomik istikrarın sağlanmış olması da büyük önem arz etmektedir. Öte yandan, demokrasinin tüm kurumlarıyla yerleşmiş olması çok önemli bir başka unsuru teşkil etmekte ve çalışanların örgütlenme, toplu pazarlık ve grev haklarının vazgeçilmezliğinin toplumda yaygın biçimde benimsenmiş olması gerekmektedir. Oysa, az gelişmiş ülkeler bu koşullardan tümüyle uzak bir nitelik ortaya koymakta ve emek piyasaları yapısal sorunlar yanında aktif emek piyasası önlemlerine ilişkin yetersizliklerle karakterize olmaktadır. Esnekleştirme mekanizmalarının, emek istismarına yol açıcı nitelikte sonuçlar doğuracağı yönündeki düşünceler ağırlık kazanmaktadır (Ongan, 2004: 136).

Gelişmiş ülkelerdeki etkisi açısından ele alındığında kentlerdeki yoksulluk, gelişmiş ülkelerdeki ücretliler arasında da yaşanmaktadır. Bu ülkelerde endüstri sektöründe ya kapanma ya da teknolojik değişim nedeniyle istihdam gerilemekte, buralarda çalışan ve getirilen teknolojiye göre niteliksiz veya yarı nitelikli sayılan birçok ücretli için iş olanakları kalmamaktadır. Bu ülkelerde 15-20 yıldır artan işsizlik sorunu gibi, esnek işgücü kullanımı nedeniyle güvencesiz işler, geçici, yarı zamanlı, standart dışı çalışma biçimleri de yoğunlaşmaktadır. Örneğin ABD ve Kanada gibi ülkelerde işgücünün esneklik adı altında giderek statü kaybettiği, enformelleştiği, kadınlaştığı, geçici, yarı zamanlı işlerle standartsızlaştığı belirtilmektedir (Koray, 2001: 227). Yoksulluğu tetikleyebilecek pek çok olumsuz şey gelişmiş ülkelerde de etkisini hissettirmektedir.

Gelişmekte olan ülkelere biri olan Türkiye’de de özellikle 1990’lı yıllarda yaşanan ekonomik krizler, esnekliğe olan ilgiyi arttırmış ve esneklik uygulamalarını yaygınlaştırmıştır. Mevcut yasalar ve toplu sözleşme hükümlerine rağmen yaygın olarak

hayata geçirilen esneklik uygulamalarına bakıldığında şu örnekler sıralanabilir: Taşeronluk, fason üretim, kaçak işçi çalıştırma, geçici işçi, mevsimlik işçi, belirli süreli hizmet akitlerinin artması, ihbar önerilerinin azaltılması ya da kaldırılması, kısmi süreli akitlerin yaygınlaşması, toplu izin, ücretsiz izin, toplu işten çıkarma, kısa süreli çalışma, çalışılan süreyle orantılı ödeme, kayan iş süreleri, telafi edici çalışma, sıkıştırılmış iş haftası, işçilere yarım ücret ödenerek izne çıkarma, ücret zamlarının toplu iş sözleşmesinde kabul edilenden az uygulanması, performansa dayalı ücret sistemleri, toplam kalite yönetimi ve kalite çemberleri uygulaması gibi uygulamalar görülür. Esneklik kavramı işgücü piyasaları dönüşümünü tamamlamış, işsizliğin görece düşük seyrettiği, ücretlerin görece yüksek olduğu, sosyal devlet ile beyaz ve mavi yakalı işçi sendikalarının hâlâ güçlü olduğu sanayileşmiş Batı ülkelerinde ortaya çıkmıştır. Türkiye gibi işgücü piyasalarının son derece parçalı bir yapı sergilediği, istihdamın sektörel dağılımın çarpık olduğu, sektörler arası verimlilik farklarının, işsizlik ve eksik istihdam oranlarının yüksek olduğu, enformel sektörün ve kayıt dışı çalışmanın giderek yaygınlaştığı, sendikalaşma oranının giderek düştüğü, makroekonomik istikrarın sağlanamamasıyla bağlantılı reel ücretlerin sürekli aşağıya doğru seyrettiği bir ülkede “daha fazla esneklik” talebinin anlamı daha fazla kayıt dışı, daha yüksek işsizlik, daha düşük ücretler ve sendikasızlaşma olmaktadır. Bu bağlamda, esnek iş gücü piyasalarının, Türkiye gibi geç sanayileşmiş ülke ekonomilerinin dünya pazarı ile entegrasyonunda rekabet gücünü arttırdığı savı halâ bir iddia olmaktan öteye gidememektedir (Hatman, 2007).

Diğer ülkelerde olduğu gibi reel ücretlerdeki düşüş, işgücü piyasalarının yoksullaşmasına ve toplumsal eşitsizliğin artmasına neden olmaktadır. Dönemler arası karşılaştırmaya dayanan bir çalışmada; Türkiye ekonomisinde 1965-79 yılları arasındaki döneme kıyasla 1980-97 yılları arasında emek piyasalarının esnekleşme eğilimlerinin arttığı, reel ücretlerin önemli ölçüde azaldığı ve emeğin katma değer içindeki payının gerilemiş olduğu belirtilmekte buna karşılık, istihdam artış hızındaki yavaşlamalara dikkat çekmektedir. Bu çerçevede, kâr oranlarındaki artışa karşılık yatırım oranlarındaki daralmaya işaret edilmekte ve yapılan değerlendirmeler; ekonomik büyümeye ulaşmak amacıyla bölüşüm ilişkilerini kârlar lehine bozmayı öngören tezlerin geçersizliği olarak da nitelendirmektedir (Ongan, 2004: 131).

Esneklikle birlikte meydana gelen tüm bu değişimler, yoksulluğun sadece az gelişmiş ülkelerde değil aynı zamanda gelişmiş ülkelerde de toplumsal bir sorun olarak yaygınlaştığına neden olduğuna işaret etmektedir.

II. BÖLÜM

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI, YAPI VE İŞLEVLERİ

II.1. SİVİL TOPLUM KAVRAMI

Sivil toplumun kavramsal tarihi, modern batı düşüncesinin ve modern devletin oluşumunun ve dönüşümünün izlerini taşır. Ama sivil toplumun global politik sistem içindeki önemli aktörlerden biri olmaya başlaması son yirmi yıldır yaşanan yeni bir sürece denk düşer. Hükümet dışı örgütler veya gönüllü kuruluşlar gibi değişik adlarla anılan kuruluşlar önemli aktörler haline gelmiştir. Bunlar önemli aktörler olmanın yanı sıra, artık hem Batı toplumları için, hem de gelişmekte olan toplumlar için demokratik ve politik bir sistemin vazgeçilmezleri olarak kabul edilirler (Can, 2007: 93).

“Sivil toplum kavramı, devlet denetiminin veya baskısının ulaşamadığı veya belirleyici olmadığı alanlarda bireylerin devletten izin almadan, sorgulanma korkusu taşımadan ve ekonomik ilişkilerin baskısından büyük ölçüde bağımsız hareket ederek tutum belirleyebildikleri, gönüllü ve rızaya dayalı ilişkilerin ve kurumların oluşturulabildiği bir toplumu ifade eder” (Öztürk, 2003: 10).

Sivil toplum, en genel düzeyde, “devlet iktidarının baskısı ve denetimi altında olmayan gönüllü örgütlerin yer aldığı alan” olarak tanımlanabilir. Ama bu tanım sivil toplumun demokratikleşme sürecine ya da demokratik toplum yönetimine katkıda bulunmak gibi siyasi ve ahlaki değerleri ele almayan bir tanımdır. Bu anlamada, ikinci olarak, sivil toplumu, bu değerlere gönderimle ve kavrama belli bir ahlaki ve siyasi değer de atfederek, “bir toplumun kendisini ve eylemlerini bir bütün olarak, devlet iktidarının baskısı ve denetimi altında olmayan gönüllü örgütler yoluyla örgütlemesi” temelinde de tanımlamak mümkündür. Bu tanım içinde sivil toplum, bir ülkede toplumsal yaşamın devlet denetiminden bağımsız olarak kendisini örgütleyebileceği, kendi etkinliklerini bu örgütler yoluyla koordine edebileceği ve yine bu örgütler yoluyla kendi taleplerini siyasi alana taşıyabileceğini simgeleyen bir kavram olmaktadır.

Bu tanımlara alternatif olarak, son yıllarda üçüncü bir sivil toplum tanımının da yapıldığı görülür. Bu da, sivil toplumun “toplumsal sorunlara etkili ve uzun-dönemli çözüm bulma sürecine aktif olarak katılan ve bu temelde de siyasi aktörleri bu çözümleri yaşama geçirecek politikalar üretmeye yönlendirmek için çalışan farklı gönüllü örgütlerin devlet denetimi dışında kurduğu ortak alan” olarak tanımlanmasıdır. Sivil topluma bu tarz yaklaşım, aslında sivil toplumun demokratik toplum yönetimini

kurma sürecine içsel düşünülen ahlaki ve siyasi değerine önem vermekle birlikte, bu niteliği sivil toplumun tek ve öz tanımlayıcı niteliği olarak görmemektedir. Seçtikleri alanlarda aktif olarak çalışan, bu alanlarda yaşanan sorunlara çözüm üreten ve bu süreçte devlet denetimi dışında hareket eden gönüllü örgütlerin varlığı da sivil toplumun tanımlayıcı niteliklerinden birisidir (Keyman, 2006). Keyman'ın bu tanımı konumuz açısından önemli bir takım noktalara işaret etmektedir. Çünkü araştırmamızın amaçlarından biri de STK'lerin toplumsal sorunlara etkili ve uzun süreli çözümler olup olmadıklarını da sorgulamaktır.

Taylor'a göre de, sivil toplumun varlığından söz edebilmek için sivil toplum örgütlerinin devletin vesayeti altında olmaması, kendi yapılanmaları ve faaliyetleri hakkında kendilerinin karar verebilmesi ve devlet politikasının gidişatını belirleyebilmesi veya etkileyebilmesi gerekir (Yıldırım, 2004: 47).

Hükümetler karşısında özerk olan ve günümüzde sivil toplum olarak adlandırılan kesimden kaynağını alan STK'ler, devlet yapıları dışında, ama devletle yakın ilişki içinde olan, kalkınma alanında faaliyet gösteren ve toplumsal bakımdan çeşitlilik içeren toplumsal aktörlerin oluşturduğu bir zemindir. Sivil toplum ise, toplumsal ilişkilerin işleyiş alanıdır; yani ekonomik, toplumsal, kültürel ya da politik bakımdan aynı ağırlığa sahip olmayan, dolayısıyla nesnel ya da öznel örgütlenme kapasiteleri kaçınılmaz olarak farklı olan, bu nedenle, karşılıklı ilişkileri uyumlu olabileceği gibi, çatışmalı da olabilen toplumsal gruplar arasındaki etkileşim alanıdır. Kısacası, sivil toplum da toplumsal mücadelelerin bir alanı olduğundan kalkınma amaçlı STK'ler bu gerçekliğin bir yansımasıdır. Niyetlere ya da toplumsal bilinç düzeyine karşın, içinde buldukları ortam toplumsal ve dolayısıyla ideolojik olarak steril değildir (Ergüden, 2001: 14).

STK'ler kuruluş amaçları, ideolojileri ve kültürleri bakımından birbirinden farklılık göstermektedir. Steril olmadıkları söylemi, STK'lerin buldukları toplumun bilincini taşıırken objektif olmadıklarını yani, amaçlarını gerçekleştirirken hizmet ettikleri farklı ideolojiler olabileceği görüşünü ortaya koymaktadır.

Sivil toplum kavramı, kendiliğinden veya iradi olarak örgütlenmiş toplulukları adlandırmada kullanılmaktadır. Devletin dışında bir alan olarak ele alınmakta ve devletin etkinlik alanının, denetiminin ve baskısının toplum üyeleri üzerinde belirleyici olmadığı; toplum üyelerinin militarizm ve devletin zorbalığını hissetmedikleri toplum tipini ifade etmek üzere değerlendirilmektedir. Bunlarla birlikte bazı zamanlarda sivil toplum devlet ile birey arasındaki ara alan, müzakere ve birleşmenin zorlama ve kısıtlama olmaksızın gerçekleştiği bir alan olarak tanımlanmaktadır. Sivil toplum

kavramının neliğine ilişkin bu farklı görüşler, genel olarak kavramın siyasal veya askerî toplum kavramlarının karşıtı gibi kullanılmasını ya da devletin zıddı bir şey olarak ele alınmasını beraberinde getirmektedir. Hatta sivil toplum kavramı bazen, demokratik toplum, liberal toplum ya da açık toplum gibi kavramların yerine kullanılmaktadır (Ercan, 1995-96: 70).

Sivil toplumun nitel anlamda gelişimi için, sivil toplum alanını ve işlevlerini üç-boyutlu düşünmek gerekir. Micheal Edwards'ın kavramsallaştırmasına göre sivil toplum 'örgütsel yaşam' olarak, 'demokratik toplum' olarak ve 'kamusal alan' olarak sivil toplum şeklinde adlandırılabilir.

Örgütsel yaşam sivil toplumun temel boyutudur ve farklı alanlarda hareket eden STK'leri içermektedir. Örgütsel yaşam olarak sivil toplumun gelişmesi için, bu alanın siyasal ve ekonomik toplumdaki bağımsız olması ve STK'lerin de gönüllü kuruluşlar olarak devlet denetiminin dışında olması gerekmektedir. Bu nedenle de, bu alana son yıllarda, "üçüncü sektör" adı da verilmektedir. *Demokratik toplum* olarak sivil toplumdaki, STK'lerin demokratikleşme sürecine yaptığı katkı anlaşılır. Bu alan sivil topluma ahlaki ve siyasi değer yükleyen alandır ve sivil toplumun iyi ve adaletli toplum yaratmaktaki normatif işlevini simgelemektedir. *Kamusal alan* olarak sivil toplum ise, sivil toplumla siyasal toplum arasındaki demokratik tartışma alanıdır. STK'lerin toplumsal sorunların ve taleplerin demokratik bir platformda tartışılmasına ve bu yolla da siyasal topluma aktarılmasına verdiği katkı, sivil toplumun kamusal alan olarak hareketini tanımlar.

Bu üç boyut birbirleriyle ilişkilidir ve sivil toplumun farklı işlevlerini tanımlarlar. Ancak sivil toplum kuruluşları Türkiye'de, örgütsel yaşama odaklandıkları, tüm dikkatlerini örgütsel ve finansal kapasite sorunlarını çözmeye verdikleri, ama demokratikleşme süreçlerine katkı ve kamusal tartışma alanını genişletme işlevlerini gerçekleştirmede sınırlı kaldıkları için de eleştirilir. Bu anlamda da, örgütsel yaşama verilen ağırlık arttıkça, hem STK'ler arasındaki ilişkiler bozuluyor, hem STK'lerle devlet arasındaki ilişki sorunlu hale geliyor, hem de STK'lerin toplumsal sorunların çözümünü için toplumu hareketlendirme, dolayısıyla da aktif ve sorumlu vatandaşlık anlayışını toplum içinde yaygınlaştırma işlevinde zayıflama ortaya çıkıyor (Keyman, 2006).

Sivil toplum konusunda, kavram kargaşasını aşmak için üç farklı sivil toplum anlayışından söz edilebilir. Birincisi, burjuva dünya görüşüdür ki, burada asıl olan bireyin gelişmesini sağlayan özgürlük alanıdır. Sorun esas itibarıyla bireyin girişim

özgürlüğüyle ilgilidir. Girişimcinin girişim özgürlüğünün gerçekleştiği koşullarda her şeyin yoluna gireceği varsayılır. Okullar, kilise-cami, medya, kamu hizmetleri yapan kurumlar ve gönüllü kurumlar ona eklenen ve ideolojik işlevleri olan bir dizi kurumdur. Gönüllü kurumların işlevi sistemin engellerini gidermek, yanlışlıkların örtmek, değilse de gizlemektir. Böyle bir anlayışta devletin görevi özel mülkiyeti korumak ve girişim özgürlüğünü güvence altına almaktır. Son dönemde "devletin aslı fonksiyonları" denilen budur. Devlet müdahalesi en az olup işler bu kesimin idaresine bırakılır. IMF'nin eski başkanı Michel Camdessus bu durumu pazarın görünmez eli, devletin eli ve zor durumda olanlara yardım eden hayır kurumlarının eli şeklinde ifade eder (Başkaya, 2007).

Bu anlayış STK'lerin gerçekte devletin işlevlerini azaltmak için var olduğunu ve neo-liberal bakış açısının destekleyicisi olduğunu ileri sürer. STK'lerin en çok eleştirildiği noktalardan biri olup sistemin yanlışlarını gizlemek için var olduğunu açıkça ortaya koyar.

Bir başka 'sivil toplum örgütü' anlayışı *naif-iyilikçi* sivil toplum anlayışıdır. Bu tür anlayışta sistemin olumsuz sonuçlarıyla mücadele edilir fakat olumsuzlukları yaratan asıl nedenler tartışma konusu yapılmaz. Örneğin hayır kurumları bu tür *naif-iyilikçi* sivil toplum kuruluşlarının tipik örneğini oluşturur. Neo-liberal politikalar sonucu her geçen gün işsizlerin, yoksulların, açların, yaşamak için asgari gelirden yoksun olanların, evi olmayanların, içecek temiz sudan mahrum olanların, ilaç alacak-tedavi olacak olanaklardan yoksun olanların, eğitim olanaklarının dışında kalanların, doğal afetler karşısında korumasız olanların, vb. sayısı hızla artması nedeniyle bu tür kurumlara iş düşüyor. Yoksulların sayısı hızla artarken, bu amaçla faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerinin faaliyetlerinde de bir artış gözlemleniyor. Bu örgütlere şu noktada bir eleştiri geliyor. Asıl sorunun tartışma konusu, bu amaçla faaliyet gösteren kurum, kuruluş ve hareketlerin sistem tarafından idare edilmesi ve bir manipülasyon aracına dönüştürülmeye çalışılmasıdır. Bu, kapitalizmin yarattığı ve neo-liberal politikaların geliştirdiği bir durum olarak ortaya çıkar. Örneğin, sokak çocuklarının sorunlarıyla ilgilenen bir sivil toplum girişimi belki bir kaç çocuğu sefaletten kurtarabilir ama her gün daha fazla çocuğun sokağa düşmesini engelleyemez. Kapitalist sermaye birikiminin mantığını tartışmayan bir çevreci sivil toplum örgütü, kısmi iyileşmeler sağlayabilirse de bunlar geçici sonuçlar olarak kalır. Aynı şekilde dünya ölçeğinde ve her bir ülke düzeyinde sürekli eşitsizlik üreten ve bunu derinleştiren kapitalist sistem sınırlı insan

hakları ihlallerini önleyebilir ve bu konuda bir duyarlılık yaratabilirse de sorunun çözümü için yeterli olamaz (Başkaya, 2007).

Üçüncü sivil toplum anlayışı soruna sınıfsal bir perspektiften yaklaşan anlayıştır. Toplumsal olumsuzluklar nereden ve nasıl kaynaklanıyor, eşitsizlik üreten ve onu sürdüren egemenlik ilişkileri nelerdir bunları sorgular. Devlet ve kurumları son tahlilde kimin tarihsel çıkarlarını nasıl gerçekleştiriyor? Elbette bu üçüncü sivil toplum anlayışı sonuçlarla da ilgilidir ama nedenleri de her aşamada tartışmanın odağında tutar (Başkaya, 2007).

Bu üç sivil toplum anlayışı amaç yönünden farklılık göstermekle birlikte aynı ad altında –STK olarak- anılmaktadır. Dolayısıyla başlangıçta belirttiğimiz gibi ideolojik açıdan steril olmadıkları ortadadır. Neo-liberalleşme anlayışının güç kazanmasıyla yaygınlaşan bu mekanizmalar bazı kesimlerce desteklenmekle birlikte, neo-liberalleşmeyi eleştiren kesimler tarafından da olumsuz karşılanmaktadır.

II.2. SİVİL TOPLUMUN TARİHSEL GELİŞİMİ

Rönesans çağında sivil toplum kavramı 'doğal toplumun' karşıtı olan 'örgütlü, rasyonel toplum' anlamında kullanılıyordu ve rasyonel ve örgütlü oluşunun onu 'sivil toplum' yaptığı ileri sürülüyordu. Bu nitelikten ötürü de devlet tarafından tasarlanmış bir sosyal düzen anlamında doğal toplumdaki üstün sayılıyordu. İngiliz filozofu John Locke, devleti de sivil topluma dahil ediyordu. Ama Machiavel devletin özerkliğini esas alıyordu. Thomas Hobbes, sivil toplumdaki doğa yasaları tarafından düzenlenmiş toplumun karşıtı olan, devlete ve hükümete sahip bir toplumsal düzeni kastediyordu. Daha sonraları pazar ve devlet de sivil toplum tanımına dahil edildi. Adam Smith, pazarı ve devleti kapsayan bir *sivil toplumdaki* söz etmişti. Jean Jacques Rousseau 'genel iradeyi' gündeme getirerek üçlü bir ayırım yapıyordu: Doğa, *sivil toplum* ve politik toplum. Politik toplumun ilk ikisinin zaafalarını giderici bir işlev gördüğünü ileri sürüyordu. Daha sonra Marx sorunu üretim ilişkileri olarak ele aldı. Antonio Gramsci de sivil toplumu konsensüs sağlayan bir hegemonya aracı olarak görüyordu. Bu anlamda *sivil toplum* hükümdarla tacir veya devletle pazar arasında kalan ifade etmek için kullanılıyor (Başkaya, 2007).

Hegel ve Marx sivil toplumun, barışçı düzenin ve iyi yönetimin koşulu olarak devlet ile eşanlımlı sayılmasını doğrudan eleştirmişlerdir. Hobbes ve Rousseau devleti doğa durumunda dıştan bırakırken, Hegelci devlet anlayışı sivil toplumu içermektedir. Hegel'e göre devlet; evrensellik, rasyonellik ve nesnellik açısından işbirliği sağlayan

herkes için uygar bir yaşamı mümkün kılan tek sosyal varlık iken, sivil toplum; bireysel çıkar ve isteklerin ihtiyaçların ilan edildiği bir alandır (Tosun, 2006).

Marx'ın sivil toplum kavramsallaştırması kendinden önceki yazarların eleştirisi üzerine oturur. Marx'a göre devlet, sivil toplumdaki çatışmaları ortadan kaldıracak, genel çıkarı hakim kılacak üstün bir güç olmadığı gibi, Akıl'ı gerçekleştiren bir kurum da değildir. Marx'ın devlet ve sivil toplum kavramsallaştırması, kullandığı alt yapı üst yapı şemasına paraleldir. Bu şemada devlet siyasal düzenin aktörü iken, sivil toplum üretim süreci ve sosyal sınıfların aktörüdür. Bir başka ifadeyle Marx devletin, sivil toplum üzerine oturduğunu savunarak, sivil toplumun sadece ekonomik olanı değil, doğrudan doğruya devlet aygıtı dışında kalan her şeyi kapsadığını ileri sürer. Sivil topluma olumlu bir değer atfetmeyen Marx, sivil toplumun ve siyasal toplumun uzlaştırılmasının değil, ortadan kaldırılmasının gereğini vurgular. Gramsci'ye göre sivil toplum, üretim ve ekonomik örgüt içinde değil, fakat devlet içinde bulunur. Gramsci hem Hegelci hem de Marksist unsurları kullanarak devlet-sivil toplum şemasını yeniden biçimlendirmeye çalışmaktadır. Klasik Marksizm sivil toplumu ekonomik kurumları temel alarak belirlemeye çalışırken, Gramsci özellikle sivil toplumun ekonomik olmayan boyutuna ağırlık vererek, demokratik, kültürel, dini ve diğer kurumların önemini ön plana çıkarır (Tosun, 2006).

Sivil topluma atfedilen anlamların geçirdiği değişim üç ana dalga içinde betimlenebilir. Bu yolla hem sivil toplum kavramının ana hatları içinde gelişimi ve değişimi, hem de sivil toplumun içerdiği farklı anlamlar tarihsel bir süreçle ortaya konabilir. Böylece sivil toplumun günümüz mücadele alanında yapmaya çalıştığı şeyi daha açık bir şekilde ortaya koyma şansımız olur.

Sivil toplumun tarihi “eski Yunan” dönemine kadar gitmekle birlikte, kavramın ilk kullanıldığı dönemde, amaç geleneksel toplumdan modern topluma geçişi açıklamak ve modern toplumu tanımlamaktı. Sivil toplum modern toplumun özgünlüğünü ve modern-öncesi geleneksel toplumdan farkını simgeleyen bir ölçüttü. Sivil toplum modern toplumla eş-anlamli ve modern toplumun birey ve serbest pazar temelinde tanımlanmasında kullanılan bir kavramdı. Bu anlamda, modern toplumun tanımlanmasında önemli bir işlev gören sivil toplum kavramı, birinci dalga içinde, bireysel hak ve özgürlükleri simgelerken, bu hak ve özgürlüklerin yasal dayanağını gündeme getirmekte ve devlet denetimi dışında ve yasal güvence altında bir toplum düşüncesini yaşama geçirmektedir. Birinci dalga içinde sivil toplum, siyaset diline “hak” nosyonunu sokmaktadır, böylece de haklara dayalı birey kimliğini nitelemektedir.

İkinci dalga sivil toplum tartışması, 1980’li yıllarda, özellikle Doğu Avrupa, aynı zamanda da Latin Amerika ülkelerinde totaliter, despotik siyasi rejimlerden demokratik rejime geçiş döneminde ortaya çıkmıştır. “Demokrasiye geçiş süreci” olarak bilinen bu dönem, sivil toplum kavramının yeniden-canlanma dönemi olarak da nitelenmektedir. Sivil toplumu hem devlet ve siyasi aktörlerden oluşan siyasal toplumdaki, hem de serbest pazara dayalı ekonomik toplumdaki ayrıştırarak düşünmek, bu anlamda da sivil topluma toplumsal sorunlara ve taleplere demokratik ve uzun dönemli çözüm bulmak için siyasal toplumu etkileme işlevini vermek düşüncesi, üçüncü dalga sivil toplum tartışmasının temelini oluşturur. Bu tartışma içinde, sivil toplum sadece bireysel hak ve özgürlüklerin yaşama geçirilmesi ve güvence altına alınması ya da siyasal sistemin demokratikleşmesi süreçlerinin değil, aynı zamanda bir ülkede devlet-toplum/birey ilişkilerinin “katılımcı demokrasi” temelinde kurulmasının da önemli bir aktörü olarak görülür. Diğer bir deyişle, sivil toplum sadece STK’lerden oluşan örgütsel bir yaşam alanı, ya da demokratik rejime geçiş sürecinin bir aktörü değil, daha da önemlisi demokratik toplum yönetiminin katılımcı demokrasi modeli içinde kurulmasının anahtar kavramıdır (Keyman, 2006).

“Keane, Batı Avrupa’daki üç tip gelişmenin devlet-sivil toplum arasındaki ilişkinin 20. yüzyılda neden yeniden canlandığını açıklamaya yardımcı olacağını iddia eder. Bu gelişmeler: Kapitalist ekonomilerin yeniden yapılanması, Keynesçi refah devleti etrafındaki siyasal tartışmalar ve toplumsal hareketlerin gelişmesidir”(Keane, 2004). Sivil toplumun gelişmesine katkıda bulunan bazı unsurlar vardır. Sivil toplumun gelişmesine katkıda bulunan unsurlardan biri, Batı modernitesinin krizi ve postmodernizasyon süreci olarak bilinen toplumsal olgunun bu toplumlarda yaşaması, sivil toplumun katılımcı demokrasi bağlamında gelişmesinin en önemli etkenlerinden birisidir. Modernite krizinde, siyasi düzeyde merkez sağ ve merkez sol partilerin toplumla bağlarının zayıflamasından ve böylece temsili demokrasi denilen sistemin toplum yönetiminde belli bir zayıflamaya uğramasına değinilir. Ayrıca ekonomik düzeyde sanayi toplumundan bilgiye dayalı sanayi-sonrası topluma geçiş sürecinden, kültürel düzeydeyse sosyal sınıf ve birey gibi kimlik kodlarının farklı toplumsal kesimlerin kimlik taleplerine yanıt verememesinden bahsedilir. Sivil toplumun gelişmesine katkıda bulunan diğer unsur, dünyanın son yıllarda geçirdiği değişim ve dönüşümü simgeleyen küreselleşme sürecidir. Devletler, toplumlar, kültürler arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin yaygınlaşması, derinleşmesi ve hızlanması olarak tanımlanabilecek küreselleşme süreçlerinin yarattığı değişim ve dönüşümler olumlu

olduğu kadar olumsuz ve yıkıcı da olmuştur. Bu olumsuz ve yıkıcı etkiler, çevre sorunlarından fakirliğe, eşitsiz gelişmeden savaşa kadar geniş bir yelpaze de yer almakta ve dünyada ciddi bir sosyal adaletsizlik sorunu yaratmaktadır (Keyman, 2006).

Küreselleşme, özellikle zengin ülke devletlerinin yerleşmiş sosyal güvenlik programlarını sürdürülebilirliğini tehdit etmiştir. 1945 sonrası dönemde fabrikalar çalıştırılırken ve insanlar hayat boyu sürdürecekleri işlerde çalışırken, gerek patronlar gerekse refah devletleri cömert bir sosyal güvenlik platformunun oluşmasını kabullenmişlerdi. Eğitim bedava olup, sağlık harcamalarının çoğunu devlet karşılarken, emekli maaşları güvenliydi ve işsizlik sigortası da düzenli işliyordu. Oysa son yirmi yıllık dönemde refah devletinin bu kazanımlarının hepsinin krizde olduğu ileri sürülüyor. Devletler bu garantileri sürdüremezken her bir harcamada kısıntıya gidiyorlar. Ayrıca bütün ekonomi esneklik kriterine göre yapılıyor. Esneklik nedeniyle hem işsizlik oranını artırıyor, hem de insanların emeklilik maaşlarına yaptıkları katkılar azaltılıyor. Çalışanların artık aynı işte ömür boyu kalıp oradan emekli olacakları gibi bir düşüncelerinin var olduğundan bahsetmek mümkün değil (Buğra-Keyder, 2006: 7-8).

İstihdamın güvensizleşmesi ve ayrıca eski sektörlerin küreselleşme ile tasfiye edilmesi giderek büyüyen bir “yeni yoksulluk” kategorisinin oluşmasına da yol açmış durumdadır. Çalışma yıllarının çoğunluğunda sürekli iş bulamayacak, az veya çok düzeyde yoksulluk çekecek insanlardan oluşan ve de toplumdaki oranı itibariyle büyüme eğiliminde olan bir toplumsal katman söz konusudur. Bu da, yeni yoksullara yönelik sosyal yardım harcamalarının büyümesini ve devlet bütçesinden sosyal harcamalara ayrılan payın artmasını gerektiriyor (Buğra-Keyder, 2006: 8).

Ancak refah devletinin sona ermesinden sonra ortaya çıkan yeni devlet anlayışı bireyci çözüm yollarına ağırlık verdiği için sosyal yardım harcamalarına o kadar ağırlık vermemiştir. Bu süreç yani refah devletinin krizi, sivil toplumun gelişime katkıda bulunan bir diğer unsur olmuştur. Bu dönemde güçlenen neo-liberalizmin, toplumsal sorunları bireysel sorunlara indirgeyen, devletin sosyal devlet niteliğini ortadan kaldıran ve toplumsal yaşamı girişimci ve rekabetçi birey anlayışı içinde tanımlayan yönetim anlayışına karşı, artık refah devletine sahip olmayan toplumun kendi sorunlarını çözmesi için örgütlenme girişimi de sivil toplumun gelişiminin önemli nedenlerinden birisidir (Keyman, 2005).

Neo-liberal politikalar aracılığıyla devlet sosyal görevlerini terk etmiş bununla birlikte sosyal, siyasal ve ekonomik alan piyasanın eline geçmiştir. Artık sınıfların uzlaşması üzerinden gerçekleşen bir siyaset alanı kalmadığı için devletlerin ulusal

ortamda refahı kitlelere yayma kaygısı yerini küresel ortamda özel grup çıkarlarına hizmet etmeye yönelik bir yaklaşıma bırakmaktadır (Yusufoğlu, 2003: 151).

Keane'in bahsettiği üçüncü etken olan toplumsal hareketler, sivil toplum ve devlet arasındaki ilişkinin ve eski tartışmaların canlanmasına ve yeniden işlenmesine neden olmuştur. Batı Avrupa'da, son otuz yıl içinde, yeni kolektif eylem biçimleri bir gelişme göstermiştir. Bunların en önemli örnekleri arasında, siyahların hakları ve yurttaşlık hakları ile ilgili kampanyalar, feminizm, öğrenci ve gençlik hareketleri, barış hareketi ve ekoloji yer almaktadır. Bu toplumsal hareketler desteklerini, sınıfları belirleyen sınırları kat ederek aşan yeni biçimler içinde elde etmektedirler. Alberto Melluci'nin ileri sürdüğü gibi, bu hareketler ayrıca tabandan gelen oluşumlara gayri resmi ve gizli örgütlenme biçimlerine büyük önem vermektedirler. Sonuç olarak iş örgütlerine, sendika hiyerarşilerine, siyasal partilere ve devlet bürokrasilerine kuşku ile yaklaşma eğilimi içinde bulunmaktadırlar. Sivil toplumun ve devletin bu egemen kurumlarının büyük ölçüde dışında geliştikleri için bu toplumsal hareketler, makro düzeydeki iktidar ilişkilerinin dağılımı ve meşruluğu hakkında önemli soruları gündeme getirmektedirler. Bu hareketler, ayrıca gündelik yaşama ilişkin şikayetleri ve belirsizlikleri alenileştirmekte ve sivil toplum içinde yer alan, kökleşmiş toplumsal etkileşim kodlarına da meydan okumaktadırlar (Keane, 2004: 19-20).

Özellikle 1970'li yıllardaki yeni toplumsal hareketler, sivil toplum kavramının ve örgütlerin önemini arttırmıştır. Böylelikle yurttaşların, toplumsal ve siyasal konularda sürekli olarak insiyatif geliştirebilme kapasiteleri ve alanları artmıştır. Yeni toplumsal hareketler devlete şüpheyle yaklaşır. Bu hareketler, devletçi çözümlerin insanların karşılaştıkları sorunlar karşısında yetersiz kaldıkları görüşünden hareketle gerçekleştirilir (Sanlı, 2005).

Bu hareketler, toplumsal bir çatışmayla, çoğu zaman özneye dayanan kültürel bir tasarıyı birleştirmektedir. Geçmişte siyasi örgüt, sınıf ya da ulus gibi çeşitli biçimlerde anılan öznenin yeni biçimi ise, daha çok kendi kendisinde gerçekleştirdiği biçimde yani birey olarak ortaya çıkmıştır. Toplumsal hareketleri ve bireyi birbirine bağlayan sivil toplum kavramı olmaktadır. Birey iki yönden, hem Pazar ekonomisinin uygulayıcılarının hem de devletlerin ya da siyasal partilerin desteklediği ideolojilerle kuşatılmış olduğundan, sivil toplumdan söz edildiğinde, amaç bireyin kendisi için konuştuğunu düşünmekten gelmektedir (Sanlı, 2005).

Toplumsal hareketlerin varlığı ve gittikçe çeşitlenerek artması açıkça göstermiştir ki artık sağ-sol gibi iki kutuplu ideolojilerin yerine, çoğul ideolojilerin bulunduğu yeni bir döneme geçilmiştir. Eşitsizlik türlerine göre artan, yeni mücadele çeşitleri ortaya çıkmıştır. Yeni toplumsal hareketler, üyelerini sivil toplum içinde buldular.

Son yirmi yıldaki gelişmelere bakarak dünyanın birçok ülkesinde her iki türden hareketin ve örgütlenmenin var olduğu görülür. Bir taraftan neo-liberal uygulamaların sonuç almasını sağlama yönünde faaliyet gösteren kuruluşlar ve örgütler; diğer yanda ise neo-liberal politikaların yarattığı sonuçlara ve tahribata karşı mücadele veren hareketler ve örgütler bulunmaktadır (Sanlı, 2005: 15).

Edwards'a göre neo-liberal dönemdeki gelişmeler "sorun çözücü" bir alan olarak sivil toplumu ön plana çıkarmıştır. Bu tanım aynı zamanda neo- Tocquevilleci teorik anlayışı yansıtır. Bu yaklaşım, devletin refah politikaları dönemindeki kurumsal başarısızlığı karşısında ve 1980'lerin piyasa krizleri karşısında özellikle 1990'larda güç kazandı. Üçüncü yol, yeni yerelcilik, müşfik muhafazakarlık gibi farklı isimler alabilen bu yaklaşım toplumsal ve ekonomik sorunların aşılmasında toplumun üç ana sektörünün ortaklaşa hareket etmesi gerektiğini savunuyor. Bu sektörleri de kamusal, özel ve sivil sektörler olarak adlandırıyor. Bu şekilde hem küresel kapitalizm ve hızlı toplumsal ve teknolojik gelişmenin yaratmış olduğu genel toplumsal güvensizlik ortamının ortadan kaldırılması, hem de kronikleşmiş olan bir çok yerel siyasal sorunun (yoksulluk gibi) hızla ve verimli bir şekilde çözülebilmesi hedefleniyor. Sendikalar, siyasal partiler, iş çevresi dernekleri, cemaatler, kendi kendine yardım grupları ve bağımsız basın gibi muhtelif kurumsal ve yarı-kurumsal sektör bu sektörler arası işbirliğinin faileri olarak görülüyor (Can, 2007: 93).

Dolayısıyla, devletin gerilemesinin ve piyasa yapılarının getirdiği kırılganlığın, STK'leri toplumsal yapılanmanın yeni aktörleri olarak ön plana çıkardığı söylenebilir. Tüm dünyaya yayılmış olan bu gönüllü kuruluşlar sosyal hizmetlerin sağlanışında temel aktörler haline geldiler. Bu noktada Edwards'a göre STK'ler ve diğer yurttaş örgütleri geçmişte de kayda değer hizmet sağlayıcılar olmuşlardır ancak buradaki farklılık artık açık bir şekilde devletin yerini alan kurumlar olarak sunulmalarıdır (Can, 2007: 94). Devletin STK'leri destekleme sebebi, sistemde meydana gelen boşlukları dolduran tamamlayıcı araçlar olmalarındandır. Neo-liberalizmin yaygınlaşması ile birlikte küçülen devletin, yoksulluk sorununa tam anlamıyla çözüm bulamaması, bu alanda oluşan boşlukların STK'ler tarafından doldurulmasına yol açtı. Refah devleti

dönemindeki gibi, devlet desteği ile sorunların üstesinden gelme projesi yavaş yavaş ortadan kalktı.

Örneğin, toplumsal gruplar arasında mevcut eşitsiz ilişkileri dikkate almayan girişimler, özünde iyi niyetli olsalar da, iktidara zaten sahip olanların iktidarını güçlendirerek, bu iktidardan yoksun olanlara fiilen zarar verebilir. Aşağıdaki örneklerde bu durum açıklanmaktadır:

Mikro-boyutta, örneğin Hindistan’da, topraksız köylülerin aşırı yoksulluğuna çare bulmaya yönelik “çalışma karşılığı gıda” programları, bu yoksul köylülerin sulama çalışmalarına katılımlarını örgütleyerek, fiilen toprak sahibi köylülerin ekonomik konumunu güçlendirmiş, tarım emekçilerinin durumunda ise hiçbir değişikliğe yol açmamıştır. Makro-boyutta, STK’lerin insani amaçlı denilen faaliyetleri, ya da okullardaki eğitim çalışmaları, hatta mikro boyutlu projeler bile, niyet farklı olsa da, gerçek işlev olarak, mevcut toplumsal sistemin yeniden üretilmesine katkıda bulunabilirler. Gerçekten de eşitsizlik yaratan politikaların ya da ekonomik ve toplumsal sistemlerin olumsuz etkilerine geçici çözümler bularak, o anki sıkıntılar hafifletilse bile, bu sıkıntıların varlıklarını sürdürmesine en azından dolaylı olarak katkıda bulunmuş olur. Bazı STK’ler bu nedenle muhalif halk hareketlerine destek programlarının yükümlülüğü altına girmişlerdir. Aynı şekilde, iyi niyetli, fedakâr eğitmenlere sahip özel okullara yapılan yardım da, gerçekte, hafifletilmek istenen eşitsizliklerin bizzat kaynağı olan toplumsal seçkinlerin yeniden üretilmesi anlamına gelebilir (Ergüden, 2001: 12-13).

1990’larda özellikle Batı Avrupa ve Amerika’da güçlenen ve “üçüncü yol” olarak bilinen sosyal demokrasinin, yeniden-yapılanma ve toplum yönetimini eline geçirmesinin sivil toplumun daha da güçlenmesine katkıda bulunduğu belirtilir. Sosyal demokratik yönetimlerin yönetim anlayışları içinde sivil toplumu önemli görmeleri, STK’leri desteklemeleri ve en azından söylem düzeyinde kullandıkları katılımcı demokrasi anlayışları, sivil toplumun demokratik ve verimli toplum yönetiminin etkin bir aktörü olarak algılanmasında önemli bir rol oynamıştır (Keyman, 2005).

Sosyal demokrasi bir sivil toplum hareketidir. Yani sivil toplumcu bir siyasi harekettir. Çünkü sosyal demokrasinin amacı eşit ve özgür bireylerden oluşan bir toplum kurmaktır. Amacında minimum devlet ve maksimum eşit ve özgür bireyler vardır. Dolayısıyla sosyal demokrasi ve devlet açık bir şekilde çelişir (Fincancı, 1991: 71).

II.3. YENİ SAĞ POLİTİKALARIN YÜKSELİŞİ

Sivil toplumun son yirmi yılda güçlenmesine zemin hazırlayan politikalara değinirken, yeni sağın bu politikalar üzerindeki etkisine de değinmek gerekmektedir. Çünkü, yeni sağ anlayışı bireyselliği ön plana çıkaran ve STK'lerin güçlenmesini destekleyen bir bakış açısına sahiptir.

1929 Dünya Ekonomik bunalımı ve II. Dünya savaşının ardından tüm dünyada ciddi ekonomik krizler yaşanmaya başlanmıştır. Piyasa ekonomisinin tam istihdamı yaratamadığı ve dünya ölçeğinde işsizlik ve açlık ile büyüyen ekonomik kriz koşullarında, devletlerin merkezi planlama ve kamu harcamaları yoluyla bu krizin önüne geçeceği fikri yaygınlaşmaya başladı. Kişilerin, devlet müdahalesi olmadığında piyasa ekonomisinin öngörülemeyen güçlerinin olumsuz etkilerine maruz kalacağı kabul edilerek Keynes'in talep yönlendirimli devletin harcamaları yada başka yollarla ekonomik ve sosyal hayata müdahale etmesini öngören tam istihdam teorisi tüm devletlerin ekonomik uygulamalarına hakim olmaya başladı. 1940-70 yılları arası tam anlamıyla refah devleti dönemi idi. Bu dönemde devlet, eğitimden sağlığa kadar toplumsal ve ekonomik her alana müdahale ederek, merkezi planlamanın araçlarını da kullanarak bir refah alanı yaratmak istedi (Çaylak, 2006). Emekçi sınıflar açısından önemli kazanımlara işaret eden bu dönem, 1960'lı yılların sonlarından itibaren ve özellikle 1970'li yıllarda gerek gelişmiş, gerekse azgelişmiş ülkelerde önemli tıkanıklıklarla karşılaştı. Gelişmiş ülkelerde Keynesçi refah devletinin mali krizi ile simgelenen kriz, azgelişmiş ülkelerde ithal ikameci stratejilerin karşılaştığı tıkanmalarla kendini dışa vurdu. Talep yanlısı Keynesçi sosyal refah devleti projesine duyulan güven sarsılmış; bu projenin, teorik ve teknik olarak içinde bulunulan krizi çözemeyeceğine inanılmıştı (Topal, 2002: 63).

Habermas, refah devleti üzerindeki uzlaşının sonunu hazırlayan iki önemli neden olduğunu belirtir. İlki, demokratik refah devleti uzlaşısında yaşanan çözülmelerdir. Bu çözümler, temel haklar hareketi, öğrenci protestoları, yeni sol hareket, feminist hareketler ve alt kültürleri canlandırmaya yönelik hareketler biçiminde kendini göstermiştir. İkinci neden ise, refah devleti programlarının, toplumsal gruplar arasında eşitliği arttırmak için uygulanmaya başlanan pozitif ayrımcılık felsefesinin, fırsat eşitliği ilkesini zedelediği düşüncesinin yarattığı endişe olmuştur (Gül, 2004: 83-84).

Ancak 1970'lere gelindiğinde devletin artan faaliyetlerinin sınırlanması gerektiğini belirten bir takım hareketler görülmeye başladı. Yeni-Muhafazarlık denilen bu Yeni-Sağ hareket, devletin ekonomiye müdahalesi sonucu enflasyon krizleri ve artan kamu harcamaları sonucu bütçe açıklarının meydana geldiğini belirterek devletin gücünün sınırlanmasını istemiştir (Çaylak, 2006). Kısaca Yeni-Muhafazakarlık dört temel özellik çerçevesinde ele alınabilir: Keynesçi ekonomi politikalarının reddedilmesi, devletin küçültülmesi, kültür, eğitim ve aile gibi konularda gelenekselciliğin yeniden inşa edilmesi ve güçlü bir ulusal savunma kurulmasıdır (Gül, 2004: 84).

Gelişmiş kapitalist ülkelerin içinde bulunduğu ve giderek küresel bir bunalıma yönelen durgunluğu aşmanın en önemli yolu, yeni piyasaların değişen biçimlerde uluslar arası rekabete açılması olarak görüldü. Azgelişmiş ülkelerde de Dünya Bankası (DB) ve IMF aracılığıyla yeni sağın projesine koşut bir dizi politika 1980'li yıllarda uygulanmaya başlandı (Topal, 2002: 64).

1945-1980 yılları arasında varlığını sürdüren yeni sömürgecilik dönemi, 1970'li yıllarda iflas etmiştir. Gelişmiş ülkelerde sermaye ve üretim yoğunlaşmasındaki yükselme, ulus aşırı şirketler eliyle bunların ülke dışına taşırılmasını gündeme getirmiştir. Kaynağı gelişmiş ülkeler olan bu durum, yaratıcısı yine bu merkezlerde bulunan "ulus aşırı kalkınma stratejileri" geliştirilmesine yol açmıştır (Güler, 1996: 50)

Yeni sağ, 19. yüzyıl liberalizminin çağdaş yorumudur. "Yeni sağ" kavramı, farklı boyutlarda ele alındığında hem yeni liberalizmi, hem de yeni muhafazakarlığı içeren bir anlamda kullanılmakta ve hem de 1970 sonrasında sağın muhafazakar liberal bir çizgide birleştiğine ve yeni bir uzlaşma döneminin başladığına da işaret edilmektedir. Yeni liberalizm, birey seçim özgürlüğü, piyasa toplumu, 'bırakınız yapsınlar', ve sınırlı devlet ilkelerine dayanırken; yeni muhafazakarlık, güçlü hükümet, toplumsal otoriterlik, hiyerarşi, itaat ve milliyetçilik ve hatta bazen ırkçılığa kadar giden değerlere dayanmaktadır. Ancak, uygulamada zıtlıklar bu iki akıma da egemen olan 'kural ve düzen' temaları sayesinde, muhafazakar bir politik tavır lehine uzlaşmaya dönüşmektedir. Liberalleri ve özellikle liberteryenleri, yeni muhafazakarlıklarla belirli noktalarda uzlaştıran bir diğer konu da bireylerin kendi refahlarını sağlarken başvurmalarını tavsiye ettikleri yerel birimler ve topluluklardır. Liberteryen anlayışa göre, etik olarak bireye tek müdahale etme hakkı, gönüllü topluluklara tanınmıştır. Toplulukların önemi ve toplumsal düzenin sağlanmasındaki rolleri ve doğal hiyerarşiye verdikleri önem, liberteryenleri muhafazakarlığa yaklaştırmıştır. "(Gül, 2004). Aynı önceki yüzyıl liberalizmi gibi yeni sağ, özgürlüğün güvencesinin piyasa ekonomisi ya

da kapitalizm olduğu inancına dayanmakta ve eşitlik sorununu atlamaktadır. Yeni sağ, önceki yüzyıl liberalizmi gibi demokrasiyi özgürlük olarak tanımlamakta, böylece piyasa ekonomisini demokrasi ve demokratikleşmenin başlıca koşulu saymaktadır. Yeni sağın temel ilkeleri, anti-devletçilik üzerine inşa edilmiştir. Savları, özgürlüklerin kısıtlayıcısı, hatta yer yer yok edicisi olan devlete karşı serbest piyasanın erdemleri üzerine yükselmektedir. Yeni sağ anlayışa göre yirminci yüzyılda devlet aşırı büyümüş, hem bireysel hem toplumsal özgürlüklerin başlıca kısıtlayıcısı haline gelmiştir. Oysa piyasa sisteminde var olan rekabet ve uyum, toplumsal refahı kendiliğinden düzenleyecek öz güçlere sahiptir. Devletin müdahalesi bu öz güçleri engelleyerek, rasyonel bireysel tercihlerin gerçekleşmesini engellemektedir (Güler, 1996: 51).

Yeni muhafazakarlar aslında eşitliğe karşı değillerdir. Ayrımcılığın önlenmesine ilişkin yasaların katı şekilde uygulanmasına karşı çıkmakla birlikte, fırsat eşitliği ve yasa önünde eşitlik ilkelerini benimserler. Onlara göre, devletin eşitliği sağlama girişimleri dikkatsizce ve savurgan bir şekilde yapılmakta ve yüklü kamu harcamalarına yol açmaktadır. Ayrıca, büyük ve hantal bir bürokrasi yaratmakta ve refah devleti anlayışı ile gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Oysa, esas çözüm, kilise, aile ve yerel topluluklar gibi geleneksel değerler ve kurumlara dönmektir (Gül, 2004: 83).

Yeni sağ nitelemesini ilk defa “sosyal muhafazakar” niteliğini vurgulamak isteyen muhafazakar düşünür Kevin Philips, 1975 yılında kullanmıştır. Yeni sağın siyaset felsefesi şöyle özetlenebilir:

Yeni sağ dinin kamu hayatındaki rolü ve batı toplumları için sürükleyici güç olan Hıristiyanlığın ahlak sorunu tartışmaların odak noktasıdır. Okullarda, kamu kuruluşlarında dua hakkı, dini tören ve gösteri yapma, dini kriterleri vurgulayabilmek gibi konular dikkati çeker. Ayrıca okullarda evrim teorisi yerine dini yaratılışın anlatılması gerektiğini savunurlar. Yine onlar kürtaj, pornografinin yasaklanması gibi aile yanlısı hareketleri desteklerler. Çocukların özel Hıristiyan okullarına gönderilmesini savunurlar. Yeni Sağ, sosyal sorunlara çözüm arayan örgütlerden oluşur. Vergi indirimini ve işçi sendikalarının denetim altında olması gerektiğini savunurlar. Suç oranlarının azaltılması için sıkı tedbirlerin alınması gerektiğini ifade ederler. Kültürel ve sosyal sorunların önemini vurgularlar (Akkır, 2006).

Yeni muhafazakarlar, devletin ücret, fiyat, yatırım ve işlerin dağılımını belirlemek üzere piyasa mekanizmalarına müdahale ettiğini ileri sürmektedirler. Hükümet harcamalarının sürekli büyümesi ve yüksek vergileri yasallaştırmanın siyasal bakımdan zor olması da enflasyonun gerçek ve beklenen hızında keskin artışlar

yaratmaktadır. Yeni muhafazakarlara göre devletin piyasa mekanizmalarına müdahalesi ekonomik krizlere neden olduğu gibi, devletin sosyal politika programları ve sendikaların lehine olan politikaların da sivil toplumun asli ahlaki temellerini de zedelemektedir. Emek piyasasında çok çalışmak ve rekabetçilik gözden düşürülmektedir. Bu nedenle bireysel özgürlüğün temellerinin ve fırsat eşitliğinin tehdit altında olduğunu iddia ederler (Keane, 2004).

Yeni muhafazakarlar, piyasa ekonomisine temelde karşı çıkmaz, ama onun geleneksel ahlak üzerindeki “olumsuz” etkilerinin önlenmesi gerektiğini düşünürler. Yeni muhafazakarlığın “liberal” bir muhafazakarlık karakteri göstermesinin bir anlamı, bireysel özgürlüğe bir değer olarak yer vermesinde ortaya çıkmaktadır. Fakat bu değer özellikle ve esas olarak iktisadi girişim özgürlüğü biçiminde kendini gösterdiğine ve aşırı özgürlüğün toplumsal uyumu tahrip ettiği fikrinin terk edilmemiş olduğuna dikkat edilmelidir. Bu anlayış çerçevesinde, “liberal” anlamda özerk bireyden çok, “yurttaş bulduğu devletin tebası” ve mensubu bulunduğu toplumun üyesi olarak, sınırlı bir bireyden söz etmek daha uygundur (Erdoğan, 2006: 105).

“Liberal” öge, serbest piyasa ekonomisine ve sınırlı devlete bağlılıkta belirginleşir. Muhafazakar düşüncenin, devleti düzen ve istikrarın koruyucusu olarak gördüğü hatırlanınca, bunun bir çelişki oluşturduğu düşünülebilir. Bu görüşe karşı, burada söz konusu edilen “sınırlı devlet”in piyasa açısından geçerli olduğunu; bu alanın dışında devletin toplumsal, hatta ahlaki işlevlerinin devam etmesi gerektiğinin düşünüldüğünü belirtmek gerekiyor. Kaldı ki, toplumsal düzeni sağlayacak kurumlar, muhafazakarlığa göre, devletten ibaret de değildir; bu işte geleneksel değerler, toplumun hiyerarşik yapısı ve geleneksel elit kadroları da katkıda bulunurlar (Erdoğan, 2006: 105).

“Eski” klasik, muhafazakarlıktan farklı olarak “Yeni Sağ” ahlaki meselelerde büyük ölçüde devletin tarafsızlığının, siyasi bir evrenselciliğin anayasada teminat altına alındığı ve sekülerleşmiş bir kültürün büyük ölçüde kabul edildiği bir zamanda ortaya çıkmıştı. Yeni Sağın taraftarları öncelikle kültürün, aydınlanmış elitlerin önyak olduğu ve idari olarak yukarıdan kabul ettirilerek modernleştirilmesine tepki gösterirler.

Yeni sağ anlayış, özelleştirme politikalarından yana ağırlığını koyar. Devletleştirme politikalarına karşı özelleştirme paradigmasını savunur. Ayrıca liberal filozoflardan Hayek ve Friedman’dan etkilenen bu akım, karma ekonomiye karşı serbest piyasayı savunan bir akımdır. Kamu çıkarlarının en iyi devlet işletmelerince değil özel işletmelerce korunacağını vurgularlar. Yeni sağ özgür teşebbüse, bireysel gelişmeye önem vererek, devletin sınırlandırılmasını savunur. Bununla birlikte bireyin birey olarak

topluma karşı sorumlu olduğuna inanır. Bu sorunun kökeninde Hristiyan moral bir değer olduğu inancı vardır. Bundan dolayı hükümetler belirli moral değerleri desteklemektedirler. Yeni sağ eski sağı eleştirerek strateji ve taktik yönünden ondan farklılaşır. Eski sağın uzun dönemli planlama ve davranış hesabı yoktur. Tüm faaliyetleri sadece tepkiye dayanır ve sorunları takip etmezler. Yeni sağ, 1932 yılında Franklin D. Roosevelt tarafından önerilen New Deal ekonomik kalkınma programını savunarak ihtiyacı olanlara devletin yardım yapmasını, fakirlerin devletten korkmamasını ve fakirlerine sadece devletin değil kar amacı gütmeyen örgüt, vakıf ve derneklerin ve mahalli idarelerin yardım yapmasını savunur. Ayrıca eski sağ daha çok anti-komünist görüşleri benimserken yeni sağ milliyetçi görüşleri benimser. Kısaca Yeni sağ; 1970-80’li yıllarda bir grup entelektüelin hazırladığı ve refah devletinin Avrupa sosyal demokrasisinin ve özellikle de komünizmin eleştirisini gerçekleştirdikleri fikir akımı olup ekonomik liberalizmi savunmakta; kültürel olarak reaksiyoner tavır takınarak ve din temelli düzeni korumak istemektedirler (Akkır, 2006).

Yeni Sağın bu tutumu toplumda zaten varolan eşitsizliklerin arttırılmasına neden olmuştur. Serbest girişimi savunan bu anlayış aslında zaten maddi olarak güçlü olanın girişimini desteklerken, manevi olarak da destek verir gibi görüldüğü, sermayesi olmayan yoksul kesimin durumunu zorlaştırmaktadır.

Karşıt yaklaşımlar yeni toplum tasarımlarında devletten mümkün olduğu kadar kaçmaya çalışmakta, sonuçta yeni sağ ile birlikte “sivil toplum”, “yerelleşme”, “yerel yönetim”, “gönüllü kuruluşlar” gibi kurum ve kavramlara sarılmaktadırlar. Yani “devletin terk edeceği üretim ve hizmet alanlarının serbest piyasa ve sivil toplum kuruluşları tarafından doldurulması istenir. Yeni liberaller için önemli olan serbest piyasanın işleridir; yeni muhafazakarlar için ise, geleneksel dayanışma ve yardım kuruluşlarının canlandırılmasıdır”(Gül, 2004: 87).

Devleti özgürlüklerin kısıtlayıcısı olarak gören, siyasal alan ile iktisadi alan arasında ontolojik bir ayırım getirmeyi amaçlayan, toplumu devletin karşısına koyan yeni sağ anlayış, örgütlü toplum söylemine yaslanan post-modern solcu çevrelerin de nihayetinde destek verdiği sivil toplumcu çalışmalarla aynı kuramsal ve yöntemsel çevreden beslenmiştir.

“İşçi sınıfı ile kapitalist sınıflar arasındaki çelişki, yerini sivil toplum ve devlet arasındaki çelişkiye bırakırken, kapitalizmin aşılmasını hedefleyen işçi sınıfı merkezli

mücadele perspektifinin yerini de devlet karşısında güçlendirilmesi hedeflenen sivil toplum anlayışı alır (Erdoğan, 2006: 69).

Neo-liberal politikaların uluslar arası düzeyde yaygınlaşması, yeni sağ siyasetin yükselişi ve tüm bu dönüşümlere bağlı olarak devletin küçültülmesi anlayışı yeni aktörleri gündeme getirdi. Bu aktörler, devletin sosyal politika anlayışının ardından sosyal yardım anlayışının desteklenmesine zemin hazırlayan bir alanın doğmasına sebep oldular.

II.4. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE YOKSULLUK ÇALIŞMALARI

Neo-liberal politikaların uluslar arası düzeyde yaygınlaşması, yeni sağ siyasetin yükselişi ve tüm bu dönüşümlere bağlı olarak devletin küçültülmesi anlayışı yeni aktörleri gündeme getirdi. Bu aktörler devletin sosyal politika anlayışının ardından sosyal yardım anlayışıyla destek gören bir alanın doğmasına sebep oldular.

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde tüm dünyada sayıları yüzleri ve binleri bulan, yeni bir örgütlenme geliştirdi ve yayıldı. Dünya tarihinin bu evresine “sivil toplum kuruluşları” evresi diyenler bulunmaktadır. Dar anlamda ise, yalnız sosyo-ekonomik kalkınmaya dolaylı ya da doğrudan katkı sağlamak amacıyla gönüllülük, bağımsızlık, kâr amacı gütmemek ve kişisel çıkarına çalışmamak gibi esaslara dayanan sivil kuruluşlardır (Yıldırım, 2004).

Sivil toplum kuruluşları (STK), sivil toplum alanında faaliyet gösteren ve yönetimin bir parçası olmayan her örgütlenmeyi ifade etmek için kullanılır. Sivil toplum kuruluşları resmi olarak belli bir hukuki kalıba uyan örgütler olarak, ortak bir amaç etrafında toplanan ve doğrudan kendilerine çıkar sağlamayan kişi topluluğudur. Sivil toplum kuruluşları özerk kurumlardan oluşmuş, özel sektörle kamu sektörü arasındaki bir ara sektör niteliğindedir (Yıldırım, 2004: 15).

“STK’ler, toplum yararına çalışan ve bu yönde kamuoyu oluşturan, kâr amacı gütmeyen sorunların çözümüne katkı sağlayarak çoğulculuk ve katılımcılık kültürünü geliştiren, demokratik işleyişe sahip, bürokratik donanımdan yoksun ve gönüllü olarak bir araya gelen bireylerden oluşan örgütlenmelerdir”. Sivil toplum kuruluşlarını resmi yada yarı resmi kuruluşlardan ayıran en belirgin fark, tanımında da belirtildiği gibi devlete bağımlı olmamaları ve tamamen gönüllü ilişkilere dayanmalarındadır (Öztürk, 2003: 10).

STK'ler denilince akla ilk olarak dernek, vakıf, yurttaş girişimi, sendika gibi gönüllü ve ara örgütlenmeler gelir. STK'lerin örgütlenme biçimi ve etkinlik alanları farklılık gösterebilmektedir. STK'ler yerel boyutta örgütlenebilecekleri gibi, ulusal ve uluslararası bir örgütsel yapılanmaya da gidebilirler. STK'lerin etkinlik alanları eğitim, çevre, kentsel kırsal kalkınma, sağlık, sosyal hizmetler, teknik yardım ve danışmanlık, barışın sağlanması ve insan haklarının korunması gibi geniş bir alana yayılır (Aslan – Kaya, 2004).

Geniş anlamda STK'ler, “toplum içerisinde idarenin bir parçası olmayan ve sivil toplum alanında etkinlik gösteren her türlü örgütlerdir”. Buna göre, siyasi gruplar, sendikalar, dini kuruluşlar, spor kulüpleri, kültür ve sanat dernekleri, ticari birlikler ve sanayi odaları da bu kapsama girmektedir. Dar anlamda STK'ler, yalnızca sosyo-ekonomik kalkınmaya katkıda bulunan örgütlerdir. Bu kategoride değerlendirilen STK'ler, dört temel üzerine inşa edilmiştir:

- 1) **Gönüllülük:** Örgütün kurulmasını öneren ya da engelleyen hiçbir yasal düzenlemenin olmaması gerektiği gibi, katılımında gönüllü olarak gerçekleşmesi gerekmektedir.
- 2) **Bağımsızlık (özerklik):** STK'ler, toplumun kuralları dâhilinde kendilerini oluşturan yasalarla ve üyelerin denetimi için yetki verdiği kurullarca denetlenirler. Bu, STK'lerin, merkezi ve mahalli idarelerden bağımsız oldukları anlamına geldiği gibi, kamu yararı konusunda siyasi partilerden farklı görüşlere sahip oldukları anlamına gelmektedir. STK'ler, her ne kadar devlet yapıları dışında ise de, gerektiğinde devlet kurumları ile yakın işbirliği içinde olabilmektedirler.
- 3) **Kâr amacı gütmemek:** STK'ler, kişisel kar ve kazanç için faaliyet göstermezler. Ancak; bu kuruluşlarda sürekli olarak çalışanlar, ücret alabilirler. Ayrıca, gelir getirici faaliyette bulunabilirler, fakat elde edilen gelirleri üyelere dağıtmazlar.
- 4) **Vizyon ve bir ideale sahip olmak:** STK'ler amaçları ve buna bağlı değerler doğrultusunda gayretli faaliyetlerde bulunurlar. Genelde STK'lerin hedefleri kendileri ile sınırlı değildir (Seyyar, 2005).

Tüm bu özellikler bir STK'lerde olması gereken temel özellikler olarak gösterilmiştir. STK'lerin sosyal sorunlarla ilgili çalışmalarında dikkat etmeleri gereken bazı noktalar vardır. STK'lerle ilgili bu açıklamalar onlardan beklenen bazı şeylerin olduğunu ortaya koyar. Şöyle ki yoksulluğu önlemek veya önlemeye katkıda bulunmak

isteyen bir sosyal kuruluştan sosyal faaliyet kapsamında hedef kitle olarak yoksullara yer vermesi ve bu kesimi özellikle sosyo-ekonomik boyutuyla koruması ve desteklemesi beklenir. Ayrıca yoksulluğun tanımlanmasında ve yardıma muhtaçların tespitinde objektif kriterlere göre hareket etmelidirler. Yardıma muhtaç kategorisine giren farklı yoksul grupların spesifik ihtiyaçlarına göre sosyal yardım ve hizmetlere yer vermeleri gerekir. Yoksullara yaptıkları maddi yardımların yanında yoksulların psiko-sosyal, mesleki, teknik ve tıbbi ihtiyaçlarının karşılanması konusunda da etkili olmalıdırlar. Sosyal faaliyetler çerçevesinde yürütülen değişik sosyal yardım ve hizmet programlarının yoksulların hayat standardını belirgin bir şekilde iyileştirmesi ve üretime dönük potansiyellerini arttırması STK'lerin bahsedilen bir diğer önemli özelliğidir. Yoksullukla mücadeledeki sosyal politikalarının bölgesel olmaktan ziyade yurt çapında dengeli bir şekilde düzenlenmesi ve yürütülmesi işi de başlıca görevleri arasında gelmektedir (Seyyar, 2005).

STK'lerin hedefleri kendileriyle sınırlı değildir. Örgütlenmeleri dışındaki faaliyetleri desteklemeyi uğraş seçmişlerdir. Mali destekte bulunurlar, uzman gönderirler, değerlendirmeler yaparlar kamu oyunun bilgilendirilmesi ve eğitilmesi için çalışırlar. Dolayısıyla toplumsal hareketlerden, hem birinci kuşak hareketlerden (sendikalar, politik partiler), hem de ikinci kuşak hareketlerden (etnik hareketler, kadın hareketler, insan hakları, çevreci hareketler) farklıdırlar. Üyelerini kadrolaştırmaya ya da inanç ortaklığı yaratmaya yönelik dini ya da laik kurumlardan da farklı niteliktedirler (Ergüden, 2001: 14).

Örgütlü toplumda sayısız kurum ve kuruluş bulunmaktadır. Sivil toplum kuruluşları yapı, işleyiş ve insan gücü bakımından diğerlerinden ayrılmaktadır. Özellikle çevreye açık oluşları, gönüllülük esası üzerine işlemeleri, başarılarının kolay ölçülememesi, bir kalkınma görüşüne sahip olmaları, kâr amacı gütmemeleri gibi örgütsel nitelikleri; onları farklı kılmakta, onlara karşı yeni beklentilerin oluşmasına da neden olmaktadır (Yıldırım, 2004: 15).

STK'leri birbirinden farklılaştıran en önemli değişkenlerden biri yükledikleri amaç türüdür. Toplumda hizmet ettikleri kimselerden tam bir ücret istemeksizin görevlerini yerine getiren hizmet örgütlerinin yanında başka amaçla çalışan örgütler de vardır. Belirli bir ödeme şekli karşılığında mal ve hizmet sağlayan ekonomik örgütlerle, üyelerinin ruhsal ihtiyaçlarını karşılayan dini örgütler, insanları tehlikelere karşı koruyan güvenlik örgütleri, düzen ve devamlılık sağlayan hükümet örgütleri ve

karşılıklı dayanışmayı sağlayan sosyal veya sivil toplum kuruluşları, yüklendikleri farklı amaçlarla toplumda yer alırlar (Yıldırım, 2004: 18).

Kapitalizm, iktidarın küreselleşmesi ve devletin etkisinin azalması sonucu, siyasal aktörler arasında oluşan bağımlılık rejimlerinin yarattığı siyasal alanda, sivil toplum kuruluşları çeşitli faaliyetlere girişmiş durumdadır. Bunların arasında köklü ve uzun vadeli kalkınma, insan haklarının ve toplumsal adaletin savunulması, çevre kirliliğinin protesto edilmesi ve engellenmesi gibi bir çok hedef odaklı faaliyet vardır. Toplumsal sorunların iyileştirilmesine yönelik bir çok proje STK'lerin yönetim ve kontrolü altında oluşturulup yürütülüyor ve bunun sonucu olarak da STK'lerde giderek artan sayıda insan çalışıyor. Böylelikle STK'ler yalnızca gönüllü faaliyet yerleri olmakla kalmıyor, hizmet sektörü giderek artan birer kariyer hedefine de dönüşüyorlar. Bu bağlamda kâr amacı gütmeyen sektör, siyasi ve toplumsal amacının ötesinde, birçok ülke için kayda değer bir ekonomik güç olarak ortaya çıkıyor (Can, 2007: 93).

Aynı zamanda yeni kalkınma programında yer alan sosyal sermayenin güçlendirilmesi kararı yine STK'lere dayandırılmaktadır. Sosyal sermayenin geliştirilmesiyle yoksulluğun azalacağı varsayımından hareket eden yeni kalkınma vizyonunda, sosyal sermaye kavramı, bireylerin özel yaşam alanlarındaki dayanışma ve yardımlaşma ağları olarak ifade edilmekte, etnik bağlar, aile ve komşuluk ilişkileri cemaatler temelindeki geleneksel ilişkilerin geliştirilmesi gerekliliğini öngörmektedir ([sosyalhizmetuzmani](#), 2008).

Dünya Bankası yoksulların sosyal kurumlarını inşa etmek gerektiğinden söz ederken, sosyal sermayenin dış destek kullanılarak yaratılmasını ve geliştirilmesini gerekli görmektedir. Bu dış destek STK'ler ve dinsel örgütler aracılığıyla sağlanacaktır. Bu karar bir yandan olumlu bir biçimde sivil toplumun güçlenmesi, dayanışma ve bağımlılığın artması gibi görünürken öte yandan kişisel alanları bile sermaye olarak görmektedir. Sosyal devlet anlayışını sivil toplum kuruluşlarına devretmekte, yoksulluk sorununun çözümünü yine yoksula bırakmaktadır. Aynı zamanda bu karar, geleneksel iktidar yapılarının korunması ve değişimin geleneksel çizgide oluşmasını teşvik etmekte, STK'ler aracılığıyla bu anlayışın yaygınlaşması sağlanarak, amaca ulaşılması hedeflenmektedir ([sosyalhizmetuzmani](#), 2008).

Yeni dönemin sivil toplum hareketleri bir dizi özellik arz ediyor. Bu özelliklerden birincisi daha önce mevcut olmayan hareketlerin veya STK'lerin varlığıdır. Kapitalizmin neden olduğu ekolojik tahribat nedeniyle oluşturulan Çevreci-ekolojist örgütler bunların başında geliyor. İkinci özellik, neo-liberal politikaların uygulanması

ile birlikte yoksullaşan insan sayısının artmasıdır. Üçüncü bir özellik de modernleşme-kalkınma paradigmasının aşınmasıyla, insanların sorunlarını çözmeye yeniyi üretmekten ziyade eskiye yönelme eğiliminin artmasıdır. İnsanlar artık büyük sorunlarla ilgilenmek yerine mikro sorunlara yöneliyorlar. Bir diğer önemli eleştiri, Neo-liberalizmin etkilerinin tartışılmasının engellendiği, pazar ekonomisinin tek çare olduğu bilincinin yerleştirilmeye çalışıldığı, sisteme yönelik eleştiriyi ve hareketleri etkisizleştirmek istendiği, alternatif yokluğuna insanları 'ikna etmek' için STK'lerin araçlaştırıldığı yönündedir (Başkaya, 2007).

İnsanların en fazla etkisinde kaldığı siyasal amaçlı örgütlerin ortaya çıkışı kamu otoritesinin kullanımı ve bu otoriteden beklenti biçimine dönük olmuştur. Örgütlenmenin amacı hakların korunması ve elde edilmesidir. Devletin toplumda hak dağıtıcı, hak tanıyıcı, sınıflar üstü, güç dengesinden bağımsız bir öge olarak kabul edildiği dönemlerde devletin insanların haklarını da koruyacağına da inanılırdı. Devletin sözü edilen alanlarda eksikliğin hissedilmesi ile insanlar örgütlenme ihtiyacını karşılama yollarını aramışlardır (Yıldırım, 2004: 19). Eksikliğin hissedildiği alanlardan biri de kapitalizmin yaygınlaşmasıyla birlikte artan yoksulluk olgusuna ilişkindir.

Yirmi birinci yüzyılda yoksulluk gibi sosyal sorunların önlenmesinde ve bu sorunların giderilmesinde kamusal sosyal güvenlik sistemlerinin yetersiz kaldığı görülür. Bunun yanında küreselleşmenin etkisiyle liberal ağırlık ve piyasa ekonomisine dönük yeni sosyal çözüm önerileri de gündeme gelmektedir. Sosyal sorunların çözümüne yönelik liberal görüşler, bu sorunlara karşı bireysel sorumluluğu ele aldığı gibi, sosyal sigortalar alanında devlet ile özel sektörün rekabet etmesini, ayrıca kamusal sosyal yardımlarda devletin yanında, sivil toplum örgütlerinden sosyal nitelikli gönüllü hayır kuruluşlarının da yer almasını esas almaktadır. Son yıllarda, artan sosyal sorunların karşısında, sosyal devletler, örgütlü sivil inisiyatifin katkılarına daha fazla ihtiyaç duydukları için, sosyal amaçla kurulan STK'lere rakip olarak bakmaktan ziyade yardımcı yapılar olarak görmekte ve bunlara destek vermektedir (Seyyar, 2005)

Devletler, çeşitli nedenlerle yoksulluğun bütünüyle ortadan kaldırılmasında genellikle yeterli olamamışlardır. Bu noktada STK'ler ön plana çıkmakta, özellikle bu alanda çalışan STK'ler rağbet görmektedir. STK'lerin sayıları artmakta, kısmen kitle iletişim araçları vasıtasıyla kanalize ettikleri mali fonlar giderek önem kazanmaktadır. Uluslararası mali kuruluşlar, yoksulluğun azaltılmasında bunların önemli bir işlev gördüğünü düşünüyorlar (Ergüden, 2001: 24).

Bu ekonomik politikaların sonuçları halkın zihniyeti ve örgütlenmesi üzerinde de hissedilmektedir. İğreti bir yaşantıyı iğreti çözümlerle sürdürebilmenin yegane aracı olan kayıt dışı ekonomi vasıtasıyla yaşamı sürdürmeye yönelik alışkanlıklar üstlenme zorunluluğunun sonucu, bireyci zihniyetler ortaya çıkar. Öte yandan, istihdam imkanlarının azalması da emekçi örgütlerini güçsüzleştirmektedir. Sonuç, çoğu zaman sistematik, biçimde sindirilen ya da marjinalleştirilen halk hareketlerinin zayıflamasıdır. Bu koşullarda STK'ler, ister haklı bir nedenle ister haksız olsun, halk hareketlerinin ya da örgütlerinin politik alanını işgal eden, kolayca manipüle edilebilir ikame örgütler olarak görülmektedir (Ergüden, 2001: 24).

Siyasete, ekonomiye ve genel olarak topluma dair bir soru ortaya konulduğunda, STK'ler hükümetten, medyadan ve akademi dünyasından birçok aktör tarafından pek çok konuda tek çözüm kaynakları olarak sunuluyorlar. Birleşmiş Milletlerde (BM), Avrupa Birliğinde (AB), yoksulluğa karşı savaşta, demokrasinin teşviki ve insan haklarının savunulmasında, çevrenin korunmasında, vs. genelde STK'lerin çözüm üretmesi beklenir hale geldi (Can, 2007). Neo-Tocquevilleci akım sivil toplum kuruluşlarını yoksulluk, şiddet ve çevre gibi pek çok konuda en önemli aktör olarak tanımlar. Bu görüşe göre sivil toplum kuruluşları tarafından üretilen çözüm ve programlar, etkisiz ve uygulanması zor olan refah devleti programlarına göre çok daha etkilidir ve daha da önemlisi bireylerde yurttaşlık bilincini canlandırmak içinde çok gereklidir. (Can, 2007: 95).

Ali Seyyar'a göre Türkiye, yapısal veya zihinsel kavrayış sorunlarından dolayı yoksullara yönelik sosyal politikalarını henüz geliştiremediği için, sorunların çözümlerinde STK'lerin aktif katılımlarına ihtiyaç duyar. STK'ler, sosyal sorunları duyarlı bir biçimde daha yakından takip etmeleri ve çözüme dönük karar aşamalarında daha hızlı hareket ettiklerinden dolayı, çoğu kamu kurumlarından daha etkin hizmet sunabilmektedirler. Türkiye'de STK'ler, kamu kuruluşlarının eksik bıraktığı ya da ulaşamadıkları yerlerde tamamlayıcı bir fonksiyon oluşturmakta, toplumda var olan dayanışma duygusunu devamlı kılmakta katılımcı demokrasiye katkıda bulunmaktadır (Seyyar, 2005).

Gelişmiş ülkeler (GÜ) ve az gelişmiş ülkeler (AGÜ) ayrımı yapmadan genel olarak bakıldığında, STK'lerin 20. yüzyıla kadar "*gönüllü organizasyonlar*" adı altında toplumun yoksul kesimlerine yönelik küçük toplum projeleri yürüttükleri görülmektedir. Bu anlamda AGÜ'lerde faaliyet gösteren ilk STK'ler, bu ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmalarıyla birlikte ortaya çıkmıştır. Hindistan'da Gandhi Hareketinin, halkların

eşitliği ve toprak reformu amacına yönelik yaptığı mücadeleler ve yine aynı ülkede “*People’s Courts*” adındaki gönüllü bir organizasyonun toplumun yoksul kesimlerinin haklarını elde etmesine yönelik çabaları örnek olarak verilebilir. Gelişmiş ülkelerde STK’lerin gündeme gelmesi özellikle İkinci Dünya Savaşı’nın bitimiyle başlayan döneme rastlamaktadır. Söz konusu dönemde STK’ler tarafından yürütülen ilk çalışmalar ise, Avrupa’nın yeniden inşası politikalarına paralel olarak ve giderek AGÜ’lere doğru yönelen beslenme, sağlık, barınma gibi toplumun yoksul kesimlerinin en temel ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik küçük çaplı insani yardım projeleri şeklinde yürütülen sınırlı bir takım çalışmalardır (Uğurlu, 2006).

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde STK’lerin kalkınmasına yönelik dış yardıma dayalı projelerin yürütülmesinin başlıca nedenlerinden biri, kapitalist Batı ile sosyalist Doğu’nun karşı karşıya gelişi olarak gösterilmektedir. Nitekim Batı’nın Üçüncü Dünya Ülkelerine dair politikalarının önemli bir kısmı, komünizmi önlemek ve Üçüncü Dünya ülkelerini politik olarak kendine bağlamak perspektifinden yorumlanmaktadır. Zira gelişmiş ülke STK’leri barışçı yolları öne çıkarmakla birlikte, komünizmi, önleyici politikalarla bertaraf edilmesi gereken bir şey olarak algıladıklarından bu perspektifi paylaşmışlardır (Uğurlu, 2006).

Neo-liberal yaklaşımlar ve bu yaklaşımlar doğrultusunda gerçekleştirilen yeni devlet anlayışının hakim olmaya başladığı tarihsel süreç içerisinde STK’lerin yeri ve işlevlerindeki dönüşüme ilişkin değerlendirmeler “*Üçüncü Sektör*” kavramına dayandırılmaktadır. Çünkü “*Üçüncü Sektör*” kavramı, söz konusu konjonktürde STK’lerin işlevlerindeki bu dönüşümün nedenlerini anlamak için anahtar kavramdır. Bu durumun iki temel gerekçesi vardır. Bunlardan ilki, kalkınma yaklaşımlarına temel teşkil eden sosyal devlet anlayışının yerini neo-liberal yaklaşımların “*minimal*” devlet anlayışına terk etmesi sonucu kamusal alanda ortaya çıkan boşluğun üçüncü sektör aracılığı ile doldurulacağı iddiasına dayanmaktadır. İkincisi ise neo-liberal yaklaşımların geliştirdikleri ve üçüncü sektörün de katılımını gerektiren yeni yönetim anlayışının gerekçeleriyle ilgilidir (Uğurlu, 2006).

Üçüncü sektörü, günümüz ekonomilerinin en önemli unsuru olarak gören değerlendirmelere göre; neo-liberal yaklaşımların çizdiği devlet anlayışı doğrultusunda kamusal alanda üçüncü sektör, birinci (kamu) ve ikinci (özel) sektöre göre daha önemli rol oynamaktadır. Buna gerekçe olarak birinci sektörün siyasal iktidar amaçlı, ikinci sektörün kar amaçlı olduğu, buna karşılık üçüncü sektörün ise kamusal alana gönüllü katılım amaçlı olması gösterilmektedir. Çünkü üçüncü sektör, kamu ve özel sektörler

arasında uyum sağlanmasına çalışır, toplumda ortak çıkarları olan insanları bir araya getirip kamusal alanda, dolayısıyla kamu sektörü üzerinde daha etkili olmak üzere örgütleyerek bilinçli ve duyarlı bir kamuoyunun yaratılmasına katkıda bulunurlar. Bu açıdan bakıldığında neo-liberal süreçte bireyin refah düzeyinin belirlenmesinde sivil toplum kuruluşlarının aktif rol oynadığı görülmektedir. Birey, sosyal refah devletinin çöküşüyle birlikte refah seviyesini, piyasadaki konumu ve gücüyle belirlemekte, bunun yetersiz kaldığı yerlerde aile ve cemaat yapısı içinde eksiklerini tamamlama yoluna gitmekte veya sivil toplum kuruluşlarından yardım almaktadır (Uğurlu, 2006: 49).

Tüm bu açıklamalara rağmen STK'lerin yürüttükleri çalışmalarla ilgili pek çok soru işareti vardır. Bunlardan bir tanesi de STK'lerin sosyal sorunların çözümünde etkin bir rol alıp alamayacağı ve kamu kuruluşlarının eksik bıraktığı ve ulaşamadığı yerlerde tamamlayıcı birer fonksiyon yüklenip yüklenemeyeceğidir. Bir diğer önemli soru ise STK'lerin yoksulluk gibi büyük bir sosyal sorunla mücadelede bütçelerinin yeterli olup olmayacağıdır. Bütçe ile bağlantılı olarak da maddi kaynaklarının neler olduğuna da değinmek gerekli görülmektedir. Buna benzer pek çok soru, yoksulluk sorununa STK'lerin yaklaşımını ve bu sosyal soruna ilişkin çözüm yollarını ve yoksullukla mücadele yöntemlerini açıklamayı hedeflemektedir.

Sivil toplum kuruluşları aracılığıyla sorunlar yerelleşmekte ve sorunların mikro boyutta çözüm yollarına gidilmektedir. Mikro düzeyde sorunların çözülebileceği yanılgısıyla makro düzeyde sorunların asıl nedenleri göz ardı edilmektedir. Bu nedenle de yoksullukla mücadele ettiğini söyleyen sivil toplum kuruluşları yoksulluğun sonuçları ile ilgilenmekte ve yoksulluğun asıl nedeninin anlaşılmasını engellemektedirler. Bu yolla sorunların yerel boyutlarda kalmasını sağlarken diğer taraftan da toplumun apolitize edilmesine araç olmaktadır (sosyalhizmetuzmani, 2008).

Yoksullukla ilgili mücadele alanında çalışan mevcut STK'ler, yoksulluğun ortaya çıkışının asıl nedenleri ile değil, yoksulluğun çıktılarıyla uğraşmaktadırlar. Ancak STK'lerin çalışma yöntemleri bu sorunları çözmekte, aksine günü kurtarmaya yönelik politikalar üretmelerine neden olmaktadır. Asıl olması gereken sorunun kendisiyle uğraşmaktır. Bunun için de yoksulluğun meydana getirdiği sorunları yaşayan asıl kitleyi yani yoksulları dışlamadan bir örgütlenme şeklinin benimsenmesi gerekir. Bu örgütlenme şeklinde bireysel yoksullukların ve sorunların giderilmesi yerine toplumsal yoksulluk sorununun giderilmesi ile uğraşılmalıdır (sosyalhizmetuzmani, 2008).

STK'lere ilişkin tüm tanımlamalara rağmen Ayşe Buğra bir gerçeği şu şekilde ortaya koyar:

“STK’ler, devlete yükümlülüklerini hatırlatmaktan çok, bu yükümlülükleri üstlenmeye çalışıyorlar.kampanyalar düzenliyor, banka hesapları açıyor, paralar toplayıp dağıtıyor ve bu minval üzere yüzlerce proje üretiyorlar. Bu iyi niyetli çabalara harcanan enerjinin, bazı yoksullara bazı imkanlar sağlayabildiğini inkar edecek değilim. Ama yoksulluk sorununun çözümünü, fedakâr bireylere, ne kadar süreceği bu bireylerin enerji ve imkanlarına kalmış projelere bağlamak, tanım gereği, sorunu haklar ve yükümlülüklerin alanı dışına taşımak anlamına geliyor. Daha sürekli oldukları düşünülebilecek vakıf ve derneklerin aynı alandaki rolü de, gene devlet ve vatandaş ilişkisinin mantığı dışında ve hayırseverlik mantığı doğrultusunda tanımlanıyor. Bu arada zenginler vergi vermek yerine hayır işlemekten, devlet yetkilileri de projelerin sosyal politika önlemlerinin, bağışların sosyal harcamaların yerini almasından gayet memnun görünüyorlar”(Buğra, 2006).

III. BÖLÜM

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ TÜRKİYE'DEKİ GÖRÜNÜMÜ

III.1. TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ GELİŞİMİ

Sivil toplum, batı toplumlarının tarihi evrimlerinin bir ürünü olarak gösterilmek istenmektedir. Türk toplumu, farklı sosyal yapısından dolayı böyle bir süreci yaşamamış da olsa özellikle tarihi süreç içinde sosyal dayanışma ve yardımlaşma konusunda ileri bir noktada olmuştur. Türkiye'deki sivil örgütlenme, bir başka ifadeyle ikincil ilişkiler alanındaki “gönüllü birliktelikler” daha çok hayır kurumları, dernek ve vakıflar şeklindedir (Seyyar, 2005).

Türkiye'de sivil toplumun Batı'daki tarzda ve aynı dönemde gelişmemesinin nedenleri Türkiye'nin sosyal ve siyasal yapısının farklı olmasıyla ilgilidir. Türkiye'de sivil toplumun fazla gelişmemesinin nedeni olarak pek çok unsur gösterilebilir. Örneğin, İslam öncesi Türk anlayışında devlet kutsaldır. Yöneticilerin her şeyi bildiği ve kararlarının sorgulanamayacağı düşüncesi egemendi. Bu düşüncenin kaynağı ise Türklerdeki Kut anlayışına uzanmaktadır. Kut anlayışına göre hanedan üyelerine yönetme yetkisi tanrı tarafından verilmiştir. Dolayısıyla yöneticilere karşı çıkma, bir ölçüde de tanrıya karşı çıkma ile eş anlamlıdır (Er, 2006).

Osmanlı devletinde ise birey olma ve vatandaşlık bilinci tam oluşmadığından bu tür fikirler geç gelişti. Osmanlı devletinde bireyden ziyade toplum daha önemliydi. Ayrıca, vatandaş yerine de devlet öncelikli bir sıraya sahipti (Er, 2006). Osmanlı İmparatorluğu'na da devlet ile toplum arasında mutlak bir bölünme damgasını vururken, devlet sadece politikayı tekelleştirip başka tüm potansiyel güç kaynaklarını kontrol etmeye çalışmakla kalmıyor, ekonomiyi de düzenliyordu. Bu anlayış ise çoğulculuğun ifade edilmesine izin vermediğinden, sivil toplumun da oluşmasında engelleyici bir etki yapıyordu (Sanlı, 2003:13).

Türkiye'de, her şey milli çıkar kavramı etrafından şekillenmektedir. Batıda milli çıkar denildiğinde birey ve grup ortaya çıkarken, Türkiye'de milli çıkar denildiğinde devlet ve kolektiflik akla gelir. Ayrıca Türkiye'de halka ve birey özgürlüğüne sahip çıkan bir aydın grubunun gelişmemiş olması da sivil toplumun tam olarak bir tarihinin olmayış nedenlerindedir. Türkiye'de sivil toplum oluşumlarının çoğu da devlet desteğiyle ortaya çıkmıştır. Örneğin sendikalar, Serbest Cumhuriyet Fırkası, Türk Hava

Kurumu, Mehmetçik, Polis Dernekleri ve benzeri gibi bir çok dernek ve vakıflar devlet destekli veya kurumların yan kuruluşları olarak ortaya çıkmıştır (Er, 2006).

Sivil toplumun tarihsel alt yapısının Türk toplumunda gerçekleşmemesi; Türk aydınları ile iktidar güçlerinin söz konusu batı değerlerini doğrudan alıp Türk toplumuna aktarımı, beraberinde ilerici-gerici, doğulu-batılı, laik-İslam gibi kategorileşmelerin yaşanmasına neden olmuş ve sivil toplumun hiçbir zaman söylemsel bir düzlemden kurumsal bir yapıya inmesine olanak sağlamamıştır. İdris Küçükömer, hükümetten bağımsız örgütler olarak gördüğü STK'lerin Türkiye'de iki önemli özelliğe sahip olduğunu belirtir. Ona göre Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarının veya hükümetin de sivil organizasyonların en önemli özelliklerinden biri, dayandıkları temel felsefe ve pratiğin; devletten bağımsız olamayışıdır. Yani, sivil toplum politik toplumdaki bağımsız ilerleyemez ve iktidar ilişkileri içinde bulunur. Sivil toplum örgütleri denilebilecek oluşumların gerçek işlevi, iktidarın dışında kalan grup ve sınıfların istemlerini kamusal alana getirip tartışmak, politik toplumu bu yönde etkilemektir. Diğer bir ifade ile bir örgütlenmenin, gerçek bir sivil toplum örgütü olabilmesi için sivil toplum içindeki bir grup ya da sınıfın üzerinden kurumlaşması gerekir. İkinci bir özellik olarak Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarının toplumsal tercihleri temel talepleri politik düzeyde ifade edemeyişi ve bu yönde etkinlikte bulunmayışını gösteriyor. Bunun nedeni de Türkiye'deki bürokratik yapının zayıflığında yatar. Küçükömer, batılı anlamda bir sivil toplumun gerçekleştirilememesinde, Osmanlıdan beri gelen merkezi siyasal yönetim ile mevcut üretim ilişkilerinin çakışmasında; yani, bürokraside görür. Ona göre bu çakışma, toplumda her seviyede gerçekçi hesap yapma, hesap sorma, en önemlisi akılcı düşünme mekanizmalarına aykırıdır. Gelişen koşullarda bu; duyarsızlık, sorumsuzluk biçiminde karakterleşmiştir. Anti-demokratik süreçleri içerir, hatta yeni düşünce, yeni güç, yeni toplumun oluşmasına karşı çıkar (Duman, 2004).

Türkiye'de sivil toplum konusunda yaşanan bu karmaşanın arka planında yatan neden, daha çok Türkiye'nin Doğu tipi-merkeziyetçi bir devlet geleneğine sahip olması ve Batı'da Aydınlanma'dan beri sosyo-ekonomik, siyasal ve kültürel alanlarda ortaya çıkan gelişmeleri izlemeye atık davranmasıdır. Batı entelektüel alanında da aynı konuda tartışmalar devam etmektedir. Ancak, Batı'da Aristoteles'e kadar geri götürülebilecek olan sivil toplum anlayışı, bu konuda çalışan düşünürlerce, özellikle 17. ve 18. yüzyıldan itibaren geliştirilmiş, teorik temelleri ortaya konmuş ve burjuva sınıfının Batı Avrupa ülkelerindeki tarihi gelişme biçimleri çerçevesinde oluşturulmuş

bulduğundan, tartışmalar Türkiye'dekilerden oldukça farklı bir görünüm sergilemektedir. Bu bağlamda Türkiye'deki sivil toplum anlayışında eksik olan Batı'da çoktan oluşturulmuş bulunan teorik temeller ve taklit edilmesi mümkün olmayan bir ilişkiler bütünlüğüdür. Türkiye'de gerek teorik eksikliğin giderilmesi için bazı önemli çalışmalar yapılmış olması, gerekse Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren devam eden Batı tipi bir toplum modeli yaratma girişimleri sorunun çözümünde yeterli olmamıştır. Bununla birlikte 12 Eylül askeri darbesinden olumsuz yönde etkilenen hemen herkesin, hangi siyasal çevreden olursa olsun, sivil toplum taraftarı haline gelmesi ve sivil toplum kavramını olumlamakla beraber farklı biçimlerde anlamlandırması, durumu daha karmaşık hale getirmektedir. STK'ler, Türkiye'de 1983 seçimleriyle sona eren askeri yönetim döneminin mekanizmaları olarak değerlendirilmiştir. Böylece sivil toplum kavramına önemli bir anlam yüklenmiş ve günlük dilde “askeri yönetimden arınmış toplum biçimi”ni adlandırmada kullanılmaya başlanmıştır. Bunun sonucunda, sivil toplum kavramının dile getirdiği toplumsal siyasal gerçekliğinden daha çok, kendisi önemsenmiş ve “sivil toplumculuk” olarak niteleyebileceğimiz siyasal bir tutum ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı, Türkiye'de sivil toplum kavramının tarihsel kökenine bağlı olarak bir medenîlik anlayışıyla, Batı Avrupa'nın toplumsal tarihinde çok önemli bir aşamayla ya da tarih felsefesi alanında bir tartışmayla ilgisi kalmamıştır. Öyle ki, sivil toplum kavramı daha çok bir takım sembolleri ifade etmeye yaramakta ve özgün anlamından uzaklaşmaktadır (Ercan, 2002: 71).

Türkiye'de kökleri 1940'lara dayanmasına karşın, özellikle 1980'li yıllardan sonra büyük bir gelişim gösteren sivil toplum örgütleri sosyal yaşamda ve kamusal alanda etkili özne olmaya başlamışlardır. Bununla birlikte, sayıları giderek artan bu örgütlerin çeşitli çıkar grupları ve farklı siyasal çevreler tarafından özsel amaçlarının dışında kullanılmaları konuya ilişkin tartışmaların yaşanmasına yol açmaktadır. Sivil toplum konusunda yaşanan bu tartışmalar, bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de vardır. Ancak Türkiye'deki tartışmalar Batı'daki tartışmalardan görece farklıdır (Ercan, 2002). 1980 sonrası iktisadi ve siyasal politikaların sonucunda yükselmeye başlayan değerler, bu değerler üzerinden hem siyasal alanda, hem de sivil toplum alanında bir dinamizmin oluşmasına yol açtı. 1980 sonrasında genel olarak piyasa ekonomisi, özelleştirme, özgürlük, insan hakları, kültürel haklar, kadın hakları, çevre, siyasal katılım gibi değerler yükseldi ve bu değerler hem siyasal partilerde hem de sivil toplum örgütlerinde bir yankı buldu. Yükselen yeni değerler, kökleri 1980 öncesine uzanan

siyasal partilerin programında yer almayı başarırken, tamamen bu değerlere endekslenen siyasal partilerin ortaya çıkmasına neden oldu (Keyman, 2006).

1980 sonrası Türkiye'si, daha önceki dönemlerine nazaran çok ciddi değişim ve dönüşüm içerisine girmeye hazırlanan bir kavşak noktasında bulunmaktaydı. 1980 askeri ihtilalinin hemen arkasından hazırlanan 1982 Anayasası toplum ve devlet ilişkileri bağlamında devleti ön plana çıkarıcı ve bireysel hak ve özgürlükleri kısıtlayıcı bir içeriğe sahip olmasına rağmen toplumda ve siyasal yapıda devlet ve toplum ilişkilerinin daha demokratik bir çerçevede düzenlenmesi konusunda liberal bir takım argümanlar ileri sürülmeye başlanmıştı. 1980 sonrası siyasal örgütlenmede ve Türk ekonomisinin gidişatında birbirinden farklı anlayışlar gündeme gelmiştir. O dönemde iktidarda olan Turgut Özal'ın Anavatan Partisi bu çerçevede dışa açılımcı ve ihracata dayalı bir ekonomik büyüme stratejisi ve devletin ekonomiden elini çekmesi gerektiği doğrultusunda bir ekonomi politikası gütmüştür. Toplum-devlet ilişkisinin daha çoğulcu ve demokratik bir içeriğe kavuşturulması istenciyle bir politika amaçlansa da, uygulamada hakim siyasal ve iktisadi pratikler egemen olmuş ve toplumsal kesimler her zamankinden daha fazla yoksulluk içerisinde kalmışlardır. Bu dönemde sermaye birikim tarzının değişmesi yanında, devletin yeniden yapılanması gündeme geldi. 1980 öncesinde krize giren ithal ikameci büyüme stratejisi modeli terk edilerek, ihracata dayalı büyüme modeli benimsendi. Devletin faaliyet alanının sınırlandırılması ve bürokratik yapının demokratik bir yapıya kavuşturulması noktasında ortaya çıkan liberal arayışlar, kendisini İngiltere ve Amerika'da iktidarda olan Thatcher ve Reagan'ın neo-liberal ve çağdaş muhafazakârlık çerçevesinde uygulamaya koydukları siyasetlerle eşanlı bir şekilde ortaya koymak istiyordu. Dünya pazarıyla bütünleşerek, ödemeler dengesinin düzenlenmesi amacıyla IMF istikrar politikaları güdümünde Türkiye ekonomisi, serbest faiz ve döviz kuru politikalarıyla ve düşük ücretlerle ihracat yapabilir hale getirildi. Özal, 1960'ların ithal ikameci kalkınma politikasını terk ederek IMF istikrar politikaları güdümünde ve 24 Ocak ekonomi kararları çerçevesinde dışa açılımcı ve ihracata dayalı bir ekonomi politikasını yürürlüğe koymuştur. Dünya kapitalizminin krizine sömürü oranlarını artırarak cevap veren Türkiye, arz merkezli ve monetarist (parasalcı) politikalara sahip Reagan ve Thatcher ekonomilerinin yolunu izledi. Bu politika, ekonomik karar alımında tümüyle serbest piyasa koşullarda oluşacak fiyatların egemen olması, iç ve dışta serbesti, devalüasyon, faizlerin yükseltilmesi, ekonomiye en az devlet müdahalesi, kamu harcamalarının azaltılması, özelleştirme ve para arzının kontrol edilmesi gibi özelliklere dayanıyordu (Çaylak, 2006).

12 Eylül Darbesini izleyen, Turgut Özal'ın iktidarda olduğu dönem, siyasi ve ideolojik baskılar yoluyla solun etkisinin azaldığı, işçi örgütlenmesinin engellendiği ve bölüşüm dinamiklerinin tamamen çalışan kesim aleyhine döndüğü bir dönemdi. Sanayide reel ücretler, 1978-79'la 1988 arasında tüketici fiyatlarına göre %32 oranında gerilemişti. 1988 sonrasında, yasaklı siyasetçilerin siyasete dönmesiyle birlikte ortamın daha demokratik bir nitelik kazanması, büyük bir grev dalgasına ve ücret artışlarına yol açtı. Ama 1993 sonrasında yaygınlaşan yeni istihdam kalıpları ve giderek önem kazanan taşeronlaşma, bu gelişmelerin önünü kesmekte epey etkili oldu. Kayıt dışı istihdam sadece artmıyor, formel sektörle taşeronlaşma kanalıyla yeni tür bir ilişki içine girerek hem işçi örgütlenmesini hem ücret artışlarını sınırlayacak bir işlev görüyordu. Artık “çalışan yoksul” olgusu sadece hizmet sektörünün belirli kesimlerine ve mikro işletmelere özgü bir olgu olmaktan çıkmış, göz ardı edilemeyecek boyutlara ulaşarak çalışanların çoğunluğu için tipik durum haline gelmişti (Buğra, 2008). Yani esneklik anlayışı ve bunun getirdiği, düşük ücret, düzensiz çalışma saatleri ve daha fazla işsizlik gibi olumsuz gelişmeler Türkiye'yi de etkisi altına aldı. Yeni politikaların bir sonucu olarak “çalışan yoksul” kavramı özellikle kentlerde kırdan kente göçün de yaygınlaşmasıyla büyük bir artış gösterdi (Çaylak, 2006).

III.2. TÜRKİYE'DEKİ STK'LARIN YAPILANMALARI

1980'lerin dünyadaki birçok ülke için olduğu gibi, Türkiye için de bir dönüm noktası olarak kabul edildiğini belirtmiştik. Türkiye, ekonomik ve siyasal açıdan derin etkileri olan global ekonominin yayılışının yanı sıra, 1980 askeri darbesinin beraberinde getirdiği birçok hukuksal ve sosyal değişimin de etkisiyle karmaşık bir süreç yaşamaya başladı. 1980'lerin sonlarına doğru anayasanın getirdiği ciddi sınırlara rağmen örgütsel toplumsal hayatta fark edilir bir canlanma ortaya çıktı. Kürt hareketi, İslamcı hareketler ve feministler aynı dönemde daha çok seslerini duyurmaya başladılar. Sosyal alandaki bu hareketlenme pek çok sosyal bilimcinin sivil toplumu Türkiye'deki demokratikleşmenin önemli göstergelerinden biri olarak yorumlamasına da kaynaklık etti. Baskıcı ve otoriter olarak nitelendirilen devlete karşı toplumun güçlenme süreci başlatıldı (Can, 2007: 95-96).

1980 sonrasında özerk hareketlerin resmi devlet söyleminin dışında geliştiği ve siyasal söylemi etkilediği görüldü. Bu açıdan bakıldığında 1982 Anayasası'nın sınırlayıcı hükümlerine rağmen, bu tartışmalar sivil örgütlerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu dönemden itibaren sivil toplum örgütlerinde bir artış oldu. Yapılan bir

araştırmaya göre 12 Eylül 1980’de mevcut dernek sayısı 38. 354’dü. 12 Eylül’den sonra bunlardan 20.532’sinin tüzel kişiliği çeşitli nedenlerle sona erdi. 1996 Şubat’ında ise Türkiye’deki 63.355 sivil toplum örgütünden 60. 724’ü dernek, 2421’i vakıf ve 210’u da sendika olarak görülmektedir. 1997 Haziran’ında mevcut dernek sayısı 69. 385 olmuştur. Bu da 1,5 yıllık sürede yaklaşık yüzde 12,6 oranında bir artışın olduğu anlamına gelmektedir (Sanlı, 2003: 14).

İnsan Hakları Derneği (İHD) ve Mazlum-der gibi sivil toplum kuruluşları demokratikleşme yönünde açılımlar yaparak farklı seslerin dile getirilmesi için platformlar oluşturmuşlardır ve bu yöndeki gelişmeler hala da devam etmektedir. Fakat özellikle 1990’lardan itibaren devlete muhalefet etme ve hak arama alanı olarak sivil toplumun giderek zayıfladığı, onun yerine devlete destek olan gönüllü kuruluşların ön plana çıktığı görülür. Sivil topluma dair neredeyse var olan bütün analizler ve ampirik çalışmalar, sivil toplum demokratikleşme perspektifinden değerlendirirken, sivil toplum alanının giderek devletin fonksiyonlarını yüklenişini ve artan projecilik kapasitesiyle sosyal alanı biçimleyen önemli bir konuma geldiği görünüyor (Can, 2007: 97).

Türkiye’de ekonomik büyümedeki istikrarsızlık, hızlı nüfus artışı, ve kırdan kente olan göçün yol açtığı işsizlik sorunu, yüksek enflasyon oranı ve yaşanan ekonomik krizler, gelir dağılımındaki eşitsizliği ve dolayısıyla yoksulluğu arttıran nedenlerdir (Şengül, 2003: 72). Bunun yanı sıra yerel düzlemde hızlı ve plansız kent gelişmesi, örneğin İstanbul’a her gün yaklaşık 1000 kişinin göç etmesi karşısında, devlet mercileri yetersiz kaldılar. Dolayısıyla, yeni toplumsal sorumluluklar üstlenme eğilimi, yeni bir siyasi bilinçten, yeni bir ekonomi ideolojisinden, değişen siyasi ve ekonomik yapılanmadan ve tek başına devlet tarafından çözülmeyecek kapsamlı bir krizden kaynaklanıyor (Wedel, 1997: 144).

Ekonomi politikalarındaki liberalleşmeye paralel olarak bireyin girişimini, katkısını, etkinliğini ve verimliliğini vurgulayan liberal düşünce öğeleri de bu dönemde yaygınlaştı. Bu bağlamda, seksenli yıllarda izlenen ekonomi politikaları devletin ekonomik ve sosyal faaliyetlerini sınırladı. Toplumun toplam ekonomik kapasitesini güçlendirmek amacıyla yapılan devletin küçültülmesi tartışmaları da kamuoyunda yankı buldu (Sanlı, 2003: 14).

Başlangıçta, ordu ve ekonomistler, sadece Türkiye moderniteye geçişini tamamlayıncaya ve dinin işlevsel seçenekleri kök salıncaya kadar İslam pratiğini geçici bir evre olarak kabul etmekteydiler. Devletin depolitizasyon ve cemaatleştirme politikaları yanında, toplumsal hareketlilik ve değişimin getirdiği “kentleşmemiş

kentliler” in sayısında bir artış oldu. Bu artışla birlikte “ülke genelinde dini yaşantının daha görünür ve yaygın bir hal almasına koşut olarak, 80’li yıllar her türlü İslamî çevre, grup, ekol, cemaat vb. faaliyetlerini daha açık yaygın ve etkili bir şekilde yürüttüğü bir dönem oldu. Dinselleşme-İslamlaşma olarak nitelenen bu dönemde, “tarikatlar, gelişen ve kabul gören bir ortam buldular. Siyasal meşruluk kazanan her türlü dini örgütlenme ve yaygın 1980’ler ve 1990’lar Türkiye’sinin temel kültürel ve siyasal söylemine egemen oldu. Devlet desteğinde gelişen çeşitli tarikatların siyasal partilerle organik bağlarının artması, üst düzey bürokrasi kadrolarının elde edilmesi, İslamî vakıf ve işletmelerin yeni dayanışma örüntüleri altında devletin kamusal alandaki boşluğunu, MÜSİAD gibi örgütlenmelerle doldurmaya başlamaları 1980 ve 1990’lara damgasını vuran değişimlerdir (Tosun, 2001: 318).

Türkiye’de dini bir temelden hareketle yapılanmış olan STK’lere bakıldığında Deniz Feneri Derneği büyük ölçüde göze çarpmaktadır. 1996 yılı Ramazan ayında “Şehir ve Ramazan” ismiyle yoksul insanların durumuna dikkat çekmek ve dayanışmayı sağlamak fikriyle bir televizyon programı olarak yayına başlayan Deniz Feneri, ilk faaliyetlerine sponsorluğunu marketlerin yaptığı bir yardım çalışmasıyla başlamıştır. Bir televizyon programıyla başlayan bu oluşum, 02.07.1998 yılında örgütlü hale getirilmiş ve tüzel kişiliği olan bir sivil kuruluş olarak ortaya çıkmıştır. Programın ve derneğin amacı, tüzükte şu şekilde belirtilmiştir: “Âfet, savaş ve olağan zamanlarda ihtiyaç sahiplerine gıda, giyim, sağlık, eğitim, yakacak, kira, barınma, evlenme, yuva kurma, iş kurma, konut gibi bütün hususlarda aynî, nakdi ve her türlü maddi ve manevi yardımda bulunmaktadır”. Yoksullukla mücadele düşüncesi, her ne kadar bir TV programı olarak başlamış ise de bu düşünce, artan ihtiyaçlar doğrultusunda bir STK’ye dönüştürülmek suretiyle kalıcı hale getirilmiştir (Seyyar, 2005).

Türkiye’de sivil toplum denilen alanın örgütsel, ahlaki ve siyasi bir değer olarak yapısı incelendiği zaman, Avrupa’da tarihsel olarak gelişen sivil toplum tartışmasının üç dalgasının da, bu dalgalar içinde oluşan farklı sivil toplum tanımlarının ve yaklaşımlarının da, sivil toplum alanı içinde yer aldığı görülür. Bu anlamda da, Türkiye’de sivil toplumun, bir taraftan hem bireysel hak ve özgürlüklerin yaşama geçirilmesi, hem demokrasiye geçiş, hem de katılımcı demokrasi taleplerini seslendiren örgütlerden oluştuğu söylenebilir. Bu da, Türkiye’de de sivil toplumun içerdiği karmaşık, çok-boyutlu ve sorunlar içeren yapıyı göstermektedir (Keyman, 2005).

Türkiye’de devlet-sivil toplum ilişkisinin sorunlu olduğu bir başka alan da, finansal ve yasal alandır. Devlete yakınlık ya da uzaklık STK’lerin finansal kapasite

artırımı sürecinde önemli bir rol oynar. Devletin STK'ler üzerinde oynadığı hem finansal hem de yasal denetim rolü, STK'ler arasındaki ilişkiyi bozma potansiyeline sahip bir roldür. Bu rol, STK'ler arasındaki ilişkiyi dayanışmadan rekabet ve çatışmaya döndürecek niteliktedir. (Keyman, 2006).

Sivil toplum sadece STK'lerle özdeş düşünüldüğü zaman çeşitli sorunlar ortaya çıkıyor. Sivil toplum örgütleri, giderek finansal kaynak arama peşinde olan, kapasite sorunları üzerinde odaklanan, ve örgütsel büyümeye giderek daha da önem veren profesyonel bir yapılanmaya girmektedir. STK'ler üstlendikleri demokratikleşme sürecine katkıda bulunma ve toplumsal sorunların kamusal tartışma alanını genişletme işlevlerini ikinci plana atmaya başlamışlardır. Ama en önemli sorun, sivil toplumun STK'ler temelinde örgütsel faaliyetleri nicel olarak artarken, bu artışın nitel olmasını sağlayacak sivil toplum-demokratikleşme ilişkisinin tam anlamda kurulamaması sorunudur (Keyman, 2005).

Kendiliğinden ve iradi olarak örgütlenmiş toplulukları ifade eden sivil toplum ve sivil toplum kuruluşları, ülkemizde, her zaman kendiliğinden ve iradi olarak ortaya çıkmamışlardır. İlk örnekleri 1940'lı yıllarda görülen bu örgütler başlangıçta devlet tarafından teşekkül ettirilmiştir. Bu örgütler günümüzde de tam olarak devletten bağımsız olarak kurulamamakta ve faaliyet gösterememektedirler. Çünkü herhangi bir örgütün kurulma ve faaliyet göstermesi ülkemizde çeşitli yasa ve yönetmeliklerle denetim altında tutulmakta ve sınırlandırılmaktadır. Hatta bu örgütlerden bazıları hükümetler tarafından ya sürekli baskı altında tutularak devletin ideolojik aygıtları haline dönüştürülmekte ya da içlerindeki çoğulculuk motive edilerek kısa zamanda parçalanmalarına olanak sağlanmaktadır. Bu nedenle, ülkemizdeki sivil toplum örgütleri genellikle bürokratik gelenekler doğrultusunda hareket etmekte, toplumun taleplerini devlete iletmek yerine devletin taleplerini topluma dikte etmeye, devletin eylemlerini denetlemek yerine meşrulaştırmaya ve devleti toplumdaki korumaya çalışmaktadır (Ercan, 1996: 72).

Faaliyet alanlarına göre Türkiye'deki sivil toplum örgütlerinin ayrımına bakıldığında şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır: Gelir dağılımı ve yoksulluk alanında faaliyet gösteren STK yok denecek kadar azdır. Yardımlaşma geleneğine yabancı olmayan Türk toplumunda bu alandaki STK'lerin bu denli az oluşunun arkasında, cemaat yapısının kendi içindeki yardımlaşma faaliyetinin, belli coğrafi çevreler ve kapalı sosyal gruplar dışındaki gelir dağılımı ve yoksulluk sorununun fark edilmesine ve bu insanlara el uzatılmasına engel olması ve bu nedenle de ilişkili olarak, tüm toplumu

ilgilendiren ihtiyaçların bilincinde olmayan ve empati kuramayan toplumsal bilinçten yoksun sosyal yapının varolması gösterilebilir. Gelir dağılımı ve yoksulluk alanında faaliyet gösteren kısıtlı sayıdaki oluşumun da, belli siyasi yapılaşmaların içinden geldiğine dikkat çekilmektedir (Uğurlu, 2006).

III.3. TÜRKİYE’DE SİVİL ÖRGÜTLENME BİÇİMLERİ

Türkiye’de kamu örgütleri dışında kalan örgütler sivil örgütlerdir. Bu sivil örgütlerin bir kısmı iktisadi ve kâr amaçlıdır. Türkiye’de iktisadi amaçlar dışında ve kâr amaçlı olmayan mevcut yasalar çerçevesinde “zorunlu” ya da “ihtiyari” olarak oluşturulan örgütlenmeler birkaç grupta incelenebilir:

Yasalar gereğince demokratik rejimin işlemesi için gerekli olan fakat gönüllü bir biçimde kurulan siyasal partiler, yasa gereği kurulan; Barolar, Esnaf ve Sanatkârlar ve Ziraat Odaları, meslek kuruluşları, kooperatifler v.b. gibi temsilcisi oldukları kesimlerin ekonomik ve sosyal hak ve çıkarlarını savunma amaçlı kuruluşlar. Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının bir kısmı da bu grupta yer almaktadır. Yasal olarak kurulması zorunlu olmayan, ancak, demokratik hukuk devletinde varlığı bir başka yapıyla ikame edilmesi imkânsız olan ve temsilci olduğu toplu kesimlerinin öncelikli hak ve çıkarlarını koruma amacı güden işçi ve işveren sendikaları gibi kuruluşlar, kurulması zorunlu olmamakla birlikte yine yasal çerçevesinde oluşturulan ve genellikle demokrasi, insan hakları, dini ihtiyaçlar, azınlık hakları, kadın sorunları, eğitim, sağlık, barış çevre ve ekonomik haklar ve öncelikler çerçevesinde etkinlik gösteren dernek, vakıf veya benzeri gönüllü kuruluşlar (Yıldırım, 2004: 42).

Sivil toplumun gönüllülük üzerinden yapıyor olması, devletle nasıl iç içe geçtiğini gösterir. Devletlerine yardım edebilmek için gönüllü kuruluşlarda çalışan gönüllüler, refah döneminin ardından ortaya çıkan yeni bir sorun çözücü özelliğinin unsurlarını oluşturuyorlar. Gönüllüler neo-liberal dönemde, bir zamanlar devlet kurumlarınca çözülmeye çalışılan kronik sorunlarla uğraşmaktalar. Bu noktada sorunların çözümünde devletine yardımcı olmak isteyen gönüllü özerk bir faaliyet alanına değil, devletle girift ilişkiler içinde olan karmaşık bir yönetimsel ilişkiler ağına girmiş oluyor. Kamusal ve özel alanın yanına eklenen “sivil” alan, gönüllülük üçlemenin üçüncü ayağını oluşturarak işbirliği ağlarını ve böylelikle de devletten sonra sağlanacak sosyal hizmetleri desteklemek için ortaya çıkmaktadır. Gönüllüler neo-liberal bağlamda açıkça stratejik kaynaklar olarak sunuluyorlar. Bu bağlamda, gönüllüler devletten bağımsız bir alanın aktörleri olmaktan öte, derin bağlarla devlete

bağlı olan verimli bir sorun çözme alanının aktörleri olarak görülmektedirler (Can, 2007: 94).

Ancak, günümüzde sayıları oldukça fazla olan sivil toplum örgütlerinin çeşitli çıkar grupları tarafından özsel amaçlarının dışında kullanılmaları konuya ilişkin ciddi tartışmaların yaşanmasına yol açmaktadır. Bununla birlikte, aydın kesimin sivil toplumun varlığı, sivil toplum örgütlerinin işlevlerinin neler olması gerektiği, sivil bir toplumun hangi özelliklere sahip olduğu ve bu özelliklerin üzerinde inşa edilebileceği koşulların Türkiye’de ne derecede var olduğu gibi konular üzerinde herhangi bir uzlaşma sağlayamamış olması, tartışmaların boyutlarını bir kat daha artırmaktadır. Öyle ki, neredeyse her kesim kendi politik iklimine özgü bir sivil toplum anlayışı ileri sürmekte ve bunun, en gerçekçi yaklaşım olduğunu savunmaktadır (Ercan, 2002).

III.4. TÜRKİYE’DE YOKSULLUKLA MÜCADELE EDEN STK’LARIN ÖZELLİKLERİ

Türkiye’de 1980 sonrasında, toplumu yeni bir konjonktürle karşı karşıya bırakan siyasal sistemin, bireylerin istemlerini karşılayamaması sonucu aktif bir siyasal katılım biçimi olan sivil toplum kuruluşları öne çıkmıştır. Siyasal katılımın biçimlerinden biri olarak kabul edilen sivil toplum kuruluşları, Batıdan başlayarak temsili demokrasilerde yönetim krizinin baş göstermesi ve halkın yönetime doğrudan katılma isteminin artmasıyla toplumsal yaşamda önemli bir güç konumuna gelmişlerdir (Aslan-Kaya, 2004: 213) .

Sivil Toplum Kuruluşları, bütün dünyada oldu gibi Türkiye’de de giderek işlevsel hale gelmekte ve aynı doğrultuda da önem kazanmaktadır. STK’ler, kamu kuruluşlarının eksik bıraktığı ve ulaşamadığı yerlerde tamamlayıcı bir fonksiyon icra etmekte, toplumda varolan dayanışma duygusunu ayakta tutan bir mekanizma olmakta ve tüm bunların yanında demokrasinin sürdürülebilirliği bakımından da önemli işlevi olduğu görülmektedir (Bilgili-Altan, 2003: 65).

Bir olgu olarak yoksulluk, bütün dünyada varlığını ve etkisini giderek artırmaktadır. Buna paralel olarak konu bütün ulusların, uluslararası kuruluşların gündemine gelmekte ve çözüme yönelik çalışmalar da artış göstermektedir. Diğer bir deyişle hem konu hem de mücadele küresel hale gelmiştir (Bilgili-Altan, 2003: 65).

Yoksulluğun Türkiye’deki görünümü, son yıllarda yaşanan ekonomik krizlerinde etkisiyle ülke nüfusunun çok büyük bir kısmını doğrudan etkiler bir hal almıştır. Yaşanan krizlerin boyutu, gelir dağılımındaki dengesizliği de gittikçe

pekiştirmektedir. Dış ve iç borç yüzünden mevcut güvenlik sistemi ile kamusal sosyal yardım mekanizmaları yoksul kesimleri korumakta da yetersiz kalmaktadır. Yoksulluk, aile içi parçalanma, aile bireyleri için ise sosyal ve psikolojik problemlerle karşılaşma riskini arttıran bir olgu haline gelmiştir. Sosyal devletin, ekonomik imkânsızlıklarından ötürü, aile politikalarını geliştirememesi ve mevcut sosyal güvenlik mekanizmaları ile yoksulluk sorununun karşısında güçsüz kalması sonucunda alternatif kaynakların ve yöntemlerin geliştirilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Bu durum, sorumluluğun toplumun çekirdek kurumu konumundaki aile kurumundan alınıp, ikincil ilişkiler vasıtasıyla kurulan ve gönüllülük esasına dayanan sivil toplum kuruluşlarına aktarılması gereğini ortaya çıkarmıştır. DTP'nin 2001 yılında hazırladığı rapora göre, Türkiye'de toplam yoksul sayısı 14.5 milyon civarında olup 12 milyon kişi de mutlak anlamda yoksul sayılmaktadır. Çalıştığı halde yoksul konumunda bulunanların oranı ise nüfusun hemen hemen yarısıdır (Seyyar, 2005).

Türkiye'de gönüllülüğün yaygın ve çarpıcı bir şekilde benimsendiği görülür. Derneklere çalışan gönüllüler sayısız güçlendirme projelerinin aktörleri oluyorlar. Gönüllülük ülkelerin gelişimi açısından merkezi bir öneme sahip bir unsur olarak sunuluyor. Örneğin Birleşmiş Milletler 2001 yılını uluslararası gönüllü yılı ilan etti ve de açıkça gönüllüleri kamu politikaları için stratejik kaynaklar olarak sundu. Gönüllüler sadece kendi fedakarlıkları için değil, uluslarına olan görevlerini yerine getiriyor oldukları için de benimseniyorlar. Büyük hükümetler döneminin sona erdiği düşüncesinin ne kadar yaygın olduğu göz önüne alınırsa, eğitim, güvenlik, refah ve altyapı gibi hizmetlerin temelde devlet tarafından sunulması gerektiğine dair görüş yerine, insanların bu hizmetlerin sağlanışında sorumluluğu alabilecek olduklarına, hatta almaları gerektiğine dair bir görüşü benimseyerek yurttaşların artık gönüllülerden olduğu görülür (Can, 2007: 94).

Gönüllülük söylemi, bunların yanında, ekonomik yapılanma, emeğin ve sermayenin küreselleşmesi gibi yapısal değişimlerin sonucunda ortaya çıkan yoksulluğu farklı söylemsel pratiklerle kişiselleştirerek siyasal bir mücadele alanı açılmasının önünü kesiyor ve bu şekilde yoksulluğu yönetmenin yeni pratik ve stratejileri oluşmuş oluyor. Burada kullanılan söylemin müdahaleleri aracılığıyla siyasal mücadelenin yerini kişisel gelişim tekniklerinin aldığı iddia edilir. Özdenetim gibi duygusal idare niteliklerinin başarı üzerinde etkili olduğunu ifade eden güçlendirme söylemi uyarınca, gönüllüler içinde yer aldıkları projeleri kullanarak yoksulları kendi bireysel eksikliklerinden kurtarmaya çalışıyorlar. Yoksullarla sosyal hizmet uzmanları

arasındaki eşitsiz ilişkinin tersine gönüllüler genellikle daha sıcak ve samimi ilişkiler kuruyorlar. Bu samimiyet de kamu yardımlarının sonucu olarak gelişmiş olan bağımlılık kültürünü hedef alıyor ve yoksulların özgüveninin sağlamayı amaçlıyor. Dolayısıyla sorunlar psikolojik eksikliklere göndermelerle yeniden artiküle ediliyor ve böylelikle de yapısal ve sistematik hiyerarşiler görünmez kılınıyor (Can, 2007: 94-95).

Temelde bir azgelişmişlik problemi olduğu dile getirilen yoksulluk, sadece geri kalmış ülkelerde değil, gelişmiş ülkelerde de varlığını sürdürmektedir. Kısa sürede azalacağı yönünde de ciddi bir işaret de bulunmamaktadır. Küresel bağlamda ifade edilen yoksulluk ise; gerçekte kaynakların kıt olmasının sonucu değil daha çok paylaşımındaki sorunlar ve işsizliğe, emek maliyetlerinin dünya ölçeğinde minimize edilmesine dayanan küresel aşırı arz sisteminin ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Yoksulluğun global bir tehdit haline gelmesi veya getirilmesi, çözümünde küresel bağlamda ele alınmasını zorunlu kılmaktadır (Bilgili-Altan, 2003: 63). Dolayısıyla Türkiye'deki sorunların da bu politikardan bağımsız olmadığı yoksullukla ilgili çözüm önerilerinin bu çerçevenin de göz önüne alınarak çözülmesi gerekmektedir.

Sanayi ve hizmet sektöründe son dönem politikaların etkisiyle devlet rolünün azalıp, özel sektör payının arttırmasıyla sivil örgütlenmenin ekonomik ve sosyal dinamikleri harekete geçmiştir. Bu ekonomik dönüşüm, yüksek gelirli bir profesyonel sınıfın yeni örgütlenmelere gitmelerini ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarının maddi ve sosyal açıdan desteklenmelerini sağlamıştır. Özellikle sivil örgütlenmenin ihtiyaç duyduğu para ve insan kaynağı, insanların gelirlerinin artması ile gönüllü kuruluşlara üye, yönetici ve finansman kaynağı temini sonucunu doğurmuştur (Yıldırım, 2004: 19).

Maddi yardımların yanında yoksulların psiko-sosyal, mesleki, teknik ve tıbbi ihtiyaçların karşılanması da hassas noktalardan birini oluşturmaktadır. Sadece maddi yardımların yapılması yeterli olmamakla birlikte yoksul bireylerin toplum hayatına kazandırılması da büyük önem taşımaktadır. Ancak bu uzun vadeli devlet politikalarıyla mümkün olabilecek bir durumdur.

Sosyal faaliyetler çerçevesinde yürütülen değişik sosyal yardım ve hizmet programlarının yoksulların hayat standardını belirgin bir şekilde iyileştirmesi ve üretime dönük potansiyellerini arttırması bir sosyal kuruluşta aranan bir özelliktir. Bunun dışında yoksullukla mücadeledeki sosyal politikaların bölgesel olmaktan ziyade yurt çapında dengeli bir şekilde düzenlenmesi beklenmektedir (Seyyar, 2005).

Yoksullukla mücadele eden kuruluşlarda aranan tüm bu özellikler Türkiye'deki derneklerin bu özelliklere sahip olup olmadığının araştırılmasına zemin hazırlar.

Türkiye’de aktif olarak faaliyet gösteren yoksullukla mücadele dernekleri bu nedenlerden dolayı mercek altında olup çalışmaları devlet denetiminden bağımsız değildir. Ancak tüm bunlara rağmen STK’lerin Türkiye’deki önemi yadsınamaz. Türkiye’de STK’ler kamu kuruluşlarının eksik bıraktığı ya da ulaşamadığı yerlerde tamamlayıcı bir fonksiyonu yerine getirmektedir.

III.5. DEVLETİN SOSYAL POLİTİKA ALANINDAKİ FAALİYETLERİ VE SOSYAL YARDIM PROFİLLERİ

Sosyal yardımlar çağdaş devletin, yoksul sınıfları koruyucu yöndeki sosyal sorumluluğunun bir gereği olarak uygulanmakta ve alanda genellikle yoksulluk programları olarak nitelendirilmektedir. Devlet sosyal çağdaş devlet anlayışı nedeniyle söz konusu yardım programlarını uygulamakla yükümlüdür. Ancak bu yoksulluk programlarını yerine getirmediği ya da getiremediği durumlarda bu tip ihtiyaçların giderilmesi için sistem kendi araçlarını yaratır ve böylelikle sosyal yardım özelleştirilir. Bu araçlar dünyada Non-Governmental Organization (NGO) olarak tanımlanırken Türkiye’de sivil toplum kuruluşu ya da örgütü olarak adlandırılır. NGO dilimize çevrildiğinde hükümet dışı örgütler anlamındadır. Türkiye’de devlet dışı bir örgütlenme kolay kabul edilebilir olmadığı için STK olarak tanımlanmaktadır (sosyalhizmetuzmani, 2008).

Devletin her vatandaşa düzenli bir gelir güvencesi sağlaması gerekir. Ancak bu sayede yoksulluk sorununa çözüm getirilebilir. Ancak devlet bu görevi artık STK'lere devretmiş durumdadır ve Türkiye’de de bu açıkça görülmektedir. Ayşe Buğra bu durumu şöyle açıklar:

“Kapitalist toplumda "insanlar, piyasada emeklerini satarlar ve bunun karşılığında hayatlarını kazanırlar" diye düşünürsek bunun mantıksal sonucu olarak emeğini piyasada satamayan birisi açlıktan ölür. Hiçbir toplum bunu kaldırmaz. İnsanlar çok farklı sebeplerden ötürü, bazen işi olmadığından, bazen kendi özel sorunlarından ötürü çalışamayabilirler ya da gelirleri bazı ihtiyaçlarını karşılamalarına yetmeyebilir. Böyle bir durumda, hiçbir toplum insanlara başınızın çaresine bakın diyemez; sosyal politika tam bu noktada devreye girer. Eğer insanların topluma diğer insanlarla eşit koşullarda katılması beklenen bireyler olduğunu düşünüyorsak, o zaman bu insanların geçiminin sağlanması toplumun sorumluluğudur. Bu sorumluluk farklı biçimlerde yerine getirilebilir.

Mesela bugün Türkiye'de gönüllülük, hayırseverlik çok vurgulanan bir şey” (Buğra akt., Erciyes, 2007).

Refah devletine ne olduğu, yoksulluk ve yoksulluk gibi sorunların refah devleti içerisinde neden çözülemediği sorulduğunda ise Buğra şöyle bir portre çiziyor:

“Refah devleti tam istihdam vurgusuyla ortaya çıktı. Tam istihdam denen tabii erkeklerin, aile reislerinin tam istihdamıydı. Kadınların çalışmayacağı, evde oturacağı varsayılıyordu. Sağlık hizmetlerine ulaşım, emeklilik, işsizlik sigortası, bunlar hep çalışanların hakları bağlamında ele alınıyordu. 1970’lerden sonra ortaya birtakım demografik, ekonomik ve teknolojik değişimler çıktı. Bu tam istihdam varsayımını zorlamaya başladı. Kadınların işgücüne katılımları arttı ve modelin dengesi bozuldu. Nüfus yaşlandı ve nesiller arası transferin dengesi bozuldu. Esnek üretim biçimleri ortaya çıktı ve sürekli, düzenli yarı zamanlı, süresiz işler kural haline gelmeye başladı. Bütün bunlar birtakım sosyal hakların çalışmasını güçleştirmeye başladı. Sosyal haklar kimin haklarıdır sorusunun ortaya çıkmasına çok elverişli bir zemin oluştu. Bu noktada tabii vatandaşlık geliri önem kazanmaya başladı” (Buğra akt., Erciyes, 2007).

Sosyal politika alanında devletin yapmış olduğu çalışmalar eşitsizliği ortadan kaldırma konusunda sürekli bir etki yaratamamıştır. Ancak eşitsizliğin ortadan kaldırılması için devlet tarafından sürekli yeni sosyal politika çalışmaları yapılmıştır. Bunlar Fakir-Fukara-Fonu, Yeşil Kart, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma ve İşsizlik Sigortası gibi uygulamalardır.

III.5.a. Fak-Fuk-Fon:

Sosyal Yardım ve Dayanışma Fonu (SYDF) kanunu meclisten geçip uygulamaya girdiğinde, haber bazı gazetelerde “Lâik Zekât: Fakir Fukara Fonu Yasası Yürürlüğe Girdi” şeklinde verildi. 1990’ların sonuna kadar SYDT Fonu “fak-fuk-fon” olarak bilindi, fakat çok ciddiye alınmadı. Fona aktarılan kamu kaynaklarının, diğer fonların durumundaki gibi, başka amaçlarla kullanılmış olduğu da görülüyordu. Nitekim, 18 Mayıs 1996 tarihli bir gazete haberinde, 1995’te SYDT fonunda toplanan 32. 5 trilyon TL’nin sadece 3.4 trilyonunun yoksullara gittiği belirtiliyordu. 1999 depremi ve onun hemen ardından gelen ekonomik krizlerle birlikte, SYDT Fonu ciddi işlev sahibi bir kurum olarak göze çarpmaya başladı (Buğra, 2008).

Halk arasında ‘‘Fakir Fukara Fonu’’ (Fak-Fuk-Fon) olarak bilinen Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Fonu, eğitimden sağlığa, yakacaktan sosyal desteğe kadar zor durumdaki vatandaşın ilacı olarak görülür. Bu fon periyodik yardımlar çerçevesinde başta Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine %50 oranında daha fazla olmak üzere çeşitli yardımlar yapıyor. 2004 yılından yana yapılan periyodik yardımların yanı sıra sosyal güvencesiz, yeşil kart almaya hak kazanamayan vatandaşların ödeme güçlüklerini aşan sağlık giderleri, zrllerin el ve ayak protezleri, sakat arabası, işitme cihazları gibi yardımcı araç gereç ihtiyaçları da karşılandı (tumgazeteler, 2005).

III.5.b. Yeşil Kart Uygulamaları

DYP- SHP koalisyon hkmetinin başa gelmesinden hemen sonra, 18 Haziran 1992’de kabul edilerek 3 Temmuz 1992 tarih ve 21273 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan ‘‘deme gücü olmayan vatandaşların tedavi giderlerinin Yeşil Kart verilerek devlet tarafından Karşılanması Hakkında Kanunun yürürlüğe girmesine yol açtığı görüldü (Buğra, 2008).

III.5.c. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu

Anayasada ifade edilen demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olması özelliği gereği, gelir dağılımındaki dengesizliklerin giderilmesine ve yoksul kesimlerin desteklenmesine yönelik sosyal politikalar, toplumsal dayanışmanın güçlendirilmesi açısından büyük önem arz etmektedir. Bu gerekçeden hareketle, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonunun kuruluşunu teşkil eden 3294 Sayılı Kanunun amacı; ‘‘Muhtaç durumda bulunan vatandaşlar ile her ne suretle olursa olsun Türkiye’ye kabul edilmiş veya gelmiş kişilere yardım etmek, sosyal adaleti pekiştirici tedbirler olarak gelir dağılımının adaletli bir şekilde dağıtılmasını sağlamak ve böylece, SYDF, eğitim, sağlık ve diğer sosyal yardımların etkin bir şekilde yürütülmesine katkı sağlayacak sosyal politikalar oluşturmayı, bunları uygulamaya geçirerek yoksullukla mücadele etmeyi ve toplumumuzda var olan yoksulluğun kuşaklar arası transferini engellemeyi hedeflemektedir’’.

‘‘Sosyal yardım, yerel ller içinde asgari seviyede dahi kendisini ve bakmakla yükümlü olduğu kişileri geçindirme olanağından kendi ellerinde olmayan nedenlerden dolayı yoksun kalmış kişilere, resmi kuruluşlar veya kanunların verdiği yetkiye dayanarak yarı resmi veya gönüllü kuruluşlarca muhtaçlık tespitine ve kontrolüne dayalı

olarak yapılan ve kişileri en kısa sürede kendi kendilerine yetecek hale getirmek amacını taşıyan, parasal ve nesnel sosyal gelirden oluşan bir sosyal güvenlik yöntemi ve bir sosyal hizmet alanıdır". Devletin rolü, piyasaların daha verimli ve adil bir şekilde rekabet etmesini sağlamak, adalet, savunma, güvenlik gibi hizmetleri yürütmekle sınırlı değildir. Sosyal Devlet olmanın gereği, aynı zamanda, beşeri sermayenin en değerli kaynağı olduğunun farkında olarak, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, konut edindirme ve sosyal hizmet alanlarının en verimli şekilde yürütülmesi için makro politikalar oluşturmak, onları hızlı ve etkili bir şekilde hayata geçirmek ve yoksullukla mücadele etmektir (sydgm, 2008).

Son dönemde özel sektörün rekabetçi yapısı ve kaydettiği ilerlemeler, sivil toplumun gelişimi ile eş zamanlı olarak yükselişe geçmiş, devlet bu zemini düzenleme ve kamu yararı doğrultusunda geliştirme gereği ile karşı karşıya kalmıştır.

Devlet, sosyal yardımların yoksullukla mücadeledeki rolünü öne çıkaran politikalar geliştirmeyi ortaya koymuştur. Makro politikadaki başarılar, yoksul kesimin hayat standartlarının iyileşmesi yönünde önemli katkılar sağlamıştır. Ekonomik ve sosyal yoksunluk içerisindeki vatandaşlar için acilen ve etkin programlar yürürlüğe konmuştur. Yoksulluk ve işsizliğin azaltılması birincil hedef olarak ele alınmış; kırsal ve kentsel alanda istihdama yönelik kalkınma projeleri hazırlanarak uygulamaya geçirilmiştir. Yine bu kapsamda, mutlak yoksulluk sınırının altındaki ailelerin belirlenmesi çalışmaları başlatılmış ve bu ailelere etkin sosyal yardım programları uygulanmıştır. Yoksulluğun tespitinde objektif yöntemler kullanılmaya başlanmış ve bu yöntemler kullanılarak belirlenen yoksul aile çocukları için eğitim ve sağlık yardımı programları hızlandırılmıştır.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları, 3294 sayılı kanunun amacına uygun çalışmalar yapmak ve ihtiyaç sahibi vatandaşlara nakdi ve ayni yardımda bulunmak üzere her il ve ilçede kurulmuştur. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğünün taşradaki faaliyetleri Türkiye çapında 931 il ve ilçede her ilde vali ve her ilçede kaymakam başkanlığında oluşturulmuş Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları aracılığıyla yürütülmektedir. Böylece bu Vakıflar, devlet ile yoksul vatandaşlar arasında sosyal yardımların doğrudan ve en kısa sürede vatandaşlara ulaştırılması açısından bir köprü görevi görmektedirler (sydgm, 2008).

III.5.d. İşsizlik Sigortası

“İşsizlik sigortası; bir işyerinde çalışırken, çalışma istek, yetenek, sağlık ve yeterliliğinde olmasına rağmen, kendi istek ve kusuru dışında işini kaybedenlere, uğradıkları gelir kayıplarını kısmen de olsa karşılayarak kendilerinin ve aile fertlerinin zor duruma düşmelerini önleyen, sigortacılık tekniği ile faaliyet gösteren, Devlet tarafından kurulan zorunlu bir sigorta koludur”.

İşsizlik sigortası, ekonomik büyümenin yanı sıra sosyal gelişmenin sağlanması ve gelirin toplumda adil ve dengeli bir biçimde paylaşılmasını amaçladığı için sosyal devlet olma ilkesinin bir gereğidir. Ülkeler, işsizliğin sonuçlarını giderici, geçici gelir kayıplarını tazmin edici politikalar uygulamak zorundadırlar. Bu politikaların temel araçlarından birisi de işsizlik sigortasıdır (alomaliye, 2008).

IV. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE TEKNİĞİ

IV.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Bu çalışmada yoksulluğun nasıl tanımlandığı, hangi mekanizmaların yoksulluğu arttırdığı, yoksullukla mücadele araçları ve yoksulluğu ortadan kaldırmanın mümkün olup olmadığı gibi noktalar üzerinde durulmuştur. Yoksullukla mücadele araçları olarak ele alınan STK'lerin bu anlamda ne kadar yararlı olabildikleri ve yoksullara yardım ederken hangi mantıktan yola çıktıkları ya da başka bir ifadeyle yoksulluğu nasıl algıladıkları temel konumuzu oluşturmuştur. Bu temel mantığı kavrayabilmek için de son dönemde ortaya çıkan yeni ekonomik ve siyasal politikaların etkilerine bakılmıştır.

Araştırmamızın konusu, 1980 sonrasında gittikçe yaygınlaşan neo-liberal ekonomik politikaların devletin küçültülmesine neden olması ve devletin sosyal politika alanında güç kaybetmesine neden olması ile ortaya çıkan sorunlara ilişkin yeni çözüm önerilerinin getirilmesi ile bağlantılıdır. Araştırmamızın temelini oluşturan “yoksulluk” sorunuyla, artık küçülen ve güç kaybetmiş olan devlet yerine, neo-liberal politikalar aracılığıyla güç kazanmış olan STK'lerin geçmesi konusu, esasında çıkış noktamızı oluşturur. Bu çerçevede STK'lerin yoksulluk sorununu nasıl algıladıkları ve yoksullukla mücadelede uyguladıkları politikalar temel konumuzu oluşturur.

IV.2. ARAŞTIRMANIN AMACI, PROBLEMİ VE SAVLARI

Yoksulluk, ekonomik olduğu kadar sosyal bir sorun olarak kabul edilmektedir. Bu kabulle birlikte bu sorunla başa çıkmanın yolları aranmakta ve devlet büyük ölçüde bu görevi üstlenmektedir. Ancak 1980'lere gelindiğinde devletin yanı sıra sivil bazı örgütlenmeler ve/veya daha bireysel yapılanmaların yoksullukla mücadele alanında boy göstermeye başlaması bu konuda bilindik uygulamaların yanı sıra yeni stratejileri de beraberinde getirdi. Bu çalışmanın amacı, İzmir'de bulunan Yoksullara Yardım Derneklerini model alarak STK'ların yoksullukla mücadelede yerine getirdikleri işlevleri, bu çerçevede elde ettikleri konumu ve bu mücadelede STK'ların ne derece önem taşıdıklarını tespit etmeye çalışmaktır. Bu amaca uygun olarak STK'ların yoksulluğu nasıl algılayıp tanımladıklarının ortaya konması, yoksulluğa yaklaşım biçimlerinin analiz edilmesi ve bir toplumsal sorun olan yoksullukla mücadelede

geliştirdikleri stratejilerin ve bunların etkinlik derecelerinin gözler önüne serilmesi öncelikli hedeflerdir.

Küreselleşme sürecinde kapitalizmin egemenliğinin tüm dünyaya yayılması, buna paralel olarak devletlerin sosyal politikalarını terk etmeleri ve devam etmekte olan yoksulluk sorunlarını ortadan kaldırmak için hiç bir yapısal değişiklik önerisine bulunmamaları ve yerine yeni çözüm yolları olduğu düşünülen STK'lerin geçmesi ile ortaya çıkan sorunlar çalışma konumuzu oluşturmaktadır. Bu çalışmanın amaçlarından biri, bu çerçevede global düzeyde yoksulluğu tanımlamak ve yoksullukla mücadelede son yirmi yılda en önemli aktörler olarak ortaya çıkan STK'leri ele alıp onların yoksullukla ilgili çalışmalarını analiz etmektir. Bu noktadan hareketle amaç, neo-liberal politikaların yaygınlaşmasıyla birlikte yoksulluk düzeyinde bir artış olduğunu göstermek ayrıca artan yoksulluğun ve yoksullara yardım çalışmalarının incelenmesi çerçevesinde çalışmayı yürütmektir. Tüm bu genel bilgilerden hareketle teoride küreselleşme bağlamında yoksulluk ve yoksullukla mücadelede STK'lerin yeri ve öneminden bahsedilerek ve özelde de İzmir'deki STK'lerin çalışmaları ve yoksullukla mücadele stratejileri ele alınarak objektif sonuçlar elde edilmeye çalışılacaktır. Araştırmaya bazı kabullere dayanılarak başlanmıştır. Bu ön kabuller şunlardır:

Temel Varsayımlar:

1. Neo-liberalizmin yoksulluğa ilişkin çözüm önerisi olarak sunduğu bireysel örgütlenmelerin (STK'ler) yoksulluğun kesin çözümleri olmadığı savunulmaktadır. Çünkü bu kuruluşların yürüttükleri çalışmalar yoksulluğu ortadan kaldırmaya yetmemekte, sadece geçici bir süre için yoksulluğu sürdürülebilir kılmaktadır.
2. STK'lar, yoksullukla mücadele araçları olarak değerlendirilemezler. STK'lar aslında yaşadığımız dönemde hakim olan neoliberal ekonomi ve siyasetin meşruiyetini sağlamlaştıran araçlar olarak düşünülebilir. Esasen devletin aslı görevlerinden biri sayılan yoksullukla mücadele, son yirmi yıldır yaşanan sosyo-ekonomik dönüşümlerin etkisiyle kurumsal bir mücadele ve makro planlama gerektiren bir sorun olmaktan çıkmış ve STK'lara transfer edilerek geçici çözüm bulunmaya çalışılan bireysel bir sorun haline almıştır.
3. STK'lerin yoksullukla ilgili çalışmalarında uzun süreli ve kesin çözümler değil, kısa süreli ve geçici çözümler ürettikleri varsayılır. STK'ler bağışlar ya da dışarıdan gelen belirli yardımlar sonucu faaliyetlerini sürdürdükleri için bu

yardımlar kesildiğinde yoksullukla mücadele alanından çekilmek durumunda kalabilir. Derneklerin yurt çapında herkese destek vermekten uzak, sadece ulaşabildikleri kişilere yardımda bulunabildikleri göz önüne alındığında, yoksullukla mücadele alanında kesin çözümler olmadıkları düşünülebilir.

4. Yoksullukla mücadele etmek amacıyla faaliyet gösteren STK'lerin, yoksulluğun ortaya çıkışının asıl nedenleri ile değil, yoksulluk sorununun görünümüleri ile uğraştıkları için yoksulluğun azaltılmasında etkili çözüm araçları olmadıkları varsayılır. Yardımlarının genellikle mevcut duruma yönelik olarak belli miktar ve ölçülerde yapılması, geleceğe dönük uzun vadeli olmaması da bunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir.
5. STK'lerin kuruluş amaçları, hizmet ettikleri kitleler ve kültürleri bakımından birbirinden farklılık göstermeleri bakımından steril olmadıkları, farklı ideolojileri yüzünden yoksullukla ilgili çalışmalarında objektif davranmadıkları düşünülebilir. Batıdan farklı olarak Türkiye'deki STK çalışmalarının bir mücadelenin değil, bir inancın ürünü olarak ortaya çıkmasından dolayı, yoksullukla ilgili dernek çalışmalarında 'din' ve "ideolojilerin" önemli birer unsur olabileceği düşünülebilir. Derneklerin yardım edecekleri kişileri çoğunlukla kendi fikir yapılarına yakın olan kişilerden seçtikleri varsayılabilir.
6. Derneklerin yoksulluğu, bireysel mücadelelerle üstesinden gelinebilecek, hayırseverlerin yardımları sayesinde zaman içerisinde aşılabilecek bir sorun olarak ele aldıkları düşünülebilir. Bu doğrultuda derneklerin kendilerini yoksullukla mücadele alanında devleti destekleyen aktörler olarak görmekten ziyade, yoksulluğu ortadan kaldırmada kesin çözümler üretebilen, yoksulların eksikliklerini ve ihtiyaçlarını gerekli şekilde karşılayabilen aktörler olarak gördükleri söylenebilir.
7. Dernek çalışmaları başlangıçta idarecilerin/kurucuların gönüllülük, yardımseverlik duygularıyla tanımlanırken, günümüzde bu alandaki faaliyetlerin birer kariyer hedefi haline geldiği, dernektekilerin çalışmalarını yürütürken karşılığında maddi beklentilerinin olduğu varsayılabilir.

IV.3. ARAŞTIRMA BİRİMİNİN SEÇİMİ ve TANITIMI

Bu araştırmadaki temel amacımız kavramsal olarak tanımlamaya çalıştığımız ve son yirmi yıldaki dönüşüm sürecini ortaya koyduğumuz yoksulluk kavramını STK'ler bağlamında irdelemek ve bu yeni aktörlerin işleyişini ve yoksulluğu algılayış

biçimlerini alanda analiz etmektir. Bu çerçevede öncelikli olarak izlenecek yol, İzmir’de yoksullukla mücadele eden derneklerin tespit edilmesi ve tespit edilen derneklerle görüşmelerin yapılabilmesi için gerekli izinlerin alınmasıdır.

İzmir’de yoksullara yardım eden STK’lerin tespiti için iki yol izlenmiştir. Birincisi Gülgün Erdoğan Tosun’un 2002 yılında yayınladığı “İzmir’deki Sivil Toplum Kuruluşları” adlı kitabından yararlanarak yoksullukla mücadele alanında çalışan derneklerin seçimi şeklinde olmuştur. İkinci yol ise, İzmir Valiliğine başvurularak İzmir’de ‘Yoksullukla mücadele’ alanında faaliyet gösteren derneklerin listesinin talep edilmesi şeklinde olmuştur. Ulaşabildiğimiz dernekler tek tek telefonla aranarak ve ziyaret edilerek görüşme yapılması talebinde bulunulmuş ve görüşme talebini kabul eden bu derneklerin yöneticileri ile birebir görüşülmüştür. Mevcut görüşme formları bu kişilere uygulanarak çalışmalarını ile ilgili bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır.

IV.4. ÖRNEKLEM SEÇİMİ

Yoksullukla mücadelede STK’lerin işlevlerine ilişkin bilgiler elde edebilmek ve STK’lerin yoksulluk algısını ortaya koyabilmek amacıyla, İzmir’de faaliyet gösteren iki dernek tespit ettik ve bu derneklerin yöneticileri ile yüz yüze görüşmeler düzenledik. Derneklerin birer STK olarak yoksulluğu nasıl algıladıklarını ortaya koyabilmek için yoksullukla mücadele eden bu iki dernekle düzenli görüşmelerin yapılması gerektiğini düşündük. Bunun için de, dernek yöneticilerine yoksulluğu nasıl algıladıkları, bu işe nasıl yöneldikleri ve çalışmalarını yürütürken izledikleri yolu tespit etmek amacıyla, düzenlemiş olduğumuz görüşme formunu uyguladık.

İzmir’de farklı semtlerde bulunan yoksullara yardım dernekleri, adresleri ile tespit edilerek ve toplam sayılarına bakılarak uygulama kısmına başlandı. Derneklerden örneklem oluşturma sürecinde, İzmir’deki yoksullukla mücadele derneklerini tespit ederek tam sayım yöntemini kullandık. Başlangıçtaki hedefimizi bu derneklerin hemen hepsi ile görüşebilmektir. Ancak 8 dernekten sadece iki tanesi görüşmeyi kabul etti. 8 dernekten ikisine adres değişikliği nedeniyle ulaşamadık. Diğer dört dernek de başlangıçta görüşmeyi kabul etmesine rağmen sonradan farklı sebeplerden dolayı görüşmeleri iptal ettiler. Bu nedenle sadece iki dernekle görüşerek örnek olay incelemesi şeklinde çalışmamızı tamamladık.

Görüşme esnasında yardımcı teknikler olarak informel görüşmeler, gözlem ve incelemeler de kullanıldı.

IV.5. GÖRÜŞMENİN UYGULANMASI VE GÖRÜŞME FORMUNUN KAPSAMI

Çalışmamızın uygulama kısmına başlamak için ilk bağlantıları oluşturmaya 2008 yılında, Ekimin ayının ilk haftası başladık. Öncelikle tespit ettiğimiz ve görüşmeleri kabul eden derneklerin yöneticilerinden derneğe ilişkin genel bilgiler aldık. Ayrıca derneğin yürüttüğü çalışmalara ilişkin broşürler, dergiler ve çeşitli dokümanlar edinilmiştir. Gerek dernek yöneticileri ile yapılan görüşmeler neticesinde, gerekse kaynak incelemeleri sonucunda, bu derneklerin araştırmamız açısından yeterli düzeyde veri sağlayabileceğine karar verdik. Başlangıçta düzenlemiş olduğumuz 39 soruluk görüşme formunu Ekim 2008’de, dernek yöneticilerine yüz yüze görüşmeler şeklinde uyguladık.

Dernek yöneticileri ile yapılan görüşmeler, birlikte belirlenen zaman aralıklarında gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler genellikle sabah saatlerinde ya da mesai saati bitimine yakın zaman dilimlerinde yapıldı. Görüşmeler derneklerin idari binalarının küçük olmasından dolayı aynı odada yapılmıştır. Görüşmeler duruma göre bir ya da iki saat sürmüştür. Ayrıca görüşmelerde dernek yöneticileri, yürüttükleri yardım faaliyetlerine ait materyalleri de sunmuşlardır. Bu materyaller, yardım çalışmalarına ait fotoğraf, CD veya gazeteler şeklindedir.

İki dernekten oluşan örneklem için, 39 soruluk bir görüşme formu kullandık. Bu formdaki soruların tamamı açık uçlu olarak formüle edilmiştir. Soruların açık uçlu olarak düzenlenme sebebi, dernek yöneticilerinin yürüttükleri yardım çalışmaları, yoksulluk sorunu ve bu mücadelede buldukları yere ilişkin düşüncelerini daha rahat bir şekilde ortaya koymalarını sağlamaktır. Açık uçlu sorularla belli kalıpları aşarak, daha derinlemesine ve amaçlananın ötesine geçirebilecek bilgiler edinebilmek amaçlanmıştır.

Soru formunda yer alan ilk dört soru demografik bilgilerin edinilmesine dönük iken, sonraki üç soru da dernek yöneticilerinin eğitim durumunu ve çalışma yaşamını tespit etmeye dönüktür. Bu soruların arkasından sermaye kaynakları ve sponsorlarla ilgili bilgi edinmeyi amaçlayan üç soru yer almaktadır. Derneklerin yoksulluğu algılayış biçimleri ve değerlendirme tarzlarını irdelemeye dönük on üç tane soru yer almaktadır. STK’lerin yürüttükleri politikaları ortaya koymaya dönük olarak da beş soru düzenlenmiştir. Bunun dışında son olarak dernek yapılarını anlamak amacıyla hazırlanmış olan bir soru yer almaktadır.

V. BÖLÜM

ALAN ARAŞTIRMASI BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

V.1. DERNEK YÖNETİCİLERİNİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ, İŞ GEÇMİŞLERİ VE EĞİTİM DURUMLARI

V.1.a. Yaş Dağılımları

Görüşme yapılan dernek yöneticilerinin yaşları 48 ve 75'dir. Kimse Yok mu Derneği (KYD) yöneticisi 48 yaşında olup yaklaşık 7 yıldır bu derneğin yöneticiliğini yapmaktadır. Türkiye Yardım Sevenler Derneği (TYSD) yöneticisi de 75 yaşındadır ve yaklaşık 45 yıldır bu derneğin idaresini sağlamaktadır.

V.1.b. Cinsiyet

KYD yöneticisi erkek, TYSD yöneticisi kadındır. TYSD'nin pek çok üyesi kadın olup, dernek içerisinde kadınlar daha aktif durumdadır.

V.1.c. Doğum Yeri

KYD yöneticisi Ankara ve TYSD de İzmir doğumludur.

V.1.d. Yerleşim Yeri ve Süresi

Dernek yöneticileri kentin merkezi yerlerinde oturmaktadır. TYSD yöneticisi 75 yıldır İzmir'de ikamet etmekte olup şu an Alsancak'da yaşamaktadır. KYD yöneticisi 48 yıldır İzmir'in Buca semtinde ikamet etmektedir.

V.2. DERNEK YÖNETİCİLERİNİN EĞİTİM DURUMU VE ÇALIŞMA YAŞAMI

V.2.a. Eğitim Durumu

Dernek yöneticilerinin her ikisi de üniversite mezunudur. TYSD ve KYD yöneticileri öğretmenlikten dernek yöneticiliğine geçmiştir. KYD yöneticisi eğitim düzeyinin yüksek olmasının, dernekte yönetici olarak çalışmasında önemli bir role sahip olduğunu belirtmiştir.

Dernek idaresinde çalışacak kişilerin belli bir eğitim seviyesine erişmiş olmasının dernek kurucuları açısından önemli olduğu görülür. Bu durum son dönemlerde dernek çalışmalarının birer kariyer hedefi haline geldiği iddiasını karşılamaktadır. Dernek yöneticisinin bu yere gelmesinde eğitiminin yeterli olduğunu vurgulaması da bunu ortaya koymaktadır.

V.2.b. Dernek Yöneticilerinin Daha Önceki İş Deneyimleri

Üniversite mezunu olan dernek yöneticileri kendi meslekleri ile ilgili alanlarda belli bir süre çalıştıktan sonra dernek idaresine katılmışlardır. TYSD yöneticisi sınıf öğretmenliğinde 6 yıl çalıştıktan sonra dernek yöneticiliğine geçmiştir. KYD yöneticisi de, 5 yıl öğretmenlik yaptıktan sonra dernek yöneticiliğine yönelmiştir.

V.2.c. Dernek Yöneticiliğine Yönelme Nedenleri ve Kanalları

TYSD yöneticisi derneğe katılma sebebini içinde bulunduğu çevreye bağlamaktadır. Dernekte çalışanların kendi aile üyeleri olması ve içinde bulunduğu çevrenin derneğe bağlı yapan ve yardım çalışmalarına katılan bir çevre olması, faaliyetlere katılmasının ilk adımlarını oluşturur. Yöneticilerin bu işlere yönelme sebepleri, tercih etme yönünden birbiri ile benzer bazı yönler taşımaktadır. TYSD yöneticisi yakın çevresi vasıtasıyla dernek idaresine katılmıştır. Fakat yöneticinin belirttiğine göre gerçekte en etkili olan unsur ideolojileridir. Atatürk İlke ve İnkılaplarına uygun bir yaşam ve anlayışı savunan dernek idarecisi bu anlayış çerçevesinde çalışan derneğe, destek amacıyla bu işe başlamıştır.

KYD yöneticisinin dernek yöneticiliğine yönelmesinde farklı etkenler söz konusudur. Bu nedenlerden ilkinin ‘inanç’ olduğu belirtilmiştir. İnanıldığı şeyler adına çevresinde gördüğü insanların yardımına koşmak için derneğin adeta bir vesile olduğunu belirtmiştir. İkinci olarak ise insanların ‘mağduriyet’ içinde oldukları düşüncesinin kendisini dernekte çalışmaya yönelttiğini ifade etmiştir. Yaşadığı çevrede mağdur insanları görmekten huzursuz olduğunu ve maddi manevi ihtiyaçlarını karşılayamayan bu insanların bir şekilde yardım almaları gerektiği düşüncesinin bu tercihi yapmasında etkili olduğunu ifade etmiştir. Bunu söylerken de “Çevremdeki insanları görüp kayıtsız kalmak, biz inanan insanlar için çok zor” ifadesini kullanmıştır.

Üçüncü neden olarak ise kendi kişilik yapısının hassas oluşunu ve bu tür konulara olan duyarlılığını göstermiştir. Duyarlı bir kimse olduğunu, her gün çevresinde gördüğü insanları kendisini çok üzdüğünü ve o nedenle insanlara yardım ederek duygusal anlamda huzur sağladığını belirtmiştir.

Bir diğer nedenini de şöyle açıklar:

“Benim bu teklifi kabul etmemdeki en büyük etken yardım olarak gelen tüm maddi kaynakların personele maaş yada derneğin kira gideri olarak kullanılmaması oldu. Alınan yardımlar doğrudan ihtiyaç sahiplerine gidiyor. Personelin maaşı kurucu firma sahipleri tarafından ödeniyor. Devlet yardımların %30’unu derneklerin kendi personel

ve kira giderleri için kullanabileceklerini %70'ini de yardımlara aktarabileceklerini belirtti. Ancak 'kimse yok mu derneği' yardımların %100'ünü yardımlara aktarıyor" dedi.

Ayrıca sınıf öğretmeni olan yönetici hayatta kalabilmek ve daha iyi koşullarda yaşayabilmek, ayrıca daha iyi bir konuma gelebilmek için maddi durumunun daha iyi olmasının gerektiğini bu nedenle de şu an yaptığı işin kendisine daha iyi imkanlar sağladığını belirtmiştir. KYD yöneticisinin yakın çevresi de dernek yöneticiliğine yönelmesinde etkili olmuştur.

Dernek yöneticilerinin yoksullukla mücadele alanında çalışmayı kabul etmelerinin temelinde 'inanç' ve 'ideoloji' gibi iki önemli faktörün etkili olduğu söylenebilir. Yoksullara yardım çalışmalarının objektif kriterler doğrultusunda yapılmadığı, bu anlamda derneklerin steril yapılarda olmadıkları görülmektedir. Dernek idarecilerinin bu işe yönelme sebeplerine ilişkin öne sürdüğü nedenlerin temelinde aslında bu iki unsur yatmaktadır. Ayrıca onların bu işe yönelmelerinde etkili olan kanallar yine kendileri ile aynı düşünce yapısına sahip kişilerdir. Dernek idarecilerinin daha iyi bir kariyer elde etme ve daha iyi koşullarda yaşama düşünceleri de onları bu çalışmalara yöneltmiştir.

V.3. SERMAYE KAYNAKLARI VE SPONSORLAR

V.3.a. Derneklerin Kurucularının Nitelikleri

TYSD'nin yöneticisinden edindiğimiz bilgilere göre derneğin kurucuları resim öğretmeni, Ziraat mühendisi, Kimya mühendisi ve sınıf öğretmenidir. Ancak bahsettiğimiz bu kurucular derneğin İzmir şubesinin kurucularıdır. Köklü bir geçmişe sahip olan derneğin idarecileri de 55 ile 75 yaşları arasındadır. Her biri eğitilmiş olan bu kişilerin %90'ı kadındır. İlk etapta kadın derneği izlenimi vermekle birlikte tarihi geçmişine bakıldığında erkeklerin de aktif olarak dernek çalışmalarına katıldığı görülmektedir.

KYD kurucuları ise ilkokul, lise ve üniversite mezunu olup ticaretten dernek kurmaya yönelmiş kişilerdir. Bu kişiler tüccar, esnaf, marka sahibi, ulusal ve uluslararası düzeyde ticaret yapan kişilerdir. Dernek yöneticisinin belirttiğine göre derneğin kurucuları yoksul bir yaşamdan kendi çabalarıyla bu yerlere gelmiş kişilerdir. Yaşları 40-60 arası olan bu idareciler halâ derneği maddi ve manevi olarak desteklemektedir.

Dernek kurucularının maddi yönden zorluk çekmeyen, zengin kişiler oldukları görülmektedir. Bu kişiler hayırseverlik duyguları içerisinde faaliyetlerini başlamış olsalar bile günümüz açısından değerlendirildiğinde yeni bir istihdam alanının yaratıldığı söylenebilir. Sonuçta, dernekte gönüllü çalışanların yanında, maaşlı çalışanları olduğu da göz ardı edilemez.

V.3.b. Derneğin Kuruluşunda ve Devamlılığında Etkili Olan Sermayenin Kaynağı

Dernek yöneticisinin belirttiğine göre, Cumhuriyetin yapılanma sürecinde STK'lere duyulan ihtiyaç sonucu 19 Şubat 1928 tarihinde kurulan TYSD, Türkiye genelinde 156 şubesi ile 80 yıldır çalışmalarını sürdürmektedir. İzmir'de 1939 yılında kurulan şube 69 yıldır, eğitim, çevre, sağlık ve sosyal dayanışma konularında hizmet göstermektedir. Dernek yöneticisinin belirttiğine göre, derneğin kuruluşunda sermaye sağlayanlar, Atatürk'e gönül veren kimselerdir. Dernek yöneticisi bunu "laik Cumhuriyetimizin ilkeleri doğrultusunda, ulu önderimiz Atatürk'ün çizgisinden sapmadan özveri ile hizmet üretmeye özen göstermektedir" şeklinde ifade etmiştir. Daha sonraki sermayedarlar da aynı anlayışa sahip, maddi durumu iyi olan hayırsever kimselerdir. Bu hayırseverler zaman zaman ziyaret edilerek derneğe yardım yapmaları konusunda ikna edilmektedir.

KYD kuruluş sermayesini tüccarlar, esnaf ve marka sahipleri karşılamıştır. Dernek yöneticisi kurucularını anlatırken şu ifadeleri kullanmıştır:

"Derneğin kuruluşu için sermaye sağlayan kişiler baba parasıyla zengin olmuş kişiler değildir. Onlar, yoksulun halinden anlayan, zorluk çekmiş, kendi çabalarıyla belli bir yere gelmiş kişilerdir."

Dernek çalışanlarının maaşlarını verenlerin de yine derneğin kurucularının olduğu belirtilmiştir. Daha sonraki sermayelerini ise verdikleri reklamlar sayesinde sağlamışlardır. Dernek yöneticisine göre, reklamlar aracılığıyla tanıtılan dernek ve reklam sayesinde gösterilen yoksulluk, insanların dikkatini çekmekte ve vicdani sorgulama ortamı yaratmaktadır. Bunu da şu sözleriyle ortaya koyar: "Kaynak bulmak için reklam yapmak, acite etmek şart. Çünkü bu projeleri kaynaklarımız sayesinde ancak hayata geçirebiliyoruz."

Derneklerin faaliyetlerinin sürekli hale gelebilmesi için, yeni kaynakların oluşturulması şarttır. Yeni kaynakların sağlanmasında kendileri ile aynı inanca ya da düşünceye sahip kişilerin varlığına ihtiyaç duymaktadırlar. Dernek yöneticisinin

konuşmalarından da anlaşıldığı gibi TYSD'ne yardımda bulunan bir hayırseverin KYD vasıtasıyla ihtiyacı olan kişilere yardımda bulunması pek mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla derneklerin yürüttükleri yardım faaliyetlerinin, devletin yürüttüğü sosyal politikalardan farklı olduğu görülmektedir.

V.3.c. Kaynakların Süreklilik Durumu

Her iki dernek yöneticisinin de, süreç içerisinde elde ettikleri kaynaklara ilişkin yaptıkları değerlendirmeler hemen hemen aynıdır. Dernek yöneticileri kaynakların sürekliliği konusunda kesin ifadelerde bulunamamışlardır. Yardımların geçici de olabildiğini belirtmişlerdir. Yapılan yardımların sürelerinde değişiklik olabildiği gibi, yapılan yardımların miktarında da zaman zaman değişiklikler olabilmektedir. Yardımların miktarındaki artışı etkileyen belli dönemlerin olduğundan söz etmişlerdir. Ramazan ayında ve bayramlarda “yardımlaşma”nın arttığı vurgulanmıştır. Yardımseverler özellikle Ramazan ayında geçici de olsa kaynaklar yaratarak gıda, giyim ve nakit yardımlarını arttırmaktadır.

KYD, 2008 yılının Ramazan ayında Türkiye çapında 200000 çadır kurmuştur. Yardıma ihtiyacı olanlara 50 YTL'lik kumanyalar dağıtılmıştır.

KYD yöneticisine göre yardım kaynakları tükenmez. Kaynakların neden tükenmediğini belirtmek içinde çeşitli nedenler sıralamıştır.

“Türk insanının kalbi çok geniştir. Ellerinden geldiğince çevrelerindeki kişilere yardım edeceklerdir.”

“Türk toplumu suiistimali düşünmez.” Bunu söyleyerek Türk milletinin yardımseverliğine, hayırsever kimliğine işaret etmektedir.

Dernek yöneticisi geçmişte yoksulluğun ve yoksul insanların kalmadığı iki döneme işaret etmiştir. Bu dönemlerden biri “Ömer Bin Abdülaziz” dediği bir kişinin yaşadığı dönemdir. İkinci dönemin de Osmanlılar zamanında yaşandığını belirtir. Ömer Bin Abdülaziz dönemini şöyle anlatır:

“Ömer Bin Abdülaziz, zengin bir esnaf ve aynı zamanda da tüccardır. Çok parası olan bu kişiye günün birinde dernek idareciliği teklifi gelir ancak o, bunu reddeder. Fakat bir süre sonra inanç birliği sayesinde teklifi kabul eder ve tüm parasını devlete devreder. Sadece kendine yaşayabileceği kadar para bırakır. Ömer Bin Abdülaziz kendini insanlara yardım etmeye adar. Her duyguda olduğu gibi yardımlaşma duygusu da bulaşıcıdır. Onun döneminde yapılan çalışmalar yoksulluğun azalmasına hatta yardım edilecek kimsenin kalmamasına neden oldu.”

Dernek yöneticisi bu konuyu anlatarak, inancın etkisine vurgu yapmak istemiştir. Anlatılanlarda da görüldüğü gibi dinin kullanılması yardımlaşma konusunda vicdani sorgulamanın yapılmasını sağlar. Dolayısıyla yardımların üretilmesinde dini unsurların oldukça etkili olduğu söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında derneğin seslendiği bir kitlenin olduğu, yardımların artırılabilmesi için, dinin bu kitleyi etkilemede bir araç olarak kullanıldığı söylenebilir.

Kaynakların neden tükenmediğine ilişkin bir diğer açıklama ise, “paylaşmayı öğrettiğimiz taktirde paylaşımı yakalayabileceğimiz ve insanların birbirine yardım etmeleri ile mümkün olabileceği” hakkındadır. Bu tür söylemler yardımların arttırılması için sloganlarda sıkça kullanılmaktadır.

KYD yöneticisine göre “Sürekli kaynak diye bir şey yok. Yardım kaynaklarımız hem değişiyor hem de artıyor.” Onlara göre “kaynakları hiçbir zaman tükenmeyecek. Fakat yardım anlayışı yaygınlaştıkça ve bilinçlenme arttıkça kaynaklar çoğalır” düşüncesini savunuyorlar. Normal koşullarda yapılan yardımlar bir yıl sürüyor. Derneğin en uzun süre yaptığı yardımlar en fazla 3 yıl sürüyor. Ancak onlara göre bu süre, yardım alanların durumlarını düzeltebilmeleri için yeterlidir. Yardım alanların iş bulabilmeleri ve durumlarını düzeltebilmeleri için onlara bir yıl yardım yapılıyor. Ancak iş bulmalarına yardım edilmiyor. Bu kişiler kendi imkanları ile iş bulmak zorundalar. Eğer yardım alanlar ekonomik durumunu düzeltmek için çaba sarf etmez ise yardım kesilir. Örneğin, yardım alan kişinin sigara içtiği tespit edilirse, ya da iş bulduğu halde çalışmadığı öğrenilirse yardımlar kesilir.

Yardımların ömür boyu sürmesinin temel koşulu, yardım alan kişinin kimsesinin olmaması ve çalışamayacak kadar yaşlı olmasıdır. Eğer yardım alacak kişi çok yaşlı ise ona ömür boyu bakılır ve ev, gıda, giyecek gibi imkanlar sağlanır.

Eğitim yardımları ise yardıma alanların eğitimleri tamamlanıncaya kadar sürdürülür.

TYSD yöneticisinin bahsettiği sürekli kaynaklar ise çok yoksul, yaşlı, kimsesi olmayan ve kendi kendine bakamayan kimselere yine gönüllüler tarafından yardımlar şeklindedir. Ayrıca TYSD'nin yaptırmış olduğu huzur evinin geliri vakfa ve dolaylı olarak da derneğe akmaktadır. Bu da onlar için sürekli bir kaynak anlamına gelmektedir.

TYSD kaynak yaratma konusunda KYD'den farklı bir yol izliyor. Onlara göre reklam vermek oldukça masraflı bir çalışmayı gerektirir. Reklam için harcanacak para ile birçok kişiye yardım yapılabilir. Farklı bir yöntem olarak derneğin üyeleri, kermesler ve yemekler düzenleyerek derneğe kaynak sağlamaya çalışıyorlar. Ayrıca yakın

çevrelerinde durumu iyi olan, yardım edebilecek zengin kişilere ulaşarak kaynakların yeniden üretilmesine yardımcı oluyorlar.

Dernekler, sahip oldukları kaynakların sürekliliği konusunda kesin bir şey söyleyememişlerdir. Dolayısıyla derneklerin, kaynaklarının tükenmesi ve yeni kaynak üretememeleri durumunda bu mücadele alanında yer almaları söz konusu olmayacaktır. Bu durumda derneklerin, yoksullukla mücadele alanında kesin ve uzun süreli çözümler olmadıkları görülmektedir.

V.4. DERNEKLERİN YOKSULLUĞU ALGILAYIŞ BİÇİMLERİ VE DEĞERLENDİRME TARZLARI

V.4.a. Derneklerin Yoksulluk Algısı ve Tanımı

TYSD yöneticisine göre yoksulluk “aile bireylerinin hayatta kalabilmek için bazı temel ihtiyaçlardan yoksun olmasıdır”.

KYD yöneticisinin yaptığı tanıma göre yoksulluk, “temel ihtiyaçlar diyebileceğimiz gıda, sağlık, eğitim vb. den yoksun olma halidir”.

Her iki dernek yöneticisi de yoksulluğu tanımlarken aynı şekilde temel ihtiyaçlara ve eksikliklere vurgu yapar. Dernek yöneticileri yoksulluğun, temel ihtiyaçların karşılanması ile aşılabilecek bir sorun olduğunu vurgulamaktadırlar. Dolayısıyla yoksulluğun makro çözümlerle aşılabilecek bir sorun olduğu düşüncesinden uzak bir anlayış çerçevesinde faaliyetlerini yürütmektedirler.

V.4.b. Dernek Yöneticilerinin Yoksulluğun Nedenlerine İlişkin Değerlendirmeleri

TYSD yoksulluğun nedenlerinin varlığına ilişkin şunları söylemiştir: “İnsanların artık eskisi gibi birbirlerine yardım etmemesi, komşuluk anlayışının ve ilişkilerinin zayıflamış olması yoksulluğu yaratan nedenlerin başında gelmektedir”.

Bahsedilen nedenlerin dışında açıklayıcı yorumlar yapılmamıştır. Buradan hareketle yoksulluğun sadece günümüzdeki görünümüyle uğraşıldığı ve yoksulluğun nedenlerinin sorgulanmadığı söylenebilir.

KYD yoksulluğun kaynağına ilişkin bir neden sunmamakla birlikte bu soruyu felsefi ve paradokslar içeren bir soru olarak değerlendirdi. Bu nedenle cevap vermek istemedi. Ayrıca “sistem”le ilgili bir sorun olup olmadığı noktasını çok siyasal buldu ve bu nedenle de yorum yapmadı.

Her iki derneğin de yoksulluğun nedenlerine ilişkin yorum yapmamış olması, nedenlerin çok fazla sorgulanmadığını, sadece görünenler üzerinden yardımların yürütüldüğünü gösterir. Dolayısıyla bu çalışmalar sıkıntıları belli bir süre hafifletse bile, yoksulluğun sürdürülmesini engellemede yeteri kadar etkili değildirler.

V.4.c. Dernek Yöneticilerinin ‘Yoksul’ Tanımları ve Kriterleri

TYSD yöneticisi ‘yoksul’ kavramını yardıma ihtiyacı olan, ihtiyaçlarını kendi başına karşılayamayan birey olarak tanımladı. Dernek yardım yapmak için ‘yiyecek bir kap yemeği olmayan, kötü şartlarda yaşayan ve yiyecek doğru düzgün bir şeyi olmayan kişileri’ tercih ediyor. Çünkü bu kişiler derneğin ‘yoksul’ tanımına uyuyor. Nitekim şunu da vurguluyorlar, “Bizler Atatürk İlke ve İnkılaplarına uygun yaşayan yoksullara yardımda bulunuruz”. Yani, TYSD’nin yoksullara yardım kriterleri içerisinde bu kişilerin Atatürk ilkelerine uygun bir çerçevede yaşıyor olması gerekiyor.

KYD yöneticisi ise yoksul kavramını TYSD’den daha farklı bir şekilde açıklar. Yoksulu ‘maddi yoksunluk içerisinde olan ve manevi yoksunluk çeken kişi’ olarak ikiye ayırır. ‘Yoksul kimdir?’ sorusuna “Aç olan mı yoksa duygularını kaybetmiş olan mı gerçekten yoksuldur” yorumuyla karşılık verir. Yöneticiye göre bu noktada ‘inançlar’ devreye girer. Yani “Toplumsal iletişimi zayıf olan, paylaşmayı bilmeyen kişiler de aslında yoksul sayılır” yorumunu yapar.

Her iki yoksul tanımında kendi düşünce yapılarının izlerine rastlanır. KYD daha çok dini perspektiften yoksul tanımlamasını değerlendirirken, TYSD de kendi ideolojik bakış açılarıyla yoksullara yardım kriterlerini ortaya koymuştur.

V.4.d. Dernek Yöneticilerinin Türkiye’deki Yoksulluğa İlişkin Değerlendirmeleri

Türkiye’de geleneksel anlamda geçmişte varolan ‘yardımseverlik, hayırseverlik, paylaşım, komşu hakkı’ gibi anlayışların ortadan kalkmış olması genel olarak vurgulanan noktalardır. Her iki dernek de, Türkiye’deki yoksulluğun nedenlerini bu kavramlar çerçevesinde açıklamıştır.

TYSD farklı olarak, mevcut hükümete gönderme yaparak, yoksulluğun son dönemlerde yaygınlaştığını, bunun nedeninin de hükümetin yanlış tutumları ve haksız politikaları olduğunu dile getirmiştir.

V.4.e. Derneklerin Türkiye’deki Yoksulluğu Batı’daki Yoksulluk ile Karşılaştırmasına İlişkin Değerlendirmeler

TYSD yöneticisi Türkiye’deki yoksulluğun Batı’daki yoksullukla karşılaştırılması konusunda yorum yapmayıp Türkiye’de mevcut olan ve mücadele ettiklerini belirttikleri yoksulluktan bahsetmiştir. Bunun nedeni de yardımlarının yurtiçi ile sınırlı olmasıdır. Dernek yöneticisi, öncelikli olarak kendi halkımıza destek vermemiz ve inandığımız şeyleri yaşatmamız gerektiğini vurgulamıştır. Dolayısıyla yoksulluk adına yeni ve köklü çözümler üretmek için araştırma yapmadıkları, sadece Türkiye’de görüldüğü kadarıyla yoksullara yardım çalışmalarını sürdürdükleri görülür.

Buna karşılık KYD ulusal olduğu kadar uluslararası yardım faaliyetlerine de katılmaktadır. Ayrıca Batı’daki yoksulluğu “görelî yoksulluk” kavramı ile bağlantı kurarak açıklamıştır. Dernek yöneticisi, “Yoksulluk ihtiyaçlarla orantılı olarak değişir. Toplumsal yapı ve kabuller bu noktada önemlidir. Kişi yaşadığı toplumda temel gereksinimler olarak kabul edilen şeylere ulaştığında düzenini kurar ve böylece durumu düzelmiş olarak görür. Gelişmemiş ülkeler için televizyon bir ihtiyaç olarak görülmezken, gelişmiş ülkelerde bir ihtiyaç olarak kabul edilir. Bu eksiklik gelişmiş bir ülkede yoksulluk kriteri olarak algılanabilir” yorumunu yapar. Dernek yöneticisi, uluslar arası alanda yardımların daha çok doğal afetler sonucunda yapıldığını belirtirken, Türkiye’de normal koşullarda aynı yardım çalışmalarının yürütüldüğüne dikkat çeker.

Bu açıklamalara bağlı olarak STK’lerin batıda bir inancın ürünü olarak değil bir mücadelenin ürünü olarak ortaya çıkmaları gösterilebilir.

V.4.f. Dernek Yöneticilerinin Yoksulluğun Azaltılmasına İlişkin Çözüm Önerilerinin Değerlendirilmesi

TYSD, yoksulluğun azaltılmasında ‘devlet’i en önemli aktör olarak görür. Bunun gerekçesini de şöyle ortaya koyar:

“Yoksulluk devletin çözeceği bir konudur. Aslında yoksulluğu önlemek için sadaka vermek yanlış bir politikadır. Yani biz sadece yoksul olarak değerlendirdiğimiz kişilere sadaka veriyoruz. Oysa devletin daha önce yaptığı gibi ürettiği politikalarla bu duruma çözüm getirmesi gerekir. Bunun da çıkış noktası eğitim, sağlık, sosyal çalışma alanlarında politikaların düzenlenmesidir.”

KYD ise, yoksulluğun azaltılmasında derneklerin desteklenmesinin önemine işaret eder. 1980 sonrasında devletin, derneklerin önünü açmış olmasının ve dernekleri desteklemesinin sağladığı faydalardan bahseder.

KYD yöneticisine göre dernekler, yoksulluğun yavaş yavaş azaltılmasında etkili olmuştur. Ona göre bu çalışmalar sayesinde yoksulluğa karşı geliştirilen kabullenmişlik anlayışı ortadan kalkmaya başlamıştır. Yardım alan kişilere yalnız olmadıkları hissettirilmeye çalışılmaktadır.

Dernek yöneticilerinin yoksulluğun azaltılmasına ilişkin yaptıkları değerlendirmeler birbirinden farklıdır. TYSD devletin bu alandaki önemine işaret ederken, KYD yöneticisi STK'lerin desteklenmesinin önemine işaret eder.

TYSD, devleti yoksullukla mücadelede en önemli ve gerekli aktör olarak görmektedir. KYD ise, STK'lerin desteklenmesi gerektiğini ve yoksullukla mücadele alanında önünün açılması gerektiğini vurgular.

V.4.g. Dernek Yöneticilerinin “Devlet”in Yoksullukla Mücadeledeki Payına İlişkin Değerlendirmeleri

KYD yöneticisi devletin bu mücadele alanına katkı sağladığını ve STK'leri desteklediğini vurguladı. “Rahmetli Özal’dan sonra hem kanunen ve hem de fikir olarak derneklerin önü açıldı. İnsanları dernek kurması kolaylaştı. Devlet yükünü sistemli bir şekilde STK'lere yıktı. Doğru da yaptı. Devlet derneklerin önünü açarak sadece koordinasyon görevini üstlendi. Ahmet Necdet Sezer derneklerin güçlenmesine yardımcı oldu ve STK'lere yetkiler verdi. Bu alanda iyileştirmeler yapılıyor. Bu da bizim için çok iyi oldu. Yeni sistemle birlikte güzel sonuçların alındığını ve alınmaya devam edileceğini düşünüyorum” dedi. Dernek yöneticisi daha önce sisteme ilişkin değerlendirme yapmaktan kaçınırken, sistemin derneklerin çalışmalarına ilişkin sağladığı desteklerden bahsederken rahat davranmıştır.

TYSD, devletin yoksullukla mücadelede daha önemli bir yere sahip olduğunu belirtirken aslında kendilerinin sadece devleti destekleyen unsurlar olduğunu ifade etti. Ona göre devlet, sosyal politika alanında yeterli olabilseydi derneklere çok fazla ihtiyaç kalmazdı.

V.4.h. Dernek Yöneticilerinin Yoksulluğun Toplumsal Sonuçlarına İlişkin Değerlendirmeleri

Derneklerin bu konuya bakış açıları birbirinden oldukça farklıdır. KYD yöneticisi, bu sorunun idarecilere sorulması gerektiğini belirtmiştir. Burada bahsi geçen “idareciler” kelimesi ile kastedilen devletin yönetimine sahip olanlardır. Çünkü ona

göre, bu politikaların hayata geçirilmesini sağlayanlar ve uygulanmasına destek verenler devletin başındaki kişilerdir.

TYSD yöneticisine göre yoksulluk arttıkça ve eşitsizlik gözle görünür bir hal aldıkça -ki onlara göre de almış bir durumda- devlet kontrolünü kaybedecektir. TYSD, devletin günümüzdeki politikalarını olumsuz yönde eleştirirken, uyguladığı politikaların yerinde olmadığını da vurgulamaktadır.

TYSD'ne göre sosyal politika alanında devletin etkisinin zayıflamış olması STK'lerin harekete geçmesini sağlamıştır. Yönetici, devletin güçlü olduğu dönemde toplumda bir düzenin olduğundan, yoksulluğun da bu kadar gözle görünür bir halde olmadığından bahsetti. Dernek yöneticisi, "Eğer böyle devam ederse yoksulluk daha da artacak. Kıt kaynaklarımızla yaptığımız yardımlara devam edemezsek yoksulluk çok daha yaygın ve önlenemez bir hal alacak" dedi.

Dernek yöneticileri devletin bu alandaki mücadele anlayışına, yoksulluğun nedenlerine ve yoksulluğun toplumsal sonuçlarını açıklamaya yönelik yorum gerektiren sorulara cevap verirken, sıkıntı yaşamıştır. Açık ve net cevaplar vermedikleri gibi bu alanlarda yapılabilecek yorumların, dernek kurucuları tarafından yapılması gerektiğinden bahsetmişlerdir. Bu durum dernek yöneticilerinin makro çözümler konusunda çok fazla düşünmediklerini, politikaların üretilmesinde olduğu gibi bu konuda da daha çok kurucuların etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

V.4.i. Dernek Yöneticilerinin, Yoksullukla Mücadele Eden Derneklere İlişkin Değerlendirmeleri

Görüştiğimiz dernekler kendi çalışmalarının devletin yükünü hafiflettiğini belirtmiştir. KYD yöneticisine göre, yoksullukla mücadele aslında devletin görevidir. Fakat devletin her yere yetişememesi yüzünden dernekleri desteklediği ve derneklerin bu alanda aktif birer rol sahibi olduklarını belirtir. Yine de ona göre bu derneklerin herkese ulaşabilmesi mümkün değildir. Bu dernekler ellerinden geldiğince yakınlarında bulunan ya da ulaşabildikleri kişilere çeşitli yardımlarda bulunarak görevlerini yerine getirmektedirler. Ancak kendilerini de yoksullukla mücadelede kesin çözümler olarak da görmemektedirler.

TYSD yöneticisi de aynı şekilde sadece ellerinden geldiğince yardımda bulunabildiklerini ve sadece ulaşabildikleri yoksullara yardım götürebildiklerini belirtir.

Her iki dernek de kendilerinin bu mücadele alanında geçici olduklarını, kesin çözümler oluşturamadıklarını dolaylı bir şekilde de olsa ortaya koymaktadır. KYD,

başlangıçta kendilerini yoksullukla mücadele alanında etkili aktörler olarak görürken, sonraki aşamalarda devleti destekleyen aktörler olarak adlandırmayı tercih etmiştir.

V.4.j. Derneklerin Sloganları

KYD kendi sloganlarının, derneğin isminin olduğunu belirtirken iki kanatlı bir uçak benzetmesini yapar. Bu benzetmenin de “yardım edebileceğim biri var mı ve yardım edecek biri var mı” şeklinde bir seslenişi dile getirdiğini belirtir. İformel gözlemler sonucunda şu ifadelerle rastlanmıştır. Derneğin toplantı salonunda yer alan yazı tahtasında alta alta sıralı olarak: “Hayırda Yarışalım”, “Ben Açım Diyen Kalmasın”, “Nerede Bir Muzdar Olsa, Uzanan El Sizininki Olsun” gibi sloganlar yer almaktadır.

TYSD de, kendi isimlerinin sloganlarının olduğunu belirtir. Ancak yayınladıkları dergilerde ve broşürlerinde Atatürk’e ait olan şu ifadeyi sıkça kullanırlar “Kadının yoksulu olamaz, kadın bizatihi bir varlıktır”. Atatürk’e ait olan bu ifade derneğin anlayışını da ortaya koymaktadır.

Dernekler kendi düşüncelerini bir şekilde sloganlarında da yansıtmışlardır. Sloganları, kısa olduğu için ve derneklerin anlayışını açıkça dile getirdiği için hatırlanması daha kolaydır. Bu durum derneklerin işine gelmektedir. Slogan kullanarak, yardımseverlerin duygularına daha rahat ulaşabilmektedirler.

V.4.k. Dernek Yöneticilerinin İzmir’deki Yoksulluğun Görünümüne İlişkin Değerlendirmeleri

KYD yöneticisi, İzmir’de görülen yoksulluğun Türkiye’nin geneli ile bir karşılaştırmasını yapmadığını o nedenle İzmir’de Türkiye’nin geneline göre daha az ya da daha fazla yoksul var gibi bir değerlendirme yapamayacağını belirtti. Fakat yöneticiye göre İzmir’de ihtiyacı olanlara yardım etmek isteyen çok fazla insan var. İzmir’de yoksullara yardım etmek isteyenlerin sayısı kadar da yardım almak isteyen kişilerin olduğunu belirtir.

Dernek yöneticisinin yoksullukla ilgili yaptıkları çalışmalarda çok da bilinçli olmadıkları söylenebilir. Tüm yardımları genel kriterlere göre hareket ederek yapmaktadırlar. Duruma özel ya da kişiye özel yardım kriterleri kullanmıyorlar.

TYSD yöneticisi, İzmir’deki yoksulluğun diğer illerde görülenden çok farklı olmadığını söylerken, yardım edebilecek pek çok insanın varlığına işaret eder. Yardımların yapılmasında seçici davrandıklarını, belli kriterlere uygun kişileri yardım

listesine dahil ettiklerini açıklar. İzmir’de yürüttükleri çalışmalarla, ihtiyacı olan pek çok kişinin yardımına koştuklarını örnek veririler.

Derneklerin diğer illerde de şubelerinin olmasına karşın, yoksulluk konusunda spesifik bir değerlendirme yapmada zorluk çekmişlerdir. Oysa, Türkiye çapında faaliyet gösteren ve uzun zamandır bu alanda çalışan derneklerin Türkiye’den hareketle İzmir hakkında farklı bir değerlendirmede bulunabilmeleri beklenmiştir.

V.4.1. Derneklerin İzmir’de Yürüttükleri Çalışmalar

TYSD yöneticisi İzmir’de yapılan çalışmalarından bahsederken bu faaliyetlerin yer aldığı dergi ve broşürleri ayrıca kendileriyle ilgili gazetede çıkan haberleri göstermiştir. TYSD olarak bağışçılar İzmir’in Karabağlar semtinde bir huzurevi yaptırmıştır. Huzur evinden elde edilen gelir de derneğe ait olan vakfa aktarılmaktadır. Vakıflarda biriken yardımlar, ihtiyacı olanlara çeşitli şekillerde aktarılmaktadır. Bu yardımlar, gıda yardımı, nakit yardımı, barınak şeklinde ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmaktadır. Dernek, İzmir’in Urla ilçesine de bir ilkokul yaptırmıştır.

Bunların dışında belirli kişilere, düzenli olarak yapılan yardımlar da bulunmaktadır. Bu yardımlar daha çok yaşlı, kimsesiz, çalışacak durumu olmayan kimselere yapılmaktadır. Hatta yardımlar, belli koşullar altında geçici olmayıp, süreklilik arz edebilmektedir. Genel olarak yapılan nakdî yardımların süresi, en fazla iki yıl olmasına rağmen, hayat boyu yardım alan, yaşlı ve kimsesiz kişiler de bulunmaktadır. Çalışmayıp yardım alarak geçinen kişilere, iş bulmaları için başlangıçta belli bir süre verilmekte ve bu süre içerisinde çeşitli şekillerde yardımlar yapılmaktadır. Eğer bu ihtiyaç sahipleri, durumunu düzeltmek için verilen süre içerisinde iş bulup, durumlarını düzeltmek için çaba harcamazlarsa belli bir süre sonunda aldıkları yardımlar kesilmektedir.

Düzenli yardımların yanı sıra hayırseverlerin, sadece belli dönemlerde yaptıkları, geçici yardımlarda vardır. Özellikle Ramazan aylarında yapılan yardımlar erzak yardımı, kumanya yardımı şeklinde olup geçicidir. Bu dönemde, derneğe çok fazla yardım yapılmaktadır. Dernek yöneticisi bu durumu, insanların yardım duygularının dinin vurgulandığı böyle dönemlerde daha da güçlendiğini, Ramazan ayının insanların duyarlılığı arttıran bir ay olduğunu söyleyerek mevcut durumu açıklamaya çalışmıştır.

Derneğin yardım toplamak için yaptığı başka faaliyetler de vardır. Kermesler ve yardım toplama yemekleri, kaynak toplamak için sıkça düzenlenen faaliyetler arasındadır. Dernek yöneticisi bu faaliyetlerin, yardım için kaynak sağlamak amacıyla

düzenlenmesinin yanı sıra, insanların hayırseverlik duygularını canlı tutmak için de bir vesile olduğunu ifade etmiştir. Derneğin iş yaratma, iş bulma gibi çalışmalara katılmadığını bunun farklı bir bütçeyi gerektirdiğini açıklayarak, gerçekte yapılması gerekenin eğitime destek vermek olduğunu vurgulamıştır.

TYSD'nin 2006 ve 2007 yıllarında İzmir'de yaptığı yardımlar, yürüttüğü faaliyetler ve etkinlikleri şunlardır:

a. Ayni yardımlar

2006 yılı:

Kapitone kumaş, 50 koli Ramazan erzak torbası, 40 adet 1 kg.lık ayçiçek yağı, burs öğrencileri için giysi yardımı, dernek binasının çatısının yenilenmesi.

2007 yılı:

500 adet ajanda ve bloknot, 10 adet D.V.D, 500 adet kalem, 60 adet erzak torbası, giysi, 1 kg.lık 60 adet ayçiçek yağı, fotokopi ve faks makinesi, televizyon.

b. Nakdi yardımlar

2006 yılında 13 kişi ve 2007 yılında da 26 kişi nakdi yardım yapmıştır.

c. Eğitimle İlgili Etkinlikler

1. Karşıyaka Yüzbaşı Ali Rıza Sadak İlkokulunda okuma-yazma kursu
2. AÇEV'e okuma-yazma kursu için bağış
3. Naldöken Muharrem Candaş İlköğretim okulunda okuma-yazma kursu
4. Konak İlçesi Güzel Çamlık İlköğretim Okulunda okuma-yazma kursu
5. Konak İlçesi Agora'daki Hürriyet Lisesi'nde okuma-yazma kursu, Atatürk büstünün yenilenmesi ve çiçeklenmesi
6. ilköğretim ve orta öğretim çağındaki 23 öğrenciye, yüksek öğrenim çağındaki 37 öğrenciye burs vermek.

d. İzmir Yardım Sevenler Derneği Kuşçular İlköğretim Okulu Etkinlikleri

İzmir Büyükşehir belediyesinin katkılarıyla okulun iç ve dış badanası ve onarımı, Çocuk bayramı etkinliği olarak öğrencilere ve köy halkına lokma dökme, kermes ve bağış, çocuk kitaplarının dağıtılması, okulun bilgisayar donanımının yenilenmesi, fotokopi makinelerinin tonerinin yenilenmesi, okul tabelasının yenilenmesi, okul hizmetlisinin aylık ücretinin ödenmesi, muhtaç öğrencilere, ayakkabı ve giysi yardımı, öğrenci velilerine ve kuşçular köyü halkına 35 koli giysi yardımı, okul kütüphanesine 9 koli kitap yardımı.

e. Sosyal Dayanışma İle İlgili Etkinlikler

Her ay 21 aileye nakit yardımı, derneğe bağışlanan yeni veya 2. el giysileri varoşlardaki halka, muhtarlıklar kanalıyla köylerdeki fakir halka, huzurevindeki yaşlılara ve burs verilen öğrencilere ulaştırma, her yıl yapılan gerek aynı gerek nakdi olarak bağışlanan Ramazan kolilerini, fakir halka ve burs öğrencilerine ulaştırmak, sel felaketi geçiren okullara öğrenciler ve aileler için koli giyim eşyası.

KYD genel anlamda belirlemiş olduğu faaliyetlerini İzmir’de de sürdürmektedir. KYD, yıl boyunca hangi yardımların yapılacağını bir taslak şeklinde planlamaktadır. Dernek yöneticisinin gösterdiği bu taslakta çeşitli kategoriler bulunmaktadır. Bu kategoriler yardımların çeşidini gösterdiği gibi kimlere hangi dönemlerde yapılacağını da göstermektedir. Proje adı altında yapılan bu çalışmaların 2008 yılındaki içeriği şöyledir:

2008 YILI FAALİYET TABLOSU

1. Derecede Temel İhtiyaçlar Operasyonları

- Ramazan
- Kurban projesi
- Kardeş aile
- Gıda ve Temizlik projesi
- Giyecek projesi
- Kişilik yakacak projesi

Aylık I. Rutin Operasyonlar

- Nakit Kira Yardımı
- Nakit Burs Yardımı
- Nakit Diğerleri
- Gıda ve Temizlik

2. Derece Operasyonlar

- Şehit aileler projesi
- Öksüz ve yetimler projesi
- Engelliler projesi
- Düğün projesi
- Lokal yardım projesi

Eğitim operasyonları

- **Kurumsal Yardım Projeleri**
 1. Okul Yapımı Projesi
 2. Okul Tadilat Ve Tefrişat Projesi
- **Bireysel Yardım Projeleri**
 1. Burs Yardımı
 2. Dershane Yardımı
 3. Kıyafet Yardımı
 4. Kırtasiye Yardımı

İlk Yardım Ve Sağlık Operasyonları

- Arama Kurtarma Ekibi Kurulması Ve Eğitimi
- Bireysel Tedavi Projesi
- Gezici Sağlık Taraması Projesi
- 11111çocuk Sünnet Projesi

Kaynak Oluşturma Operasyonları

- Kermes
- Kumbara
- Sms Geliri Arttırma
- Nakdi Bağış
- Burs Bulma Çalışması
- Projelere Sponsor Bulma Çalışması

Aynı Bağış

Kışlık Giyecek Yardımı Toplama Projesi

Yazlık Giyecek Yardımı Toplama Projesi

Adak Ve Nafile Kurbanı

Gıda Ve Temizlik Projesi

Okul Araç Gereç Ve Kırtasiye

Ev Eşyası Toplama Projesi

Kışlık Yakacak Toplama Projesi

Kültür Ve Sanat Operasyonları

- Biz Varız Tiyatrosu
- Anneler Günü Projesi Ve Yılın Annesi
- Türkiye Geneli Kompozisyon Yarışması
- Gönüllü Kaynaşma Toplantıları

Yurtdışı Operasyonları

- Sudan Orhaniye Kasabası Projesi
- Bangladeş İnsani Yardım Projesi
- Myanmar İnsani Yardım Projesi
- Çin İnsani Yardım Projesi
- Filistin İnsani Yardım Projesi

Dernek yöneticisi, bu projelerden birkaçını örnek verdi. Kardeş Aile Projesi bunlardan biridir. KYD yöneticisi “Kardeş Aile Projesi” nin sadece kendi derneklerinde uygulandığını belirtti. Projenin içeriğine göre, yoksul ailelere yardım edebilecek zengin, durumu iyi bir aile bulunuyor. Durumu iyi olan hayırsever aile tarafından, yoksul aileye kira, tüp gıda, erzak, sağlık ve eğitim konularında çeşitli yardımlar yapılıyor. “Bu iki aile birbirini tanıdıkça ihtiyaçlarını da daha iyi anlıyor ve kendi aralarındaki yardımlaşmaları ve dostlukları güçlendirilmiş oluyor.

Dernek yöneticisine göre bu tarz bir yardımlaşma projesi “toplumsal dayanışmayı” da güçlendiriyor. Böylece yardım anlayışı yaygınlaştıkça daha da güçleniyor. Dolayısıyla yoksulluğu azaltma adına iyi bir proje olduğunu belirtiyor.

Bir başka projede Myanmar projesidir. Kimse Yok mu Derneği Myanmar’a giderek Burma’da bulunan gönüllüler kanalıyla yoksullara yardım dağıttı. Dernek yöneticisi ile yaptığımız görüşmede, Burma’da yaptıkları yardımlarda kendilerini belli edecek, dernekle ilgili hiçbir göstergenin/amblemin olmadığını daha doğrusu kendi reklamlarını yapmadıklarını belirtti. Diğer yandan Myanmar’da yardım paketlerini hazırlarken, yoksul insanlara bunları dağıtırken çekilmiş fotoğraflarından ve çekilmiş CD’lerinden gördüklerimiz yöneticinin söylediklerinden çok farklıydı. Dernek adına faaliyete katılmış herkesin üzerinde “kimse yok mu” yazılı tişörtler ve yelekler vardı. Aynı şekilde, hazırladıkları paketlerin ve dağıtım yaptıkları arabaların üzerinde KYD’e

ait sloganlar yazılıydı. Dağıtımlar, Burma’da, küçük bir caminin içerisinde yapılmıştır. İnsanlar caminin içerisine tek tek girerek, kendileri için günlerce önceden hazırlanmış yardım paketlerini alıyorlardı.

Yardım ulaştırdıkları kişiler arasında dini anlamda bir ayrımcılığın yapılmadığı Müslüman, Budist ve Hıristiyan ailelere yardım edildiği belirtilirken, diğer yandan yardımların cami içerisinde dağıtılması da dini bir temanın varlığına işaret etmekteydi. Ayrıca derneğin, reklamı, kaynak yaratma adına olumlu bir faktör olarak görmesine rağmen, Myanmar’daki yardımlar sırasında, reklam olmasın diye derneğin adının kullanılmamasına dikkat edildiğinin belirtilmesi de ilginç bir noktadır.

KYD’nin yeni projesi olan “giysi mağazası” planlama aşamasındadır. Proje, tüm yardım malzemelerinin olduğu bir mağaza kurup, yardımların çek şeklinde dağıtılması üzerine yapılır. Bu projeye, yardıma ihtiyacı olan kişilerin kendi ihtiyaçlarını, normal bir alışveriş merkezinden karşılıyormuş havasının yaratılmak istendiği belirtildi. Bu projenin amacı, yardım alan ailelerin aldıkları yardımlardan dolayı yaşabilecekleri mahcubiyet duygusundan biraz olsun kurtarabilmelerini sağlamaktır. İnsanların bazen yardım aldıkları için, çevreye karşı utanç duyabildiklerini vurguladı. Aslında dernek yöneticisinin yaptığı bu yorumlar eleştiriye oldukça açıktır. Çünkü yardım dağıtılmadan önce kişiye ilişkin yapılan sosyal inceleme ile çevreden yardım edilecek kişi hakkında bilgi alınmıyor ve yardım yapılacağı konusunda gerek komşular gerekse yakınları bilgilendiriliyor. Bu tarz bir projenin yapılandırılmasının temelinde, utanç duygusunu ortadan kaldırmaktan öte, derneğin benzin, çalışan, yol masrafını azaltması gibi maddi tasarruf sağlayacak politikalarının yatıyor olabileceği düşünülebilir.

V.4.m. Derneklerin Faaliyetlerini Yürüttükleri Merkezlerin Seçimi

“KYD’nin merkezi İstanbul’dur. Ulusal ve uluslar arası çalışmaların hepsi merkez tarafından yürütülür. Yardımların Türkiye’deki yoksullarla sınırlı kalmamasından dolayı İstanbul merkez seçilmiştir. Derneğin, Türkiye’nin pek çok ilinde yaklaşık 30 tane şubesi bulunmaktadır. Bu sayede yardıma ihtiyacı olanlara daha kısa sürede yardım ulaştırabiliyorlar. Ulusal ve uluslar arası faaliyetlerin merkezi de bu nedenle İstanbul olmuştur.

TYSD’nin merkezi ise Ankara’dır. Dernek, 1928 yılında kurulmuştur ve kuruluşunda Atatürk’ün de desteğinin olduğu belirtilmiştir. Derneğin yurt çapında 157 tane şubesi bulunmaktadır. Dernek çalışmalarını yürütürken diğer şubelerle de işbirliği

içerisinde çalışmaktadır. Ancak TYSD'nin uluslararası alanda herhangi bir projesi yoktur, sadece yurt çapında projeler üretmektedirler.

V.5. STK'LERİN YÜRÜTTÜKLERİ POLİTİKALAR

V.5.a. Derneklerin Ulusal ve Uluslararası Bağlantı Durumları

KYD'nin yurtdışı bağlantısı olduğunu belirtmiştik. Hatta zaman zaman sadece yurtdışına özel projeler üretebilmektedirler. Örneğin 2008 yılına özgü olan “Katarakt” projesi sadece Afrika'daki yoksullar için yapılandırılmıştır. Bunun dışında yine 2008 yılı takviminde, Filistin, Sudan, Çin, Myanmar ve Yemen'e ait yardım projeleri yer almaktadır.

Yurt dışına yapılan yardımların çoğu genellikle doğal afetler nedeniyle zor durumda kalan insanlara yöneliktir. Yardım çalışmalarına başlamadan önce bir durum tespiti yapılmaktadır. Derneğin merkezinde çalışan idareciler yurt dışına giderek öncelikli olarak durum tespitinde bulunuyorlar ve duruma uygun projeler üretiyorlar.

Myanmar örneğinde de, dernek idarecileri Burma'ya giderek yardımların yapılacağı yerleri ve kişileri tespit etmişlerdir. Burma'daki idarecilerden gerekli izinler alınmıştır. Dernek çalışanları yardım malzemelerini bizzat götürerek, dağıtımların yapılmasında ön planda yer almışlardır.

Dernek yöneticisi, uluslar arası yardımların daha çok doğal afetler sonucunda yapıldığını belirtmesine rağmen, Burma'da yapılan yardımlar yoksullukla mücadele amacını taşımaktadır.

V.5.b. Derneklerin Yardım Kriterleri

Derneklerin yardım kriterlerini belirleyenler çoğunlukla merkez şubelerdir. Bu durum özellikle KYD'de daha belirgin bir şekilde görülmektedir. Şube yöneticileri buldukları illerdeki çalışmaları yürütürken merkezin belirlediği kriterler çerçevesinde faaliyetlerini sürdürmektedirler. Öncelikli olarak kimlerin yardıma ihtiyacı olduğu tespit edilir. Bu iki şekilde yapılır: Ya yardıma ihtiyacı olanlar derneğe kendileri gelerek yardım isterler yada dernek çalışanları yardıma ihtiyacı olan kişileri kendi yöntemleriyle tespit ederler. Komşulardan, muhtardan veya esnaftan kişi ile ilgili bilgiler alınır. Tüm bilgiler toplandıktan sonra ne tür bir yardımın yapılmasının uygun olacağı tespit edilir ve yardımlar bu doğrultuda hazırlanır. Yardım edilecek kişiler tespit edildikten sonra derneğin “Sosyal İnceleme Bölümü” devreye girer. Yardımların yapılabilmesi için gereken koşulları belirten bir form bulunmaktadır. Sosyal İnceleme Bölümü yardım

edilecek kişilerin gerçekten yardıma ihtiyacı olup olmadığını tespit etmek için evlerine giderek araştırma yapar. Kişilerin ne durumda oldukları fotoğraflarla belgelenir. Daha sonraki aşamada ise elde edilen veriler 23 kişilik komisyona sunulur. Komisyon kararına göre yardımlar dağıtılır.

Dernek yöneticisinin belirttiğine göre “yardım anlayışı eskisine göre çok değişti. Artık referanslar yoluyla mağdur olanlar ya da olmayanlar yardım almaya kendileri geliyor. Telefonla arayıp bizden yardım talebinde bulunabiliyorlar. Bizler de muhtara, bakkala, esnafa, komşularına ve akrabalarına sorup insanların ihtiyaçları olup olmadığı hakkında bilgi alabiliyoruz. Oysa eskiden insanlar yardım alma konusunda daha kapalı bir bakış açısına sahipti. Bazen gurur meselesi yaparak kendilerine yapılan yardımları geri çevirebiliyorlardı.”

TYSD yardıma ihtiyacı olanların genellikle dernek tarafından tespit edildiğini vurgularken bunun yanı sıra yardım istemeye gelenlerin sayısının da oldukça fazla olduğunu belirtti. Yardım istemeye gelenler hakkında öncelikle sosyal inceleme yapılır ve eğer gerçekten yardıma ihtiyacı varsa yardım çalışmaları başlatılır. Ayrıca dernek yöneticisi araştırma yapılmadan yardım edilmesinin sakıncalarının olduğundan bahseder. Bazen yardıma ihtiyacı olmayan kişiler de yardım talebinde bulunmaya gelebiliyorlar. Dernek yöneticisi bu durumdan duyduğu rahatsızlığı, “insanlarımızın ihtiyaçları olmadığı halde yardım talebinde bulunmaları bizleri çok üzüyor. Bu bazen o kadar fazla oluyor ki, sinirlenebiliyoruz. İnsanlarımızın bu kadar duyarsız olduğuna inanmak istemiyoruz” şeklinde ifade etti.

V.5.c. Derneğin Yardım Politikalarının Belirlenmesinde Etkili Olan Kişiler

Her iki derneğin de yardım politikaları merkez tarafından belirlenir. Merkezin belirlediği politikalar şubeler tarafından yürütülür. Uygulamalar yürütülürken merkezdeki idareciler politikaların nasıl uygulandığını denetlemeye devam ederler. Çünkü her derneğin kendine özgü belli kriterleri vardır ve bu kriterlerin doğru bir şekilde uygulanması gerekmektedir. Dernekler belli dönemlerde toplantılar yaparak yeni kararlar alırlar. Alınan kararlar, yardımların şekli, hayırseverler ve yardım alanlar hakkında ya da derneğin maddi durumu ve yardımların durumu hakkındadır.

V.5.d. Yoksullukla Mücadele Eden Bu Dernekleri Destekleyen Kesim Hakkında Değerlendirmeler

Dernek yöneticileri görüşmeler esnasında, İzmir’de kendilerine yardım eden pek çok yardım severin olduğundan bahsetmiştir. Ancak bu yardımseverlerin kimler olduğu, ne tür yardımlar yaptığı isimleriyle verilmemiştir. Dernekler, kaynak elde etmede farklı yöntem ve teknikleri izledikleri gibi yardım severler hakkında da farklı yorumlar yaparlar. Örneğin TYSD yöneticisine göre, kendilerini destekleyen kesimin genel olarak ne tür özelliklere sahip olduğu sorulduğunda şunları söylemiştir:

“Atatürk İlke ve İnkılaplarını benimseyen kişiler yaptığımız çalışmalarını desteklemekte ve katkılarını esirgememektedir”.

Bu ifadeden de anlaşılacağı gibi ‘inanç’ dışında insanların ‘ideolojileri’ de yardımları yaparken yardım edilecek kişiler konusunda tercihleri oldukça etkilemektedir.

TYSD’ne yardım edenler İzmir’in önde gelen zenginleri, dernek üyelerinin yakın çevresinde bulunan ve durumu iyi olan kişiler, pek çoğu emekli olmuş kişiler ve durumu iyi olan yardımseverler şeklinde belirtilmiştir.

KYD yöneticisinin belirttiğine göre, onları destekleyenler işadamları, maddi ve manevi anlamda paylaşıma hazır olan duyarlı kişilerdir. Derneğe en büyük destek öncelikli olarak kurucularından gelmektedir. Kurucular derneğe dönem dönem belli miktarlarda yardım aktarmaktadır. Bunun yanı sıra yapılacak yardımın şekline göre yardım eden kesim de değişebilmektedir. Örneğin dernek yöneticisinin bahsettiği “2008 Katarakt projesi”ne yardım edecek kesim belli bir kitleyi ifade etmektedir. Proje için belli sayıda broşür bastırılmıştır. Bastırılan bu broşürler sadece, doktorlara ve işadamlarına gönderilmektedir. Maddi desteğin dışında gönüllü çalışmak isteyen doktorlar olursa onlarda projeye emekleriyle katılmaktadır.

V.5.e. Derneklerin Yardım Faaliyetlerinin Durumu

Dernekler çeşitli şekillerde yardım faaliyetlerinde bulunmaktadır. İhtiyaca göre gıda, giyim, nakit, yakacak, yerleşim ve burs imkanı sağlama gibi çeşitli yardımlar yapılmaktadır. Başlangıçta da belirtildiği gibi kimlere yardım edileceği belli kriterler çerçevesinde belirlenirken, ne tür yardımların yapılacağı da duruma ve kişiye göre yöntemlerle tespit edilmektedir.

Yardım edilecek kişi tespit edildikten sonra yardım şekli belirlendiği gibi, yapılacak yardımlara göre de kişi tespiti yapılmaktadır. Örneğin Ramazan aylarında

derneklere pek çok gıda yardımı aktarımı gerçekleştirilmektedir. Dernek çalışanları bu gıdalara ihtiyacı olan kişileri tespit ederek yardımları bizzat ulaştırmaktadır.

Yardım çalışmaları genel olarak bu şekilde yürütülmektedir. Fakat her yardım talep edene, istediği her şubeden yardım yapılmaz. Örneğin Aydın'dan İzmir'i arayarak yardım talebinde bulunan birine İzmir şubesi yardım göndermeyebilir. Çünkü Aydın'daki yoksullardan Denizli şubesi sorumludur.

V.6. DERNEKLERİN ÖRGÜT YAPILARI

V.6.a. Dernekte Çalışan Kişi Sayısı ve Gönüllük Durumları

Gördüğümüz kadarıyla, derneklerin işleyişinde etkili olan kişiler gönüllüler, maaşlı çalışanlar ve kurucular/idareciler olarak ayrılmıştır. Şubelerde genellikle 10 kişiyi geçmeyen bir örgüt yapılanması söz konusudur. KYD dernek yöneticisinin belirttiğine göre Konak şubesinde çalışan 8 kişi bulunmaktadır. Bunlar muhasebeci, yönetici, yardımları yerlerine ulaştıranlar kişiler, sosyal incelemeye katılanlar, sekreter ve aşçıdır.

TYSD'de ise 13 kişi çalışmaktadır. Çalışanların 10'u kadın 3'ü erkek olup hepsinin yardım işlerinde gönüllü olarak çalıştıkları belirtilmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Makro ekonomik bir sorun olan yoksullukla mücadele, daha çok makro düzeyde çözümleri ve düzenlemeleri gerekli kılmaktadır. Yoksullukla mücadele, üretim ve istihdam hacminin genişletilmesinden, özel mülkiyet ve gelir dağılımının düzenlenmesine, buradan da sosyal politikalar bağlamında devletin işlevlerindeki farklılaşmaya kadar uzanmaktadır. Bu bakımdan yoksullukla mücadele aslî olarak devletin görevidir. Ancak özellikle 1980 sonrasında yükselişe geçen neo-liberal ekonomik ve siyasi modelin bir ürünü olarak STK'ler, geliştirdikleri yeni stratejilerle sivil inisiyatif kullanarak yoksullukla mücadelede yer almaya başladılar. Bazı örneklerde yardımseverlik, hayırseverlik ya da benzeri dini duyguların da hâkim olduğu STK'ler genellikle sorunu makro düzeyde değerlendirme ve makro çözümler bulma potansiyeline sahip değildir. Bu bakımdan çoğu zaman yoksulluk sorunu bazı bireylerin sorunu imiş gibi ele alınmakta ve çözümler de bireysel ve geçici olmaktadır. Bu geçici çözümler ise sorunun daha çok derinleşip pekişmesine ve uzun vadede meşruiyet kazanmasına yol açmaktadır. İşte bu bağlamda varoluş amaçları, yoksulluğa yaklaşım biçimleri ve yürüttükleri faaliyetlerle STK'ların, yoksullukla gerçek mücadelede, bu soruna kalıcı çözümler getirilmesinde etkin aktörler konumunda olup olmadıklarının tespit edilmesi önem taşımaktadır.

Uluslar arası yapılanmaların uyguladığı politikalar da yoksulluğun yaygınlaşmasında etkili olmuştur. Piyasanın işleyişini destekleyen bu yapılanmalar özelleştirmeyi destekledikleri gibi, devletin küçültülmesini de hedeflemişlerdir. Böylece yoksullukla mücadele alanında devletin görevlerini sivil inisiyatifler üstlenmiştir. Devletin zayıflamış olması sivil örgütlenmelerin faaliyetlerini haklı hale getirirken, bireysel çözüm önerilerinin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Yeterliliği tartışılmaya çok açık olan bu çözüm önerileri konumuz açısından temel önemdedir.

Neo-liberal politikalarla birlikte yoksulluk, sadece azgelişmiş ülkelerin sorunu olmaktan çıkarak, aynı zamanda gelişmiş ülkeleri de etkileyen önemli bir sorun haline gelmiştir. Refah devleti döneminde devletin yoksullara sağladığı destekler neo-liberal politikaların etkisiyle yavaş yavaş ortadan kalkmıştır. Bu durum kendini ücretlerde düşüş, işsizlik, sağlık ve eğitim hizmetlerinde azalma şeklinde hissettirmiştir. Yoksulluğa sürükleyen bu görüntüler, STK'lerin ön plana çıkmasına ve yoksullukla mücadelede önemli aktörler olarak kabul edilmesine neden olmuştur.

Yeni aktörler olarak ortaya çıkan STK'ler , 1980 sonrasında niceliksel anlamda artış göstermiştir. Liberal devlet anlayışının bu tarz bireysel çalışmalara sağladığı destek,

dernek benzeri oluşumların yaygınlaşmasına yol açmıştır. Fakat bu niceliksel artışla birlikte STK'lerin yoksullukla mücadelede yürüttükleri faaliyetlerde zamanla niteliksel anlamda bir gerilemenin olduğu gözlenmiştir. STK'lerin devletin yürüttüğü gibi makro çözümler üretememesi ve geçici çözümlerle mücadele alanında faaliyet göstermesi yoksulluğu azaltmak yerine ertelenmesine neden olmuştur. Yoksulluğun ertelenmesi, yoksulluğun artmasına ve böylece sosyal sorunların ağılaşmasına yol açmıştır.

Konumuz açısından temel öneme sahip olan noktalardan biri, yoksullukla mücadelede yeri inkar edilmeyen ve bazı kesimlerce desteklenen STK'lerin yoksulluğu nasıl algıladığına ilişkindir. Bu noktadan hareketle STK'lerin yoksullukla mücadele faaliyetlerini izleyerek yoksulluğa bakış açılarını ortaya koyabilmek amaçlanmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, İzmir'de bulunan Yoksullara Yardım Derneklerini model olarak STK'ların yoksullukla mücadelede yerine getirdikleri işlevleri, bu çerçevede elde ettikleri konumu ve bu mücadelede STK'ların ne derece önem taşıdıklarını tespit etmeye çalışmaktır.

Araştırma verileri ile ilgili bir değerlendirme yaptığımızda bu çerçevede şu sonuçlar elde edilmektedir:

Yoksullukla mücadele eden derneklerin yöneticileri bilinç düzeyleri düşük, eğitimsiz kimseler değildir. Tam aksine bu kişiler üniversite eğitimi almış ve eğitim alanında çalışmış kimselerdir. Dernek yöneticilerinin bu işe yönelme nedenleri ise, inançları, yoksulluğa bakış açıları ve içinde buldukları çevrenin tutumuyla alakalıdır. Yoksullara yardım çalışmalarıyla yakından ilgilenen bu kişiler, büyük ölçüde içinde yetiştikleri çevrenin etkisi ve teşvikiyle bu işi tercih etmişlerdir.

Derneklerin kuruluşunda etkili olan kişilerin de, dernek yönetiminde çalışan kişiler gibi eğitim düzeyleri yüksektir. Dernek kurucuları, ortak duygu ve düşünceler etrafında bir araya gelmiş, aynı amaç için ortak kararlar alabilen ve ihtiyacı olanlara yardımda bulunmayı amaç edinmiş kimselerdir. Dernek çalışanları arasında bu anlamda bağlılık ve gönüllülük önemli kavramlar olarak ortaya çıkmaktadır. “Kimse Yok mu Derneği” ve “Türkiye Yardım Sevenler Derneği”nin gönüllü çalışanları aynı zamanda derneğin kuruluşunda etkin olan kimselerdir. Yoksullukla mücadele alanındaki çalışmaları örgütleyen ve hayırseverlerle bağlantı kurarak yardım toplamaya çalışan dernek yöneticileri yoksul kimseler olmaktan ziyade durumu iyi olan kimselerdir. Derneklerin kaynak bulmada izledikleri yol ve yöntemler, birbirinden farklı özelliklere sahip olabildiği gibi benzer özellikleri de bulunmaktadır. Yardım toplamak amacıyla yapılan reklamlar, dernek tarafından kaynak olarak kullanılmaktadır. Ancak reklam

yapmak, tanıtımlarda bulunmak ve bu yolla kaynak sağlamak geniş bir bütçeyi gerektirdiğinden tercih edilmeyebilmektedir. Nitekim reklamlar, yoksulluğu acite ederek sunduğundan ve bu yolla da insanların duygularına seslendiğinden önemli bir kaynak olarak görülmektedir. Bu kaynakların dışında, hayırseverler tarafından yapılan aynî ve nakdî bağışlar diğer kaynakları oluşturmaktadır.

Yoksullukla mücadelede “süreklilik” önemli bir kavramdır. Yapılan yardımların sürekli olması ve uzun periyotlarla yapılması derneklerin kaynak toplama çalışmalarının sonucundaki başarılarına bağlıdır. Hayırseverlerin yarattığı yardımlar kesildiğinde dernekler yardım faaliyetlerini sürdürmekte zorlanmaktadır. Dernek yöneticileri bu durumun farkında olup, açıkça dile getirmektedir. Dolayısıyla STK’lerin yoksullukla mücadelede, sürekli ve kesin çözümler olmadıkları ortadadır. Bu durum dernek yöneticileri tarafından da kabul edilmektedir. Kendilerini devletin müdahalesinin zayıflaması sonucu, devletin tamamlayıcısı ve ona destek veren geçici çözüm araçları olarak tanımlamaktadırlar.

Dernekler, yoksulluğu tanımlarken “yoksul” ve “yoksulluk” konusunda hemen hemen aynı kriterlere sahiptir: Temel ihtiyaçlara ulaşabilme ve hayatta kalabilmek için temel ihtiyaçlardan mahrum kalmamak. Dernek yöneticileri yoksulluğun nedenlerine inmektenense, yoksulluğun görünümüleriyle uğraşmayı ve bu doğrultuda politikalar yürütmeyi tercih etmektedir. Karnını doyuramayan, çalışamayan, eğitim olanaklarından yoksun yaşayan, kötü koşullarda yaşamak zorunda kalan ve bu duruma kendi imkanlarıyla son veremeyen kişiler yardım derneklerinin, ‘yardıma muhtaç’ kriterlerine uygundur. Derneklerin çalışmaları daha çok bireysel düzeyde ve kısa süreli bir yapıdadır.

Dernekler, faaliyetlerini sürdürürken bu işin gerçekte kendilerinin değil, devletin görevi olduğunun bilincindedir. Ancak devletin sosyal politika alanında güç kaybetmiş olması ile kendilerine duyulan ihtiyacın da farkındadırlar. Gerçekte onlar da yardıma ihtiyacı olan herkese değil, ancak ulaşabildikleri kişilere yardım edebilmektedir. Yardım almaya ilişkin kriterler olarak derneklerin kabul ettiği kötü koşullarda yaşıyor olma, eğitimden yoksun olma, temel ihtiyaçlarını karşılayamama yoksulluğun görünümüne işaret etmektedir. Ancak bu sayılan kriterler sadece yoksulluğun görünümüyle ilgilidir. Dernekler yoksulluğun nedenlerinden çok görünümüyle ilgilendikleri için yoksulluğun yeniden üretilmesini engelleyememekte belki de sürdürülmesine neden olmaktadır.

Dernek politikalarını oluşturanlar, derneğin kurucuları ve merkezde yer alan idarecilerdir. Yurt içine yayılmış durumda olan şubeler, merkez şubenin dikte ettiği kriterlere uymak zorundadır. Ayrıca çalışmalarını da merkez şubelerin denetiminde ve bilgisi dahilinde yürütmektedirler.

Dernek yöneticileri işe başlama nedenlerini gönüllülük, hayırseverlik ve yardımseverlik duyguları ile tanımlarken, bir yandan da bunun kendileri için zamanla bir kariyer imkanına dönüştüğünü dolaylı bir şekilde ifade etmektedirler. Kendi mesleklerini bırakarak bu işe yönelen dernek yöneticileri, kariyer olarak yükselebilecekleri ve daha iyi kazanç sağlayabilecekleri bu işin kendileri için cazip olduğunu belirtmişlerdir.

Dernekler faaliyetlerini yürütürken şubeleşme yoluna gitmiştir. Türkiye’de faaliyet gösteren bu derneklerin sadece İzmir’de değil diğer illerde de şubeleri bulunmaktadır. Şubeleşmeyi tercih etmelerinin nedenlerinden biri, daha fazla ihtiyaç sahibine ulaşabilmektir. Ayrıca yardım yapılacak sürenin kısaltılması, yol masrafı gibi harcamaların azaltılması ve depolama maliyetlerinden kurtulmak da diğer sebepler arasındadır. Ayrıca farklı illerde bulunan yardımseverlerin de kendilerine yardım etmeleri anlamında kolaylık getirmektedirler. İhtiyaç sahiplerine ulaşmayı kolaylaştırdıkları gibi yardımseverlere ulaşmayı da kolay hale getirmektedirler.

Dernekler yardımda bulunacakları kimseleri seçerken, onların kültürlerine, din veya ideolojilerine dikkat etmekte ve bu anlamda objektif davranmamaktadır. Dolayısıyla derneklerin yardım faaliyetlerinde steril oldukları yardımlarını tarafsız bir şekilde yürüttükleri iddia edilemez.

Dernekler faaliyetlerini daha rahat yürütebilmek için kendilerini tanıttıkları isimler veya sloganlar kullanmaktadır. Bu isimler seçilirken kendi düşünce yapılarını yansıttıkları ve duyarlılık uyandıracak tarzda olmalarına dikkat edilmiştir. Örneğin Türkiye’de faaliyetlerini yürüten ve Atatürkçü duygulardan beslenen “Türkiye Yardım Sevenler Derneği” adı bunu açıkça ortaya koymaktadır.

Derneklerin yardım faaliyetleri genellikle aynî ve nakdî yardımlar şeklindedir. Bu tarz yardımların yanı sıra eğitim ve sağlık alanlarında yapılan yardımlar da vardır. Ancak bahsedilen bu hizmetler devletin refah devleti döneminde yaptığı gibi makro ölçekte olmayıp mikro düzeyde bir yapıya sahiptir. Yardımların yapılmasında eşit dağılım sağlama ya da herkese ulaşma gibi kriterler yoktur. Bunlar uzun vadeli olmadığı gibi yeterli düzeyde de yapılmamaktadır. Burada ulaşılabilir olma önemli bir kavramdır. Dernekler ulaşılabildikleri ihtiyaç sahiplerine onların ihtiyaçları dahilinde yardımda

bulunmaktadırlar. Bu durum sistemin niteliksel anlamda sahip olduğu konuma işaret etmektedir.

Sosyal faaliyetler çerçevesinde yürütölen değişik sosyal yardım ve hizmet programlarının yoksulların hayat standardını belirgin bir şekilde iyileştirmesi ve üretime dönük potansiyellerini arttırması STK'lerin bir diğer önemli özelliğidir. Ancak görüőülen derneklerin bu amaçla hizmet verdikleri söylenemez.

Derneklerin örgüt yapıları ile ilgili kısma yer verilmesinin nedeni derneklerin işleyişini daha rahat anlayabilmek, dernek politikalarının oluşturulmasında ve yürütölmesinde kimlerin etkin olduğunu analiz edebilmektir. Derneğin işleyişinde aktif olan kişileri gönüllüler, maaşlı çalışanlar ve kurucular/ıdareciler olarak sınıflandırılabilir. Gönüllü çalışanların derneğe katkılarının, din veya ideoloji ile bağlantılı olduğu söylenebilir. Gönüllü çalışma ile dernek maddi anlamda kazanç sağlamaktadır.

KAYNAKÇA:

- Akkır, Ramazan, (2006) *Türkiye’de Din Ve Muhafazakarlık*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Aktan, Coşkun Can (2002b), “Globalleşme ve Yoksulluk”, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, *Ankara: Hak-İş konfederasyonu Yayını*.
- Aktan, Coşkun Can (2002a), “Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar Ve Ölçüm Yöntemleri”, *Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Ankara: Hak-İş konfederasyonu Yayını*.
- Ansal, Hacer, “Esneklik: Fordizmden Post-Fordizme Dönüşümün Anahtarı”, *Petrol-iş Yıllığı, 1995-1996*, İstanbul.
- Ansal, Hacer,(1996)“Esnek Üretimde İşçiler Ve Sendikalar”, *Birleşik Metal-İş Sendikası*, 1996/5.
- Aslan, Mehmet; Kaya, Gazanfer, “1980 Sonrası Türkiye’de Siyasal Katılımda Sivil Toplum Kuruluşları”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, 2004.
- Aydın, Kemal, (2000) “Neo-liberal Dalga ya da Küreselleşme” www.bilgi.com, (Erişim:03.06.2006).
- Başkaya, Fikret,(15.07.2007) “Sivil Toplum ve Sivil Toplum Kuruluşları Söylemi”, www.stgm.org.tr.
- Buğra, Ayşe, “Yoksullukla Mücadele Hayırseverlik Değil”, *Radikal Gazetesi*, 10 Aralık 2006, sayı: 531.
- Buğra, Ayşe (2008), *Kapitalizm, Yoksulluk Ve Türkiye’de Sosyal Politika*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Buğra, Ayşe; Keyder, Çağlar (2006), *Sosyal Politika Yazıları*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Can, Yasemin İpek, “Türkiye’de Sivil Toplumunu Yeniden Düşünmek: Neo-liberal Dönüşümler Ve Gönüllülük”, *Toplum Ve Bilim Dergisi*, Sayı: 108, 2007.
- Çaylak, Adem,(06.05.2006) “1980 Sonrası Türkiye’sinde Neo-liberal Canlanma”, www.kafkaskamu.org
- Chossudovsky, Michel (1999), *Yoksulluğun Küreselleşmesi*, (Çev. Neşenur Domaniç), Çiviyazıları, İstanbul.

- Duman, Zeki, “İdris Küçükömer’in Sivil Toplum Anlayışı”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 2004, Cilt:2, Sayı:1.
- Eğilmez, Mahfi (01.2002), “IMF ve Türkiye”, <http://www.mahfiegilmez.nom.tr/>.
- Er, İbrahim Halil, (2006) “Avrupa’da Sivil Toplumun Doğuşu” www.tarihdostu.org.
- Ercan, Fuat, “Tarihsel Ve Toplumsal Bir Süreç Olarak Kapitalizm Ve Esneklik”, *Petrol-iş yllığı*, 1995-1996, İstanbul.
- Ercan, Hülya (2002), “Türkiye’de Sivil Toplum Tartışmaları Üzerine”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs, Cilt: 26, No: 1.
- Erciyas, Cem, (2007) “Sadaka Değil, Herkes İçin Sosyal Politika”, Radikal Gazetesi, 29 Eylül İstanbul, www.bianet.org
- Erdoğan, Mustafa (2006) , *Aydınlanma Modernlik ve Liberalizm*, Orion Yayınevi, İstanbul.
- Eren, Aslan; Bahar, Ozan (2004), “Yoksulluğa Kavramsal Bir Bakış:Dünya Ve Türkiye’deki Görünümü”, *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, Sayı: 36, Temmuz.
- Ergüden, Işık (2001), *Sivil Toplum Örgütleri: Neo-liberalizmin Araçları Mı, Halka Dayalı Alternatifler Mi?*, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul.
- Gül, Songül Sallan (2004), *Sosyal Devlet Bitti Yaşasın Piyasa!*, Etik Yayınları, İstanbul.
- Güler, Birgül Ayman (1996), *Yeni Sağ ve Devletin Değişimi*, İstanbul.
- Hatman,Ülkü, (09.09.2007) “Esneklik Kavramı Neyi İfade Ediyor?”, www.metalurji.org.tr/dergi/dergi131/d131_3537.pdf
- Işık, Oğuz; Pınarcıoğlu, M. Melih, (2005), *Nöbetleşe Yoksulluk*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- İbrahim, Ferhad; Wedel, Heidi (1997), *Ortadoğu’da Sivil Toplum Sorunları*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- İnsel, Ahmet (2005), “Yoksulluk, Dışlanma Ve STK’ler”, *İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sivil Toplum Ve Demokrasi Konferans Yazıları*, No: 6.
- Keane, John (2004), *Sivil Toplum ve Devlet*, Yedikıta Yayınları, 2004, İstanbul.
- Keyman, Fuat (2005), “Sivil Toplum, Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye”, *İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları*, No: 6 .
- Keyman, Fuat,(04.05.2006) “Avrupa’da ve Türkiye’de Sivil Toplum” , www.stgm.org.tr.
- Koray, Meryem, “Esneklik ya da Emek Piyasasının Küreselleşmesi”, *Petrol-iş yllığı*, 1995-1996, İstanbul.

- Koray, Meryem, “Gerçeklerin ‘Stilize’ Edildiği Dünyada Ötekileşen ‘Yoksulluk’”, *Toplum ve Bilim Dergisi*, Sayı: 89, Yaz 2001.
- Köstekli, İlhan, “Bütünsel Kalite Yönetiminin İşçi- İşveren İlişkileri Üzerine Etkileri”, *97-99 Petrol-İş Yıllığı*, İstanbul.
- Lordoğlu, Kudret, “Esnekleşme Versus Enformelleşme”, *97-99 Petrol-İş yıllığı*, İstanbul.
- Ongan, Tunçcan Nilgün, “Esneklik Yaklaşımının İstihdam Açısından Değerlendirilmesi”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2004/3.
- Oktay, Suzan; Bakır, Serbirgül; Kotan, Yasemin, (Erişim: 11.09.2008) “*Sivil Toplum Örgütleri –Uluslararası Yardım Programları ve Yoksulluk*”, www.sosyalhizmetuzmani.org
- Öngen, Tülin (1994), *Prometheus’un Sönmeyen Ateşi*, Alan Yayıncılık, İstanbul.
- Öngen, Tülin, “Sınıf Mücadelesi Rejimi Olarak Esneklik”, *Petrol-iş yıllığı*, 1995-1996, İstanbul.
- Öztürk, Nazif (2003), “Yoksulluk Ve Sivil Toplum Kuruluşları”, *Deniz Feneri Derneği Yayını*, 3. Cilt.
- Özpınar Ş.A. ,Özpınar Ö. ,Mutioglu H. ,”Yoksulluk ve Sivil Toplum Kuruluşları: Yoksullukla mı Yoksullarla mı Mücadele? ,*III. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi*, 8-10 Aralık 2006, Çanakkale ,Sözlü sunum ,10/12/2006 .
- Özpınar Ö. ,Özpınar Ş.A., Küreselleşme, İşgücü Piyasaları ve Yoksulluk, *4. Uluslararası Sivil toplum Kuruluşları Kongresi*, Küresel Yoksulluk, ÇOMÜ Biga İİBF Çanakkale ,Sözlü ,19/10/2007 .
- Özveri, Murat, “Çalışma Mevzuatı ve Esneklik”, *Petrol-iş yıllığı*, 1995-1996, İstanbul.
- Ryfman, Philippe (2006), *Sivil Toplum Kuruluşları*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Saklı, Ali Rıza (Erişim: 22.05.2007)“*Küreselleşme Sürecinde Fordizm ve Post Fordizm*”
www.sakli.info/Fordizm.pdf
- Sanlı, Leyla (2003), *Toplumsal Hareketler Konuşuyor*, Alan Yayınları, İstanbul.
- Sanlı, Leyla (2005), *Politik Kültür Ve Toplumsal Hareketler*, Alan Yayıncılık, İstanbul.
- Sapancalı, Faruk, “Yeni Dünya Düzeni ve Küresel Yoksulluk”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt:3, Sayı:2, Nisan-Haziran: 2001.

- Selamoğlu, Ahmet, “İstihdam Politikaları, Esneklik Arayışı ve Etkileri”, Küreselleşme Koşullarında Kapitalizm ve Sendikal Hareket, <http://www.petrol-is.org.tr>, 2006.
- Seyyar, Ali, (Erişim:12.04.2005), “Türkiye’de Yoksullukla Mücadelede STK’lerin Rollerini Ve Önemleri, www.sosyalsiyaset.com/dokumentsyoksullukla_mucadele.htm
- Şahin, Çiğdem (2000), *Kapitalizm Ve Yoksulluk*, Çiviyazıları, İstanbul.
- Şenkal, Abdülkadir (2005), *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Şenses, Fikret (2006), *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Tağraf, Hasan, “Küreselleşme Süreci Ve Çokuluslu İşletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkisi”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, 2002.
- Topal, Aylin, “Küreselleşme Sürecindeki Türkiye’yi Anlamaya Yarayan Bir Anahtar: Yeni Sağ”, *Praksis Dergisi*, Sayı:7, Yaz, 2002.
- Tosun, Gülgün Erdoğan (2001), *Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Tosun, Gülgün Erdoğan (2006), *İzmir’de Sivil Toplum*, Aktüel Yayınları, İstanbul.
- Uğurlu, Melih, “Türkiye’de Sivil Toplum Sosyal Politika İlişkileri”, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Anabilim dalı, 2006.
- Yavuz, Arif,(Erişim:20.06.2006) “Çalışma Hayatında Esneklik Ve Türkiye İçin Öneriler”, www.isguc.org
- Yeldan, Erinc, (23.05.2007) “Neo-liberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler”, www.bilkent.edu.tr
- Yıldırım, İbrahim (2004), *Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları Ve Yönetişim*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Yusufoğlu, Mehmet (2003), “Yoksulluk ve Dayanışma”, *Deniz Feneri Derneği Yayınları*, 3. Cilt.
- Zengingönül, Oğul (2004), *Yoksulluk, Gelişmişlik Ve İşgücü Piyasaları Ekseninde Küreselleşme*, Adres Yayınları, Ankara.
- Yoksulun Umudu Fak-Fuk Fon’da* (Erişim:03.10.2008), <http://www.tumgazeteler.com/?a=1096234>,
- Sosyal Yardımlaşma Amaç ve Hedefler*, (09.09.2008), <http://www.sydgm.gov.tr>

İşsizlik Sigortası nedir? (Erişim:11.10.2008), <http://www.alomaliye.com>

EK - 1

GÖRÜŞME FORMU

1.Yaşınız?

2.Cinsiyetiniz?

Bayan Erkek

3.Doğum Yeriniz?

4.Kaç yıldır İzmir’de ikamet ediyorsunuz?

5.Nerede ikamet ediyorsunuz?

Köy Kasaba Kent Merkezi

6.Öğrenim durumunuz?

7.Daha önceki iş deneyimleriniz nelerdir?

8.Ne için böyle bir işe yöneldiniz? Sebepleri.

9.Hangi kanallarla bu pozisyona geldiniz?

- Akrabalık
- Tanıdık
- Eğitimi sayesinde
- Cemaatler yoluyla
- Diğer

10.Derneğinizin kurucularının nitelikleri nelerdir?

11. Derneğinizi kuruluşu için ilk sermayeniz nedir? Daha sonra diğer sermayelerinizi nasıl elde ettiniz? Yeni sermayelerinize nasıl ulaşıyorsunuz?
12. Süreç içerisindeki kaynaklarınız daimi mi/geçici mi?
13. Sürekli olmayan kaynaklarınızı nasıl yeniden üretiyorsunuz?
15. Size göre yoksulluk nedir?
16. Size göre yoksulluk niçin var? Nedenleri nelerdir?
17. Sizce fakir/yoksul kimdir? Yoksulluk kriterleriniz neler?
18. Sizce genel olarak Türkiye'deki yoksulluğun nedenleri nelerdir?
19. Sizce Türkiye'deki yoksulluk Batıdaki ile aynı mı? Türkiye'deki yoksulluğu ayırıcı unsurlar neler?
20. Size göre yoksulluk çözülebilir mi? Nasıl? Hangi yollarla /politikalarla çözülebilir?
21. Devletin yoksullukla mücadeledeki payı nedir?
22. Sizce yoksulluğun toplumlar açısından olumsuz sonuçları neler?
23. Sizin gibi yoksullukla mücadele eden derneklerin bu mücadele alanındaki yeri nedir?
24. Yoksullukla mücadele eden dernek sayısı arttıkça sizce yoksul sayısı azalıyor mu?
25. Yoksullukla ilgili bir sloganınız var mı?
26. İzmir'deki yoksulluğun görünümü/profilini nasıl? İzmir yoksulların çok olduğu bir kent mi?
- İzmir'deki çalışmalarınızdan bahsedebilir misiniz?
27. Faaliyetlerinizin merkezi neresi? Neden orayı merkez seçtiniz? Başka hangi illerde şubeleriniz var?
28. İzmir'deki yoksulların durumuna karşılık buradaki insanların/yardımseverlerin tutumu nasıl?
29. İzmir'de bu alanda faaliyet gösteren diğer dernekler hakkında bilginiz var mı? İzmir bu amaçla çalışan başka derneklerle işbirliği içinde çalışmalar yürütüyor musunuz?

- 30.Ulusal ya da uluslararası bağlantıları olan bir dernek misiniz? Hangi illerle/ ülkelerle bağlantınız var? Ulusal ise niçin o iller? Uluslararası ise niçin o ülkeler?
- 31.Yardım kriterleriniz neler? Bu kriterleri siz mi belirliyor sunuz?
Bu kişilere nasıl ulaşıyorsunuz?
- 32.Yoksullara yardım çalışmalarınızda genel politikanız nedir? Bu politikaları siz mi belirliyorsunuz, yoksa kurucularınız mı belirliyor?
- 33.Yoksullukla mücadelede sizi destekleyenler kimlerdir/ nasıl bir kesim? Bu destek ortadan kalkarsa sizce ne olur?
- 34.Yardım faaliyetleriniz / kalemleriniz neler?
- 35.Genel olarak sizce STK'ler yoksulluğu ortadan kaldıracabilir mi?
- 36.Derneğinizde kaç kişi çalışıyor?
- 37.Çalışanlarınız daimi çalışan mı/maaşlı mı?
- 38.Zaman zaman sayıları değişen gönüllü çalışanlarınız var mı?
- 39.Sizce böyle bir yerde çalışanlar karşılıksız mı çalışmalı yoksa karşılığında maddi bir çıkar söz konusu olmalı mı?

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Süniye ŞEN
Doğum Yeri ve Tarihi : Kırcaali/Bulgaristan 21.08.1982

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : ADÜ Sosyoloji Bölümü
Yüksek Lisans Öğrenimi : ADÜ SBE Sosyoloji Bölümü
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

İş Deneyimi

Stajlar : Çözüm Dershanesi, Rehber Öğretmenlik
Çalıştığı Kurumlar : Bayrak İlköğretim Okulu, Rehber Öğretmenlik

İletişim

e-posta Adresi : suniyecanturk@yahoo.com